

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

97190

TÜRKİYE'DE DERNEK KURMA ÖZGÜRLÜĞÜ

(Yüksek Lisans Tezi)

Serkan Bayram

Danışman : Doç.Dr. Bihterin Dinçkol

97190

İstanbul 2000

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

GİRİŞ..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM
KOLEKTİF ÖZGÜRLÜKLER ÇERÇEVESİNDE DERNEK
KURMA ÖZGÜRLÜĞÜ..... 3

& 1. Özgürlük Kavramı..... 3

I. Tanım..... 3

II. Hak ve Özgürlük..... 5

III. Temel Hak ve Özgürlükler : Kamu Özgürlükleri..... 7

& 2. Kolektif Özgürlükler..... 9

I. Ayırımın Ölçütleri..... 9

A. Kullanım Biçimi 9

B. Evrimi..... 9

C. Öznesi..... 12

II. Kolektif Örgüt Özgürlüğü..... 12

III. Kolektif Özgürlüklerin Düzenlenmesi..... 14

A. Tanınması..... 14

1. Ulusal Düzeyde..... 14

2. Uluslararası Düzeyde..... 14

B. Düzenleme Biçimleri..... 15

1. Bastırıcı Rejim..... 16

2. Önleyici Rejim..... 16

3. Ön bildirim 17

IV. Kolektif Özgürlüklerin Sınırlanması	18
A. Sınırlama Gereği.....	18
1. Toplum Düzeni Bakımından	18
2. Grubun Birey İçin Tehlike Oluşturması Yönünden.....	18
B. Kolektif Özgürlükleri Sınırlama Ölçütleri.....	19
1. Kamu Düzeni.....	19
2. Örgütün Demokratik Yapısı.....	21
& 3. Dernekleşme Hakkı ve Dernek Kurma Özgürlüğü.....	21
& 4. Dernek Tanımı.....	22
& 5. Derneğin Unsurları	23
I. Asgari sayıda gerçek kişi	23
II. Belli amaç.....	24
III. Süreklilik.....	24
IV. Tüzel kişilik	24
& 6. Dernek Türleri.....	24
I. Dernekler - Dernek Birlikleri (Federasyon ve Konfederasyonlar)	24
II . Alelade Dernekler - Kamuya Yararlı Dernekler	25
III. Ticari İşletme İşleten Dernekler - Ticari İşletme İşletmeyen Dernekler	27
IV. Yurtiçinde Kurulan Dernekler – Yurtdışında Kurulan Dernekler	28
İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE'DE DERNEK KURMA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ	30
& 7. 1876 Kanun-u Esasi Dönemi.....	30

I. Anayasal Düzenleme.....	30
II. 1909 Cemiyetler Kanunu.....	31
& 8. 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) Dönemi.....	32
& 9. 1924 Anayasası Dönemi.....	33
I. Anayasal Düzenleme.....	33
II. Medeni Kanun.....	34
III. 1938 Tarihli Yeni Cemiyetler Kanunu.....	35
& 10. 1961 Anayasası Dönemi.....	37
I. Anayasal Düzenleme.....	37
II. Kanunlardaki Düzenleme.....	38
A. Cemiyetler Kanunu.....	38
1. Genel Olarak.....	38
2. Yasaklama Hükümleri.....	39
a)Derneğin Amaç ve Konusu Bakımından.....	39
b) Derneğin Uluslararası Niteliği Bakımından.....	40
c) Derneğin Kurucuları ve Üyeleri Bakımından.....	41
d) Derneğin Adı Bakımından.....	41
e)Derneğin Malvarlığı Bakımından.....	41
B.1630 sayılı Dernekler Kanunu.....	42
1. Genel Olarak.....	42
2. Dernek Kurma Hakkı.....	42
a) Kural.....	42
b) İstisnalar	43
3. Derneğe Üye Olma Hakkı.....	43
4. Üyelik Hakları.....	44
5. Yasaklama Hükümleri.....	44
a) Derneğin Amacı Bakımından.....	44
b) Derneğin Adı ve İşareti Bakımından.....	46
c) Derneğin Uluslararası Niteliği Bakımından.....	46
d) Derneğin Faaliyetleri Bakımından.....	47
6. Anayasa Yargısının 1630 Sayılı Dernekler Kanununa Bakışı	49

a) Genel Olarak.....	49
b) Davacının Gerekçesi.....	49
c) Mahkemenin Kararı.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERDE DERNEK KURMA ÖZGÜRLÜĞÜ	58
---	-----------

& 11. Anayasa'nın 90.Madde Düzenlemesi Karşısında Konunun Önemi.....	58
---	-----------

I. Genel Olarak Uluslararası Hukuk – İç Hukuk İlişkisi.....	58
---	----

A. İkici (düalist) Okul Görüşü.....	58
-------------------------------------	----

B. Tekçi (monist) Okul Görüşü.....	59
------------------------------------	----

II. Anayasa'nın 90.Maddesi.....	59
---------------------------------	----

III. Konunun Önemi.....	61
-------------------------	----

& 12. Birleşmiş Milletler Anlaşmaları.....	62
---	-----------

I. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.....	62
---	----

II. Çocuk Hakları Sözleşmesi.....	64
-----------------------------------	----

& 13. Avrupa Konseyi Sözleşmeleri.....	66
---	-----------

I. İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi).....	66
---	----

II. Avrupa Sosyal Şartı (Sözleşmesi).....	67
---	----

& 14. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, Tarım İşçilerinin Dernek Kurma ve Birleşme Haklarına İlişkin 11 Sayılı Sözleşmesi.....	68
--	-----------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1982 ANAYASASI'NDA DERNEK KURMA ÖZGÜRLÜĞÜ	69
--	-----------

I. Anayasal Düzenleme.....	69
----------------------------	----

A. 1982 Anayasası'nın Temel Hak ve Özgürlükler Rejimi.....	69
1. Temel Hak ve Özgürlüklerin Kökeni.....	69
2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Görev ve Ödev Yönü.....	69
3. Temel Hak ve Özgürlüklerin Düzenlenişi.....	70
B. Anayasada Dernek Kurma Özgürlüğü.....	71
1. 1995 Değişikliğinden Önceki Düzenleme.....	71
a) Dernek Kurma Özgürlüğünün Olumlu Unsuru.....	71
b) Dernek Kurma Özgürlüğünün Olumsuz Unsuru.....	72
c) Genel Yasaklar.....	72
aa) Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü.....	73
bb) Milli egemenliğin korunması.....	73
cc) Cumhuriyetin korunması.....	73
dd) Mili güvenliğin korunması.....	76
ee) Kamu düzeninin korunması.....	77
ff) Genel asayişin korunması.....	77
gg) Kamu yararının korunması.....	78
hh) Genel ahlakın korunması.....	78
ii) Genel sağlığın korunması.....	79
d) Özel Yasaklar.....	79
e) Derneğin Kendiliğinden Dağılması, Faaliyetinin Durdurulması ve Kapatılması.....	79
2. 1995 Değişikliğinden Sonraki Düzenleme.....	81
a) Genel Olarak.....	81
b) Dernek Kurma Özgürlüğünün Olumlu Unsuru.....	81
c) Dernek Kurma Özgürlüğünün Olumsuz Unsuru.....	82
d) Genel Yasaklar.....	82
e) Derneğin Faaliyetinin Durdurulması ve Kapatılması.....	83
II. Kanunlar ve Diğer Mevzuatlardaki Düzenlemeler.....	83
A. 2908 sayılı Yeni Dernekler Kanunu.....	83
1. Genel Olarak.....	83
2. Yasaklama Hükümleri.....	85
a) Derneğin Amaç ve Konusu Bakımından.....	85
aa) Genel olarak.....	85
bb) Medeni Kanun'un öngördüğü yasak amaçlar.....	86
cc) Dernekler Kanunu'nun öngördüğü yasak amaçlar.....	86
b) Derneğin Uluslararası Niteliği Bakımından.....	92
aa) Kural.....	92

bb) Türkiye'de kurulan derneklerin yurtdışındaki faaliyetleri.....	93
cc) Yurtdışında Kurulan Derneklerin Türkiye'deki Faaliyetleri.....	93
c) Derneğin Kurucuları ve Üyeleri Bakımından.....	94
aa) Gerçek kişilik.....	94
bb) Yaş.....	94
cc) Ehliyet.....	95
dd) Sabıka.....	95
ee) Meslek.....	96
ff) Öğrencilik.....	98
gg) Belli süre ikamet.....	98
hh) Yabancılık.....	99
d) Derneğin Adı, İşareti ve Dili Bakımından.....	99
B. Medeni Kanun.....	100
SONUÇ	101
BİBLİYOGRAFYA	105

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
b.	baskı
bkz.	bakınız
BASİSEN	Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası
C.	Cilt
Cem.K	Cemiyetler Kanunu
Der.K	Dernekler Kanunu
DÜHFY	Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
E.	Esas
HD.	Hukuk Dairesi
HGK.	Hukuk Genel Kurulu
İÜEFY	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
İÜHFM.	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.	Karar
m.	madde
Petrol-İş	Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası
RG.	Resmi Gazete
S.	Sayı
s.	sayfa
TODAİE	Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
Yarg.	Yargıtay

GİRİŞ

İnsanların tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri amaçlarını gerçekleştirmek için, bir araya gelerek, düşünce ve eylemlerini birleştirmek suretiyle kurdukları derneklerin ülkemizde ilginç bir tarihçesi vardır. Zira ülkemiz hukuk sisteminin gelişiminde, derneklerle ilgili yasal düzenlemelere hakim olan düşünce ile dernek kurmak isteyenlerin ve dernek kuranların sınırsız özgürlük ve davranma istekleri arasındaki ilişki, çatışma ve uyum arasında sürekli gidip gelmeler şeklinde olmuştur.

Türk Hukuk Sisteminin geçmişine baktığımızda katı yasal düzenlemelerin çoğu zaman bir tepkinin sonucu olduğunu görürüz. Bu tepki, daha önceki dönemlerde yürürlükte olan yasal düzenlemelere hakim olan iyiniyetin, uygulamada kötüye kullanılması sonucu oluşan tepkidir. 3 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu serbest kuruluş sistemini öngörürken, 15 Ekim 1923 tarih ve 325 sayılı Kanun ile 20 Aralık 1923 tarih ve 387 sayılı Kanun, bu özgürlük rejimini önemli ölçüde sınırlandırmıştır.

17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen Medeni Kanunda yer alan ve derneklerin kuruluş ve faaliyetlerine ilişkin olan düzenlemelerin özgürlükçü ruhunun aksine 16 Haziran 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu otoriter bir sistem getirmiştir. Bu otoriter sistemin uygulaması 1946 yılına kadar sürmüş, bu yılda çıkarılan 4919 sayılı Kanun dernek kurma özgürlüğü ve kuruluş serbestliği ilkelerini getirmiştir.

1961 Anayasası bu özgürlük ve serbestlik ortamını daha da geliştirmiştir. Bu yasal düzenlemeler dönemindeki uygulamaya bir tepki olarak 22 Kasım 1972 tarih ve 1630 sayılı Dernekler Kanunu çıkarılmıştır. 1630 sayılı Kanun dernek kurma özgürlüğü ve kuruluş serbestliğine

Bunların haricinde tek romanıyla ilgi çeken, fakat arkasını getirmeyen Falih Rıfkı (*Roman*), Mütareke yılları İstanbul'unu anlatan Faruk Nafiz (*Yıldız Yağmuru*), otobiyografik özellikler taşımakla birlikte İstanbul'da sur diplerinde yaşayan insanların yaşamlarından kesitler sunan Osman Cemal (*Çingeneler, Aygır Fatma*) ile romanlarında millî ve ahlâkî değerleri işleyen Mükerrerem Kâmil (*İnanmadığım Allah, Dinmez Ağrı, Sevdiğim ve İstirabım, Sus Uyanmasın, İstranca Eteklerinde*) bu gruba sokabileceğimiz romancılardandır.

Cumhuriyet romanının ikinci döneminde de piyasa tarzı ucuz romanlar yazılmaya devam edilmiştir. Bununla beraber, yetişen yeni neslin, işledikleri temalarla, sanat eğilimleriyle üslûp ve teknik bakımından içine girdikleri arayışlarla yeni bir yapılanmaya yöneldiği görülür.

Yurt dışında uzun süre sürgün hayatı yaşayan (1922-1938) Refik Halit, sürgün yıllarının birikimiyle roman tarzında eserler vermeye başlamıştır. 1939 yılında yeniden *İstanbul'un Bir Yüzü* adıyla yayımlanan romanında Mütareke yılları İstanbul'unu anlatan yazar, yine bu yılda *Yezidin Kızı* ve *Çete* romanlarını kaleme almıştır. 1941'de yayımlanan *Sürgün'ü* 1947'de *Anahtar*, 1950'de ise *Bu Bizim Hayatımız* adlı romanları izlerken 1952'de fantastik unsurlarla örülü üç ciltlik *Nilgün* dizisi yayımlanmıştır. Ancak Refik Halit'in hikâyecilikteki ustalığını romanlarında gösteremediği de gözden kaçmayan bir gerçektir.

İkinci dönemin önemli isimlerinden biri olan Sabahattin Ali hikâyeleriyle tanındıktan sonra bu alanda pekçok romancıyı etkileyecek olan ilk eseri *Kuyucaklı Yusuf* (1937) u yayımlar. Anadolu insanını çeşitli yönleriyle işleyen bu roman aynı zamanda "Memleket edebiyatı" na yönelişin de başlangıcı sayılır. Yazarın hayatından izler taşıyan ikinci romanı *İçimizdeki Şeytan*, 1940 yılında yayımlanır. Bu romanda Türk aydınının kazanacakları ile kaybedecekleri arasındaki bocalayışı ve yenik ruh hâli irdelenirken, 1943'te yazdığı *Kürk Mantolu Madonna*'da Doğu-Batı çatışması içindeki aydın kesimin derin psikolojik çözümlemesine girişir. İç monolog ve bilinç akımı tekniklerinin kullanıldığı eserde yazarın bastırılan ihtilâlcî ruhunun ortaya çıktığı da söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DERNEK KAVRAMI VE KOLEKTİF ÖZGÜRLÜKLER ÇERÇEVESİNDE DERNEK KURMA ÖZGÜRLÜĞÜ

& 1. Özgürlük Kavramı

I. Tanım

Özgürlük problemi çok eski zamandan beri insan düşüncesini meşgul eden konulardan biridir. Ancak bilinen bir şey daha var ki, o da bu uğurda yapılan bütün çalışmalara rağmen üzerinde anlaşmaya varılmış bir özgürlük tanımının ortaya çıkmış olmamasıdır¹. Bunun en önemli sebebi özgürlük kavramının çok yönlü bir kavram olduğu gerçeğidir.

Özgürlük sanki “ışığa tutulmuş bir prizmadır².” Herkes ona bakarak kendi açısından gördüğü renkleri tasvir eder. Kimine göre özgürlük her şeyden önce bağımsızlık yani her türlü zorlama ve dış baskıdan uzak olarak insanın kendi kaderine hakim olması demektir. Bazılarının özgürlükten anladığı ise onun gizlilik ve özellik ifade eden yönüdür; kişinin kendi dünyasında başkalarının müdahalesi dışında yaşamasıdır. Kimisi için özgürlük en başta imkan eşitliği veya sadece eşitlik; özgürlük çabası insanlar arasında eşitsizlikleri giderme, imtiyazları ve ayrılıkları ortadan kaldırma çabasından başka bir şey değildir. Son olarak özgürlük dinamik bir kavramdır, bir iktidardır³.

Sözlük anlamı ile özgürlük her hangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir koşula bağlı

¹ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 6.b., Ankara 1981, s.3.

² Ahmet Mumcu, **İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri**, 2.b., Ankara 1994, s.12.

³ Kapani, s.4.

olmama durumu, her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi isteğine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumunu ifade eder⁴.

Özgürlüğün sözlük anlamını tahlil etmek istenirse son derece karmaşık ve birbirine zıt yorumlarla karşılaşılabilir. Montesquieu "hiçbir kelime yoktur ki , özgürlük kelimesi kadar kendisine değişik anlamlar verilmiş ve düşüncelere çeşitli biçimlerde yansımış olsun" demiştir⁵. Gerçekten özgürlüğün esasını oluşturan serbestlik kavramını tam ve kesin biçimde tanımlamak mümkün değildir.

1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi özgürlüğü "başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilme gücü" olarak tanımlamıştır. Bildirgeye göre her insanın doğal haklarının kullanmasının sınırı toplumun diğer üyelerine aynı haktan yararlanmayı sağlayan sınırdır; bu sınırlar yasa ile belirlenebilir ve yasalar sadece toplum için zararlı olan hareketleri yasaklayabilir. Sonuç olarak özgürlük toplumun bireye tanıdığı bağımsızlık alanıdır⁶.

1789 Bildirisini müteakip bireyci özgürlük anlayışı değişime uğramıştır. Soyut bireyden, toplumda gruplar aracılığı ile toplumda yerini almış, etkinliğe kavuşmuş bireye varılan bu aşamada, hakların insanın kişiliğine bağlı olduğu, hakkı kendi içinde özgürlükten ileriye ödev - görev ikilemini barındırdığını, uygulamaya taşınabilmesi için maddi imkanların iktidarlar eliyle düzenlenmesi gerektirdiği ve toplum şartlarının baskısından özgürleşebilmesinin de ancak bu yoldan mümkün olduğu anlayışı hakim olmuştur. 1848 Fransız Anayasası bu konuda dönüm

---

⁴ Mumcu, s.15

⁵ a.g.e., s.15

⁶ İbrahim Ö.Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul 1999, s.11.

noktasıdır. 1848 Anayasası Cumhuriyetin dayandığı prensipleri özgürlük, eşitlik ve kardeşlik olarak belirlemiş, grupla kullanılacak haklara yer vermiş; 8.maddesinde dernek kurma, toplanma ve dilekçe haklarını düzenlemiştir⁷.

II. Hak ve Özgürlük

Anayasal ve yasal metinlerde olduğu gibi mahkeme kararları ve doktrinde de hak ve özgürlük kelimeleri birlikte kullanılmaktadır. Ne var ki bu iki kavram birbirine tamamen eşit kavramlar değildir⁸. Konuya açıklık getirebilmek için soruna üç açıdan yaklaşmakta fayda vardır.

Özgürlük bir haktır, fakat tüm hakların özgürlük olduğunu söylemek mümkün değildir. Özgürlük herkese tanınmış olan bir insan hakkıdır. Özgür olmak demek, başkasına karşı ileri sürülebilir haklara sahip olmak demek olup fiili durumu ifade eder. Kişiler istedikleri biçimde biçimlerde karar verme ve davranma yetkisine sahip olduğu zaman özgürdür. Ancak haklar normatif alanda yer alır. Hakta, davranışlar meşruiyet kriterine göre değerlendirildiklerinden dolayı , özgürlük ve haklar aynı düzlemde bulunmazlar⁹.

Hukuk alanında özgürlüklerin öznesi bireydir. Özgürlükler bireye olanaklar, yetkiler ve iktidar sağlar. Özgürlük bütün hakların ortak kökenidir. Haklar ise özgürlükleri sağlamak için kişiye hukuk düzeninin tanıdığı meşru yetkililerdir. Bu anlamda hak kavramı özgürlüklerin aracı

---

⁷ Mehmet Akad, **Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10.Maddesi**, Yayınlanmış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1984, s.17-21.

⁸ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, Diyarbakır 1989, s.13.

⁹ Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku**, s.13.

şeklinde kendini göstermektedir. Kısaca söylemek gerekirse özgürlük yapabilmek ve karar vermektir. Hak ise istemektir¹⁰.

Çoğu zaman hak ve özgürlük birbiri ile çakışır. Özgürlük bir veya birden fazla hakkı içerebilir. Hakta ise özgürlükte bulunmayan bir özellik, bir edimde bulunmayı isteme yetkisi varolabilir. Başkalarının bir şey yapmalarını istemek bir hak ise de özgürlük yoksa bu mümkün değildir. Örneğin “dernek özgürlüğü hakkı¹¹” terimindeki hak bir istemeyi içermeyip, özgürlüğü kullanma olanağı olarak yorumlanmalıdır¹².

1961 ve 1982 Anayasalarımızın mehazi niteliğindeki Federal Almanya Anayasası'nın ilk bölümü özgürlüklere ayrılmıştır. Bölümün başlığı temel haklar başlığını taşımaktadır. Temel haklar ikiye ayrılmıştır. Bunlardan ilk kısmı “devlet üstü temel haklar” dır ki bu haklara dokunulması mümkün değildir. Kişi güvenliği, inanç, vicdan, basın, dernek kurma hakları gibi devlet üstü haklara özgürlük denir. İkinci kısım ise “devletçe tanınan temel haklar” dan müteşekkildir. Bunlara bir ölçüde dokunulması mümkündür. Mülkiyet, miras, seyahat, konut hakları bu haklara örnek olarak verilebilir¹³.

1961 ve 1982 Anayasalarında da bu anlayışın etkisi olsa da, hak ve özgürlük arasında mehaz düzenlemedeki belli ve açık sayılabilecek sınırlar karıştırıldığı gibi terim karışıklıklarına yol açıldığı da açıktır. Türk Anayasa Hukukunda özgürlük bir haktır. 1982 Anayasası'nın 33.maddesinin başlığı “dernek kurma hürriyeti” olduğu halde maddenin ilk cümlesinde hürriyet

¹⁰ Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, s.13.

¹¹ Terim, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 21.maddesinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11.maddesinde yer almaktadır. Nakleden Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s.16.

¹² Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s.16.

¹³ Mumcu, s.19.

hakka dönüşmektedir (“Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir”).

III. Temel Hak ve Özgürlükler - Kamu Özgürlükleri

Demokratik toplumlarda kişilere tanınan hak ve hürriyetler, kişi hak ve hürriyetleri, temel hak ve hürriyetler, insan hakları ve kamu hürriyetleri gibi değişik biçimlerde ifade edilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu terimler arasında küçük de olsa anlam farkları bulunmaktadır¹⁴.

Temel sıfatı bir hak ve özgürlüğün bir başkasına bağlı olmamasını ifade eder. Temel hak varlığı bir başkasına bağlı olmayan haktır. Ancak belirtmelidir ki, temel ve temel olmayan haklar ayırımı için kesin bir ölçüt bulunmamaktadır¹⁵.

İnsan haklarının özelliği bunların devletinde üstünde olmalarıdır. Bu haklar ulusal ve uluslararası düzeyde tanınırlar. İnsanın kişiliğine saygıyı ve kişiliğinin korunmasını içerirler. İnsan haklarının değiştirilmesi ve ortadan kaldırılması mümkün değildir. Bu hakların bir bölümü belki bir özgürlük de değildir. Yani kişilere diledikleri gibi davranma yetkisini vermez. Yaşama hakkı , eşitlik gibi kavramlar somutlaşırsa kişiyi serbestliğe değil, o hakların çerçevesi içinde davranmaya icbar dahi edilebilecek niteliklere bürünürler. Ancak insan hakları içerisinde özgürlükle ifade edilebileceklerde vardır. Mülkiyet hakkı buna örnek olarak verilebilir¹⁶.

---

¹⁴ Bülent Tanör, **Anayasa Hukuku Meseleleri : Temel Hak ve Hürriyetlerin Rejimi ve Anayasa Yargısı**, İstanbul 1969, s.9.

¹⁵ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.17-18.

¹⁶ Mumcu, s.24.

Kamu özgürlükleri kişi hak ve özgürlüklerinden farklı olarak aynı zamanda kişi topluluklarına tanınmış özgürlüklerdir¹⁷. Kamu özgürlüklerinden söz açıldı mı, bunun toplumda bulunan her kişiye, her kişi topluluğuna tanındığını ve yöneticilere karşı ileri sürülebilecek hak ve özgürlükler olduğunu anlamak gerekir.

Kamu özgürlükleri, insan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiş olan şeklini ifade eder¹⁸. Belli hak ve özgürlükler Anayasa ve Kanunlar tarafından düzenlenmiş, sınırları belirtilmiş ve bu sayede vatandaşlar tarafından pratik olarak kullanılma imkanları sağlanmıştır. Bu özgürlüklerin sadece bir sınıfa veya zümreye değil, herkese tanınmış olması ve dolayısıyla kişi-devlet ilişkilerini düzenleyen kamu hukukunun bir kolunu teşkil etmesinden dolayı, "kamu özgürlükleri" sıfatının kullanılması doğrudur. Son zamanlarda kamu özgürlükleri teriminin yerine "temel haklar" terimi kullanılmaktadır¹⁹.

Kamu özgürlüklerinin diğer haklar içinde ayrı ve üstün bir yeri vardır. Vatandaşların bazı hakları ve özgürlükleri ortadan kaldırılabılır. Kamu özgürlükleri devletin varlık sebebi olup doğuştan gelirler ve kişiliklerin bir parçası sayılırlar. Bu nedenle bu özgürlükleri yok etmek kişiliği yok etmek demektir.

Özgürlükler sonuç itibari ile yasal bir yetki yani hak olduğundan dolayı zorunluluklar nedeni ile sınırlandırılabilimleri mümkündür. Anayasa hukukunda temel ilke olarak özgürlükleri kaldırma özgürlüğü yoktur. Daha açık bir ifade ile hiçbir sınırlama özgürlüğü ortadan kaldıracak veya onu kullanılamaz duruma getirecek derecede gerçekleştirilemez. Ancak kamu

---

¹⁷ İlhan F.Akın, **Temel Hak ve Özgürlükler**, 3.b., İstanbul, 1971,s.7.

¹⁸ Kapani, s.8.

¹⁹ a.g.e., s.8.

özgürlüklerinin sınırlandırılması diğer hakların sınırlandırılması gibi kolay değildir. Bu konuda sınır kişiliğe sınır sayıldığından dolayı, tabir caizse kılı kırk yaran kurallar konulmaktadır²⁰.

& 2.Kolektif Özgürlükler

I. Ayırımın Ölçütleri

Bu başlığı kullanmakla aynı zamanda bireysel özgürlükler ve kolektif özgürlükler ayırımını da yapmış oluyoruz. Ayırımın ölçütleri, hakların kullanım biçimi, hakların evrimi ve hakların öznelidir²¹.

A. Kullanım Biçimi

Bireysel özgürlükler herkesin kişisel olarak iradesi doğrultusunda uygulamaya koyabildiği haklardır. Bu özgürlüklerde birey fiilen özgürlüğünü başkaları ile bir araya gelmeden ve de başkaları ile birlikte davranmadan kullanabilir. Buna karşılık kolektif özgürlükler ancak birden çok kişinin belli bir yönde iradelerini birleştirmeleri suretiyle kullanılabilir. Dernek özgürlüğü hak sahipleri açısından bireysel nitelik taşısa da, dernek olgusu birden çok kişinin bir araya gelmesi suretiyle oluşabilir²².

B. Evrimi

Kolektif hakların evriminde sanayi devriminin önemi büyüktür. Sanayi devrimi klasik liberal anlayışın çerçevelerini yıkmıştır. Devrimle birlikte oluşan ve de siyasal bilinç ve örgütlenme yeteneği bakımından toplumun diğer kesimlerinden üstün olan işçi sınıfı toplumda sosyal bir

---

²⁰ Mumcu, s.22.

²¹ Tarık Zafer Tunaya, Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, 3.b., İstanbul 1975, s.323; Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.33; Kapani, s.8; Akın, s.277.

²² Tunaya, s. 323; Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.34; Kapani, s.8; Akın, s.278.

muhalefet oluşturmuştur. Bu kesimin mücadelesinde seçme ve seçilme hakkı, siyasal örgütlenme hakları, çalışma şartlarının düzeltilmesi, sosyal güvenliğin sağlanması, sendika ve grev hakları başlıca talep konuları olmuştur. Yani siyasal haklar ve sosyal haklar mücadelesi beraber verilmiştir. Kolektif özgürlüklerin kazanılmasında bu mücadelenin yeri büyüktür²³.

İşçi sınıfını bu mücadelesinin oluşum ve gelişiminde, marksist ve sosyalist doktrine ve de pozitivist okula bağlı hukukçuların eleştirilerinin önemli bir rolü vardır. Sözkonusu eleştirilerin odak noktası burjuvazinin tanıdığı özgürlüklerin soyut niteliğidir. Marksist doktrin insan soyutlanmış bir birey olarak değil, durumu toplumsal ilişkiler bütünüyle belirlenmiş bir sosyal varlık olarak görür. İnsan bir gruba , bir sınıfa, toplumsal bir katmana, bir milliyete, yerel veya dinsel bir topluluğa aittir²⁴.

18.yüzyılın sonlarına doğru yasalar ve anayasalarca insanlara tanınan özgürlükler yaşam koşullarının elverişsizliği nedeniyle kullanılamıyordu. Hakları kullanmak için maddi araçlara sahip olmayan işçi sınıfı için özgürlükler gerçek içerikten yoksundu. Marks, serbest girişim düzenini kabul eden ve güçlülere zayıflarla birlikte tam özgürlük tanıyan burjuva insan haklarını eleştirir. Zira bu özgürlük anlayışı gerçekte bir eşitsizliktir ve kapitalizmi kaldırmadıkça geleneksel özgürlüklere sahip olmak imkansızdır²⁵.

---

²³ Tunaya, s. 324; Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.43-44. Kapani, s.9; Akın, s.279.

²⁴ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.44; Tunaya, s. 324; Kapani, s.9; Akın, s.280.

²⁵ Tunaya, s. 325; Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.44-46; Kapani, s.9; Akın, s.280.

Tüm bu gelişim sürecinde kolektif hak ve özgürlükler arasında sıkı bir ilişki vardır. Her kolektif özgürlük diğerlerini etkilemiştir. Toplantı ve dernek kurma özgürlükleri işçilere hak olarak öne sürüldüğü halde tüm toplum kesimlerine mal edilmiştir. Bu özgürlükler toplumsal hakları öncelikle kazanmak, sonra savunmak ve de geliştirmek amacıyla çok etkili bir fonksiyon icra ettiler. Sonuç olarak dernek kurma ve toplanma özgürlükleri, kolektif siyasal hakların kazanılmasında önemli bir işlev gördüler. Sendikacılık hareketleri de bu çerçevede doğmuştur. Siyasal partilerin doğuşunda ise derneksel örgütlenme ve işçi sınıfının örgütlenmesi temel oluşturmuştur²⁶.

Sanayi devrimi ile birlikte başlayan bu gelişmeler 19. Yüzyılın ortalarından itibaren sonuçlarını göstermeye başlamıştır. Ancak 1789'un bireycilik mirasına sadık kalan liberal rejimler , 19.yüzyıl boyunca kolektif özgürlükleri büyük ölçüde kapsam dışı bırakmışlardır. 1848 Fransız Anayasası'na göre "Yurttaşlar barışçıl olarak dernekleşme ve bir araya gelme hakkına sahiptir" (m.8). "Toplum, yardım ve kredi kuruluşlarını, zirai kurumları ve gönüllü dernekleri korur" (m.13). Bu hükümler gösteriyor ki, artık hak öznesi kavramı genişlemiştir. Yalnızca birey ve yurttaşlar değil; aile, toplum veya kişi toplulukları da hak sahibi olabilmektedir. Anayasa kolektif haklara doğru bir açılıma yer vermiştir²⁷.

1917 tarihli Meksika Anayasası'nda toplumsal adalet, devlet tarafından özendirilen bireysel gruplar ve kuruluşlar yolu ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1919 tarihli Weimar Anayasası liberal gelenekle, sosyalist ekol arasında uzlaşa yoluna gitmeye çalışmıştır.

²⁶ Tunaya, s. 325; Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler* , s.47,48; Kapani, s.9; Akın, s.280.

²⁷ Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s.49,50; Kapani, s.9; Akın, s.280; Tunaya, s. 326.

Sözkonusu anayasa geleneksel özgürlüklerle birlikte; topluluk haklarına, çalışma hakkına, sağlık hakkına ve öğrenim hakkına yer vermiştir. 1945 yılından sonra ise yeni anayasalar sosyal haklara olduğu kadar kolektif özgürlüklere de daha geniş yer vermeye başlıyorlar. Bu gelişme çerçevesinde sendika, grev ve yönetime katılma gibi kolektif sosyal haklar açısından olduğu kadar; dernek, toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi haklar açısından da sözkonusudur. Bu anlayışı 1946 ve 1958 tarihli Fransız Anayasaları, 1946 Japonya Anayasası, 1947 İtalyan Anayasası, 1949 Alman Anayasası ve de 1961 ve 1982 tarihli Anayasalarımız benimsemiştir²⁸.

C. Öznesi

Kolektif özgürlüklerin özneleri ve yararlanıcıları yalnızca bireyler değil, aynı zamanda bireylerin oluşturdukları gruplardır. Bu gruplar örgütlü olabileceği gibi geçici de olabilir. Örgütlü grupların başında dernekler, sendikalar ve siyasal partiler gelir. Bir amaç etrafında oluşturulan sürekli gruplara örgüt denir. Dernek birlikte düşünme ve ortak düşünce biçiminin somutlaştığı yerdir. Dernek şeklinde gruplaşma, bireye düşüncelerini benzerleriyle paylaşma, fikir ve görüşlerini açıklamak suretiyle kanaat oluşturma imkanını sağlar. Dernekler örgütlenme ve düşüncenin düzenli biçimde yayılma fonksiyonunu da yerine getirir²⁹.

II. Kolektif Örgüt Özgürlüğü

Dernek, sendika ve siyasal partiler, üyelerinden ayrı, bağımsız, kendilerine özgü örgütsel yapılara sahiptirler. Kolektif özgürlük ilgili kuruluşun öznesi olan örgütün hukuki güvenceye kavuşturulması

²⁸ Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s.59; Kapani, s.10; Akın, s.281; Tunaya, s. 326.

²⁹ Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s.59; Kapani, s.10; Akın, s.281; Tunaya, s. 326.

anlamına gelir. Örgüt özgürlüğünün başlangıcı kuruluş anıdır ve örgütün hukuki varlığı sona erinceye kadar da devam eder.

Kolektif örgüt özgürlüğü kendini, ilk olarak dernek, sendika ve siyasal partilerin serbestçe kurulabilmesinde gösterir. Bu kurumların serbestçe oluşması, kişinin özgür iradesi doğrultusunda tercih ve davranışının güvenceye kavuşturulmasını ve devlet müdahalesinin dışında tutulmasını gerekli kılar. Örgütler kamu makamlarının iznine gerek olmadan, bireysel hakkın kullanılması sonucu kurulurlar. Örgütlerin tüzüklerinin oluşmasında da kolektif örgüt özgürlüğü kendini gösterir. Tüzük örgütün anayasasıdır ve kurucuların serbest iradeleri ile oluşturulur³⁰.

Kolektif örgüt özgürlüğü örgütlerin iç işleyişi ve etkinliklerinin güvence altına alınması konusunda da uygulama alanı bulur. Kamu kurumları dışında özel kuruluşlar olarak örgütlenen dernek, sendika ve partilerin yaşama hakkının güvence altına alınması bu suretle gerçekleşir³¹.

Kolektif örgüt özgürlüğü son olarak parti, dernek ve sendikaların varlık güvencelerinde etkinlik gösterir. Örgütlerin hukuki varlığının sona ermesi çeşitli şekillerde olur. Örgütlerin varlığına ilişkin kararlar örgüt iradesi ile alınmalıdır. Kamu makamlarına örgütün varlığını sürdürmesi veya sona erdirmesi konusunda karar alma yetkisi verilmesi sözkonusu değildir³².

---

³⁰Tunaya, s. 326; Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler** , s.79; Kapani, s.11; Akın, s.282.

³¹ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.79; Kapani, s.11; Akın, s.282; Tunaya, s. 326.

³² Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.80; Kapani, s.12; Akın, s.283; Tunaya, s. 327.

III. Kolektif Özgürlüklerin Düzenlenmesi

A. Tanınması

1. Ulusal Düzeyde

Yukarıda incelediğimiz gibi kolektif nitelikteki insan haklarının pozitif hukukça tanınması bireysel nitelikteki hakların tanınmasından sonra olmuştur. Günümüzde sadece ulusal hukuk tarafından değil uluslararası hukuk tarafından da kolektif özgürlükler tanınmaktadır.

Ulusal düzeyde kolektif özgürlüklerin yasama üstü bir normla tanınması zorunluluğu vardır. Bu normda anayasadır. Yasa koyucu anayasa ile tanıyıp ilan ettiği bir özgürlüğü yasaklama yetkisine sahip değildir. Anayasal tanıma ile özgürlükler kurucu iktidar tarafından formüle edilir ve bu sayede halkın ve de hukuk kurallarının insan haklarına verdiği önem açısından bir yargıya sahip olunur³³.

Kolektif özgürlüklerin tanınmasında anayasal tanıma temeldir. İlgili anayasa hükmü özgürlüğün çerçevesini belirlemelidir. Anayasal tanıma yoksa yasal tanımanın önemi artar. Anayasal tanımanın varlığı halinde yasal tanıma özgürlüklerin kullanılmasına ilişkin belirleme işlevini görür. Çağdaş anayasalar geniş bir kolektif özgürlükler grubu tanımaktadırlar.

2. Uluslararası Düzeyde

Kolektif özgürlüklerin uluslararası tanınması Birleşmiş Milletler Anlaşması ile başlamıştır. Anlaşmanın 1.maddesi uyarınca halkların eşitliği ve onların kendi kaderlerini belirleme haklarına saygıya dayalı

---

³³ Tunaya, s. 327; Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s.114; Kapani, s.14; Akın, s.284.

dostça ilişkileri uluslararası alanda geliştirmek Birleşmiş Milletler'in amaçları arasında sayılmıştır.

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 20.maddesi uyarınca, "Herkesin barışçı amaçlarla toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır. Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz." Bildirge bu maddesinde yer alan dernek kurma hakkı yanında devam eden maddelerinde diğer bazı kolektif haklara da yer verilmiştir.

1950 tarihli Avrupa İnsan haklarını ve Temel Özgürlüklerini Koruma Sözleşmesi çeşitli kolektif özgürlükleri öngörmektedir. Haber ve kanaatlerin kolektif iletişimi; toplantı, dernek ve sendika özgürlüğü düzenlenen bu özgürlüklerdendir. 1965 tarihli Avrupa Sosyal Şartı'nda en başta örgütlenme hakkı olmak üzere kolektif özgürlüklere yer vermiřtir³⁴.

B. Düzenleme Biçimleri

Özgürlüklerin uygulanabilir duruma getirilebilmeleri için soyut norm şeklinde olan anayasa hükümleri olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Özgürlüklerin kullanılmasına ilişkin düzenlemelerin büyük çoğunluğu ise kolektif özgürlüklere ilişkindir. Yasa koyucunun düzenleme alanını belirleme yetkisi anayasal yargı denetimine tabidir. Öte yandan özgürlüklerin kullanılmasında birey ve bireyin oluşturduğu topluluklarla idare karşı karşıya gelir. Özgürlüğün belirlenen sınırlar içinde kullanılıp kullanılmadığını ise idari makamlar denetler³⁵.

³⁴ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.122; Kapani, s.14; Akın, s.284; Tunaya, s. 327.

³⁵ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.124; Kapani, s.14; Akın, s.284; Tunaya, s. 327.

1. Bastırıcı Rejim

Bu rejimin ilkesi özgürlüğün kural, özgürlüğü sınırlamanın istisna oluşudur. Birey pozitif hukukunun kendisine tanıdığı özgürlükleri önceden idari veya yargısal bir makama bilgi vermeden kullanabilir. Birey yasa koyucunun özgürlüğe getirdiği sınırları önceden bilir. Bu sınırları aşarsa yaptırıma idare makamları değil ve fakat yargı belirler. Bastırıcı rejim teorik olarak özgürlüklere en uygun düşen rejim olmakla birlikte, yasa koyucunun sınırlamaları arttırması tehlikesi de göz ardı edilemez³⁶.

Bastırıcı rejimin kolektif özgürlüklere uygulanma biçimi kolektif özgürlüğün türüne göre değişmektedir. Özel toplulukların bu ilkedен yararlanmaları açık olmakla beraber, kolektif özgürlükler bakımından örgütün kurulma anı ile faaliyet dönemini ayırt etmek gerekir. Örgüt herhangi bir usuli işleme tabi olmadan ve sadece kurucuların irade birliği ile varlık kazanır. Ancak örgütlerin etkinlik alanı sınırlıdır. Bu alan daraldığı ölçüde bastırıcı rejimin anlamı kalmaz³⁷.

2. Önleyici Rejim

Bu rejimde özgürlük ancak idari makamların önceden verecekleri rıza ile kullanılabilir. Amaç özgürlüğün kötüye kullanılmasını iş işten geçtikten sonra cezalandırmak değil; yasaya aykırı durumların meydana gelmesini önlemektir. Özgürlüklerin kullanılmasına önceden izin veren veya yasaklayan idaredir.

---

³⁶ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.124; Kapani, s.15; Akın, s.285; Tunaya, s. 328.

³⁷ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.124-125; Kapani, s.15; Akın, s.285; Tunaya, s. 328.

Önleyici rejimin kolektif özgürlüklere uygulanmasında, idarenin genellikle bir gözetim yetkisi bulunur. Örgütün kuruluşunda idare makamlarına değerlendirme ve izin yetkisi verildiği takdirde önleyici rejim geçerli olur. Örgütün etkinlikleri açısından durum farklıdır. Çünkü idare örgütün kullandığı araçlar üzerinde denetim yetkisine sahiptir. Bunun sınırları ise bağlı yetki ile çizilir. Önleyici ilkenin tehlikesi örgüt etkinliklerinin ön idari denetim derecesine varmasında kendini gösterir³⁸.

3. Önbildirim

Önbildirim, özgürlüğün kullanılmasından önce ilgilinin idareyi, gerçekleştirmeye karar verdiği eylemden haberdar etmesidir. İdare makamı burada pasif durumdadır ve bildirim kabul etmek zorundadır. Bu noktada idari makamlarının bir karar verme yetkisi yoktur³⁹.

Kolektif özgürlüklerin kullanılmasında genellikle önbildirim rejimi uygulanır. Geçici gruplaşmaların düzenleyicileri durumdan kamu makamlarını haberdar ederler. Sürekli gruplaşmalarda ise sürekli sonuçlu önbildirim kuraldır. Bu bildirim ayrıntılı olup; örgütün amacı, tüzüğü, kurucuları, merkezi, yöneticileri hakkındaki bilgileri içerir⁴⁰.

Bildirim alan idarenin fonksiyonu, yasanın bildirim için öngördüğü usule ilişkin işlemlerin gerçekten yerine getirilip getirilmediğini saptamaktan ibarettir. İdareye bundan fazla bir fonksiyon verilirse önbildirim rejiminin niteliği değişir.

³⁸ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.126. Kapani, s.16; Akın, s.285. Tunaya, s. 328.

³⁹ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.126-127. Kapani, s.16; Akın, s.285. Tunaya, s. 328.

⁴⁰ Kaboğlu, **Kolektif Özgürlükler**, s.127. Kapani, s.16; Akın, s.286. Tunaya, s. 329.

IV. Kolektif Özgürlüklerin Sınırlanması

A. Sınırlama Gereği

1. Toplum Düzeni Bakımından

Bireyler grupları oluşturmak suretiyle toplumda belli bir güç de oluşturmuş olurlar. Bu gücün kötüye kullanılması toplum düzeninin tehdit edebilir. Gerçek kişiler dernek ve benzeri tüzel kişileri kullanarak gerçek kişi olarak ulaşamadıkları amaçlarına ulaşmaya çalışabilirler. Bir derneğin ticari faaliyete yönelmesi amaçtan sapmadır. Sendikaların işçi ve işverenlerin menfaatlerini korumayı içeren esas amaçlarından uzaklaşmaları da amaçtan sapmadır. Hatta sendikalar sarı sendikaya dönüşerek amaçlarının tam tersi yönünde haklarını kötüye kullanmış olurlar. Bu nedenlerle özgürlük sınırlarını devletin ve toplumun varlığında bulur⁴¹.

2. Grubun Birey İçin Tehlike Oluşturması Yönünden

Bireyle grup arasındaki ilişkide güçler eşit değildir. Özel grup sahip olduğu güçle kendi faaliyet alanı içinde üyelerini buyruklarına zorlama eğilimi taşır. Bu nedenle örgütler belli ölçüde üyelerinin hakları üzerinde tehlike oluşturur. Hukuk birey özgürlüğü ile grupların gücü arasında bir denge kurmaya çalışır⁴².

---

⁴¹ Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s.130-131. Kapani, s.16; Akın, s.286. Tunaya, s. 329.

⁴² Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s.131-132. Kapani, s.16; Akın, s.286. Tunaya, s. 329.

B. Kolektif Özgürlükleri Sınırlama Ölçütleri

1. Kamu Düzeni

Kamu düzeni kavramı , idarenin yasal çerçevede alabileceği önlemlerin amaçlarıyla tanımlanır. Bu amaç kamunun maddi düzeninin, güvenliğinin, sağlığının ve ahlakının korunmasıdır. Kamu düzeni, toplumların asgari birlik ve uyum koşulu ve aynı zamanda siyasi iktidarın varlık nedenidir⁴³.

Kamu güvenliği birey ve birey topluluklarını tehdit eden değişik kaza ve olayların önlenmesinde önem arzeder. Silah bulundurma ve taşımanın özel bir izne bağlanmasından tutun da, trafik önlemleri ile yıkılma tehlikesi taşıyan bina ve nesnelere uygulanan kurallarla, idarece yapılan işlem ve eylemler hep bu güvenlik sağlama amacına yönelik tutum ve davranışlardır. Bazen asayiş terimi ile de anlatılan bu amaç hem umumi hem de umuma açık yerlerde mal ve can bakımından hiçbir tehlikenin olmaması, saldırı, zorlama, itilip kakılma, durdurulma, bekletilme, alıkonma ile kaza ve engellemeye uğramadan bulunma ve dolaşma ile bireylerin bu yönde inanç ve kanaat sahibi olmaları anlamını taşır⁴⁴.

Kamu sağlığı toplumun bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunması ve toplumun uygun sağlık koşulları içinde tutulması anlamına gelir. Sağlık durumu hem insan, hayvan ve bitkiler gibi canlılar hem de taşınmazlar, genel yararlanmaya konu mallara ilişkin olarak düşünülmelidir. Günümüzde çağdaş sağlık kamu hizmeti, koruyucu

---

⁴³ Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s.134. Kapani, s.16; Akın, s.286. Tunaya, s. 329.

⁴⁴ İlhan Özay, *Günüşiğinde Yönetim*, İstanbul 1992, s.360-361.

hekimlik düzey ve yöntemlerinin uygulandığı bir aşamaya ulaşmıştır ama örneğin Belediye Kanununun sözkonusu mahalli idareye umumun yiyip içmesi, gezip tozması, eğlenmesi konularında çalışan yerlere önceden izin verme, sonradan da onları sürekli denetlemeye ilişkin görev ve donattığı yetkinin amacının hep bu genel sağlık amacına bağlı olduğu kabul edilmelidir⁴⁵.

Kamunun maddi düzeni, kamu dirliği ve esenliği, kısacası iyi düzendir. Toplumsal yaşamın olağan sakıncalarını aşan ölçüdeki rahatsızlık ve düzen bozuklukların önlenmesini ifade eder. Dirlik ve esenlik kavramı her yerde ve günün her saatinde gürültü, toz, pislik, duman, kötü koku, rahatsız edici ışık ve benzeri gibi dış etkenlerle rahat ve huzurdan yoksun kalmamayı anlatmak için kullanılır. Dirlik-esenlik amacına bağlı olarak hemen vurgulanması gereken nokta kamu düzeninin burada sadece maddi yönünün düşünülmesi gerektiğidir. Maddi kamu düzeninin dirlik-esenlik yönünden korunması amacına bağlı olarak ortaya çıkan en önemli sorun genel ahlak konusundadır⁴⁶.

Günümüzde insan haklarının doğal bir sonucu olarak bireylerin düşünce ve vicdan özgürlükleri Devletin doğrudan ve çoğu kez de zorlama yoluyla karışmasının doğru olmadığı bir alan sayılmak gerekir. Buna karşılık İdare bu alana eğitim ve öğretim etkinlikleri aracılığıyla da olsa el atmaya çalışmaktadır. Zira Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu asayiş, toplum, birey ve tasarruf güvenliği ile mesken masuniyeti, ırz, can ve malın korunması gibi maddi düzene ilişkin işlev, görev ve yetkilerden sözettiği halde, bazen manevi ve ahlaki alana da bir karışma gerekli hatta zorunlu hale gelebilir⁴⁷.

⁴⁵ İlhan Özay, *Günüşiğinde Yönetim*, s.361.

⁴⁶ a.g.e., s.362-363.

⁴⁷ a.g.e., s.363.

2. Örgütün Demokratik Yapısı

Demokratik yapı örgütün işleyişi ve örgütlenme biçimine ilişkindir. Kamu düzeni örgütün dışa yönelik etkinliklerine getirilen sınırlama iken, demokratik yapı örgütün iç ilişkileri çerçevesinde bir sınırdır. Yasa koyucunun bu noktadaki rolü, örgütlerdeki oligarşik eğilimleri caydırıcı, demokratik düzenleme için özendirici ve demokratik yapıya kuralları yasaklayıcı hükümler koymak olmalıdır⁴⁸.

Örgütün demokratik özelliğinden söz edebilmek için örgüt tüzüğüne belirli ilkeleri içermesi gerekir. Genel kurulun sık aralıklarla yapılması, yöneticilerin genel kurul tarafından seçilmesi bu ilkelere dendir.

& 3. Dernekleşme Hakkı ve Dernek Kurma Özgürlüğü

Dernekleşme hakkı bir derneğin kuruluşuna katılma ya da bir derneğe üye olma ve üyelik haklarıyla, dilediği zaman üyelikten çekilme serbestliğini kapsamına almaktadır⁴⁹. Bu bağlamda 1982 Anayasası'nın "hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz" hükmünü içeren 33.maddesinin 3.fıkrası önem taşımaktadır. Çalışmamızda dernek kurma özgürlüğü incelendiğinden dernekleşme hakkının sadece derneğin kuruluşuna katılma boyutu incelenecektir.

Sanayileşmiş ve demokratikleşmiş toplumlar birbirlerinden kopuk bireylerden çok, örgütlü insan topluluklarından oluşmaktadır. Bu örgütlü toplum kolektif özgürlükleri de ön plana çıkarmıştır. Dernekler kolektif özgürlüklerin kullanıldığı en önemli mekan ve özgürlüklerdendir⁵⁰.

⁴⁸ Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, s.138. Kapani, s.17; Akın, s.287. Tunaya, s. 329.

⁴⁹ Kaboğlu, "Dernek ve Toplantı Özgürlükleri," *İnsan Hakları Yıllığı*, C.14, s.111-112.

⁵⁰ Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul 1990, s.144.

Dernek hayatı ve faaliyetleri, birey için bir yurttaşlık ve uygarlık okulu, toplumsallığını ve kişiliğini geliştiren bir ortamdır. Derneklerin etkinliği sayesinde grup çıkarlarının daha iyi savunulması, demokratik ve temsili sistemin zenginleşmesi, çoğulculuğun ve özgürlüğün gelişmesi sağlanacaktır. Günümüz modern demokrasilerinde dernekler belli sınırlar içinde kalmak koşulu ile geniş bir özgürlük alanından yararlanmaktadırlar⁵¹.

Yukarıda da değindiğimiz gibi dernek kurma ve derneğe üye olma adlarını taşıyan ve birbiri içine geçmiş bu iki hak dernekleşme hakkı başlığı altında incelenebilir. Aynı düşüncüyü paylaşan kişilerin birleşmeleri, bu düşünceleri savunmak için örgütlenmeleri, onların bir dernek kurmaları ya da siyasi parti biçiminde örgütlenmeleri ile gerçekleşebilir. Dernek kurma özgürlüğü de, toplanma özgürlüğü gibi düşünce özgürlüğünün devamı ve tamamlayıcısıdır⁵².

Dernek kurma özgürlüğü ya da kurulu olan bir derneğe üye olma özgürlüğü toplu olarak kullanılan kişisel bir haktır. Her ne kadar kişiler aralarında anlaşarak, tek tek iradeleri ile bir dernek kurmaya karar verirler, ya da tek tek iradeleri ile kurulu bir derneğe üye olarak katılırlarsa da, bu belli sayıda kişilerin birlikte kullandıkları bir özgürlüktür.

& 4. Dernek Tanımı

Hukukumuzda dernekler konusu hem Medeni Kanun'un genel hükümleri ile hem de özel bir kanun olan 2908 sayılı Dernekler Kanunu ile düzenlenmiştir. Toplumsal yaşamda önemli yer işgal eden dernek türleri

---

⁵¹ Tanör, s.144.

⁵² Akın. **Temel Hak ve Özgürlükler**, s.174.

için de Sendikalar Kanunu ve Siyasi Partiler Kanunu gibi bir kısım özel kanunlar mevcuttur⁵³.

Medeni Kanunda tanımlanmayan dernekler, Dernekler Kanunu'nda; "... kazanç paylaşma dışında , kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir gayeyi gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek kişinin, bilgi ve çalışmalarının sürekli olarak birleştirmeleri suretiyle oluşturdukları ..." kişi toplulukları olarak tanımlanmıştır. Kanundaki bu tanımdan hareketle doktrinde dernek kavramı konusunda üzerinde birleşilen tanım şudur: Dernek, belirli bir ideal amacı gerçekleştirmek üzere, asgari sayısı kanun tarafından belirlenen gerçek kişilerin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirdikleri, örgütlenmiş ve tüzel kişilikle donatılmış bir kişi topluluğudur⁵⁴.

& 5. Derneğin Unsurları

I. Asgari Sayıda Gerçek Kişi

Dernekler Kanununun uyarınca tüzel kişiler dernek kuramazlar. Derneğin kurulabilmesi için en az yedi gerçek kişinin gönüllü olarak bir araya gelmesi şarttır (Der.K. m.1). Bu kurucu üyelerin fiil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını bitirmiş olmaları gerekir. Siyasi Partiler Kanunu ise kurucu üye sınırını otuz olarak belirlemiştir (SPK.m.8/1).

⁵³ Bilge Öztan, **Tüzel Kişiler : Ders Notları**, Ankara 1994, s.39.

⁵⁴ Teoman Akünel, **Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler**, İstanbul, 1995, s.45; Ergun Özsunay, **Medeni Hukukumuzda Tüzel Kişiler**, 5.b., İstanbul 1982, s.101; Özsunay, "Türkiye'de Dernekler Hukukunun Gelişimi Bakımından Medeni Kanunun Derneklere İlişkin Düzenlemesinin Değerlendirilmesi," Medeni Kanunun 50.Yılı Bilimsel Hafta, 15-17 Nisan 1997,s.4; Aydın Zevkiiler, **Medeni Hukuk**, Ankara 1991, s.562; Suat Ballar, **Türk Dernekler Hukuku**, 3.b., 1996, s.28.

II. Belli Amaç

Derneği oluşturan kişilerin kazanç amacı dışında bir ideal amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş olmaları gerekir. Amaç tek ve belirli olmalıdır. Birden fazla amacı gerçekleştirmek için dernek kurulması hukukumuzda mümkün değildir. Dernek tüzüğünde öngörülecek bu amacın ayrıca gerek Medeni Kanunda ve gerekse Dernekler Kanunu'nda yasaklanan amaçlardan da olmaması gerekir.

III. Süreklilik

Derneği meydana getiren şahısların bilgi ve faaliyetlerini sürekli bir biçimde birleştirmeleri gerekir. Bu süreklilik ebedilik anlamına gelmediği gibi, geçici ve süre koşulu ile bilgi ve faaliyetlerin birleştirilmesi de süreklilik olarak yorumlanamaz⁵⁵. Bu unsur derneğin örgütlenmiş insan topluluğu olma vasfına da işaret etmektedir.

IV. Tüzel Kişilik

Dernekler kendilerini oluşturan gerçek kişilerden ayrı ve bağımsız bir tüzel kişiliğe sahiptirler. Dernekler Kanunu'nda derneğin tanımı yapılırken tüzel kişilik unsuru açıkça belirtilmiş olmasa da, aynı kanunun 9.maddesi ile Medeni Kanununun 53.maddelerinden bu unsur çıkarılabilmektedir.

& 6. Dernek Türleri

I. Dernekler - Dernek Birlikleri (Federasyon ve Konfederasyonlar)

Dernekler Kanunu uyarınca dernekler biraraya gelmek suretiyle federasyonları, federasyonlarda biraraya gelmek suretiyle konfederasyonları oluşturabilirler. Ancak kanun federasyon tipi yapıyı

⁵⁵ Öztan,s.42; Akünal,s.50; Ballar, s.29.

oluşturma hakkını sadece kamu yararına çalışan derneklere tanımıştır. 34.maddeye göre "... amaçları aynı olan ve kamu yararına çalışan en az üç derneğin ..." amaçlarını gerçekleştirmek için üye sıfatıyla biraraya gelip federasyon kurması mümkündür. Konfederasyonlar için de aynı sınırlamadan bahsetmemiz mümkündür. Zira 34.madde amaçları aynı en az üç federasyonun biraraya gelmeleri suretiyle kurulabilmesini öngörmüştür⁵⁶.

II . Alelade Dernekler - Kamuya Yararlı Dernekler

Derneğin amacı ile ilgili hizmetlerden belirli bir grup kişinin yararlanması halinde alelade dernekten, bütün vatandaşların yararlanması halinde ise kamuya yararlı dernekten bahsedilir⁵⁷. Dernekler Kanunu'nda "kamu yararına çalışan dernek" terimi kullanılmıştır. Kanununun 58.maddesi uyarınca kamu yararına çalışma niteliği için derneğin en az bir yıldan beri faaliyette bulunması ve de derneğin amacı ve faaliyetlerinin ülke çapında sonuçlar verecek nitelik ve ölçüde olması gerekir.

Kanun kamu yararına dernek sayılmanın esasa ilişkin koşullarını bu şekilde belirledikten sonra, biçime ilişkin koşulları da 59.maddesinde sıralamıştır. Buna göre bir derneğin kamu yararına çalışan dernek sayılabilmesi; ilgili bakanlığın görüşü, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi, Danıştay İdari İşler Kurulu'nun kararı ve Bakanlar Kurulu'nun bu konuda vereceği onaya bağlıdır. Bu konuda dernekler, Kanunda sayılan belgeleri⁵⁸ İçişleri Bakanlığı'na gönderilmek ve orada bu konudaki

⁵⁶ Akünal, s.51; Ballar, s.30.

⁵⁷ Ümit Doğanay, **Hükmi Şahıslar (Ders Notları)**, 2.b., İstanbul 1969, s.39.

⁵⁸ Der.K. madde 59 uyarınca "... dernek tüzüğü'nün son şekli; tüzüğü'nün ilan edildiği gazete; dernek üyelerinin sayısı ve geçmiş yıllarda üyelerden toplanan aidatın miktarı; dernek üyelerinin sayısı ve geçmiş yıllarda üyelerden toplanan aidatın miktarı; dernek şubelerinin sayısı, bulunduğu yerler ve bağlı kuruluşlarının miktarı ve cinsleri; derneğin kamu yararı yönünden faaliyeti, yaptığı hizmetler ve gelecekte yapılması düşünülen işler hakkında rapor;son yıla ait

dosyanın hazırlanması için dernek merkezinin bulunduğu yerin valiliğine verirler.

Kamu yararına çalışan derneklere bazı imtiyazlar tanınmıştır. Bu imtiyazlar genel veya özel bir kanuna dayanabilir. Kamu yararına dernekler kamu kurum ve kuruluşlarından yardım alabilirler (Der.K.m.61/II) devletten yardım alabilirler. Maliye Bakanlığı'nın bütçesinden yardımlar faslına kamu yararına çalışan dernekler için tahsisat konur. Dernekler Kanunu uyarınca kamuya yararlı derneklere, Bakanlar Kurulu'nca ihtiyaçlarından fazla taşınmaz mala sahip olma yetkisi verilebilir. Bunun yanı sıra bu dernekler birtakım vergi ve resimlerden de muaf tutulabilirler⁵⁹. Örneğin Veraset ve İntikal Vergisi Kanununun 3.maddesi uyarınca kamu yararına çalışan dernekler veraset ve intikal vergisinden muaftır. Bu imtiyazlar nedeni ile uygulamada tüm başvurular için İçişleri Bakanlığı'nın yanında Maliye Bakanlığı'nın da görüşü alınmakta, Maliye Bakanlığı ise olumlu görüşünü, başvuran derneklere bir takım niteliklerin varlığı halinde vermektedir⁶⁰.

Derneğin yıl içinde elde ettiği gelirlerin en az % 80'inin dernek amaçlarına harcanacağıının dernek statüsünde yazılı olması; derneğin kamu yararına çalışan dernek statüsü tanınma talebinden önce bir yıldan beri faaliyette bulunmuş olması; dernekçe kurulacak eğitim ve sağlık tesislerinin en az % 10 kapasitesinin maddi imkandan yoksun kişilere tahsisi edilmesi; derneğin amaçladığı hizmetlerin herkesin yararına açık olması ve de tüm ülkeye yarar getirecek nitelikte olması; derneğin sahip

---

mali bilanço;derneğin taşınır ve taşınmaz mallarının listesi;kamu yararına çalışan derneklere sayılması için dernek genel kurulunun aldığı karar..." valiliğe verilmesi gereken belgelerdir.

⁵⁹ Öztan,s.45.

⁶⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Karayalçın, **Kamuya Faydalı Müesseseler**, Ankara 1946, s.21-101.

olduğu malvarlığının amaçladığı hizmetleri gerçekleştirecek nitelikte olması; dernek hesapları üzerinde yetkili memurlar tarafından yapılacak inceleme sonucunda olumlu rapor verilmesi Bakanlığın aradığı niteliklerdir⁶¹.

Diğer derneklerden farklı olarak Cumhurbaşkanı'nın isteği zerine Devlet Denetleme Kurulu tarafından da denetlenebilen kamu yararına çalışan derneklerin, genel veya özel denetimler sonucu bu niteliklerini kaybettikleri anlaşılırsa; ilgili bakanlıkların görüşü, İçişleri Bakanlığı'nın nerisi, Danıştay İdari İşler Kurulu'nun onayı ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile bu nitelikleri kaldırılabilir⁶².

III. Ticari İşletme İşleten Dernekler - Ticari İşletme İşletmeyen Dernekler

Her derneğin bir amacı vardır. Medeni Kanununun 52/II. maddesi uyarınca iktisadi bir gaye takip eden dernekler, şirketler hakkındaki hükümlere tabidir. Yine aynı Kanununun 53.maddesi derneklerin, iktisadi olmayan ya da kazanç paylaşma dışında ideal bir amacın gerçekleştirilmesi için kurulabileceğini öngörmektedir. Dernekler Kanununun ilk maddesinde de derneklerin kazanç paylaşma amacı ile kurulmaları açıkça yasaklanmıştır.

Medeni Kanununun 52.maddesinde yer alan "iktisadi gaye takip eden cemiyetler" ibaresinin tercüme hatası olduğu konusunda doktrinde ağırlıklı görüş vardır. Gerek Medeni Kanununun 53.maddesinde ve gerekse Dernekler Kanununun ilk maddesinde açıkça kazanç paylaşma amacı yasaklanmıştır. Bu durumda belirttiğimiz yasaklamalar, derneklerin ideal bir amaç taşımak şartıyla, bu amacını gerçekleştirebilmek için gerekli

⁶¹ Akünal, s.53.

⁶² a.g.e., s.54.

maddi desteği sağlamak üzere ticari işletme işletebilmesine engel değildir. Yalnız ticari işletme işleten dernek kaydettirilmek zorunda olup, tacir sayılmanın hukuki sonuçları kendisi hakkında da uygulanır⁶³.

IV. Yurtiçinde Kurulan Dernekler - Yurtdışında Kurulan Dernekler

Dernekler Kanunu'nu 7.maddesi uyarınca "... uluslararası faaliyette bulunmak amacı ile dernek kurulamaz ...". Madde Türkiye'de kurulan derneklerin yurtdışında kurulmuş ulusal veya uluslararası dernek veya kuruluşlara katılmasını; merkezi yurtdışında bulunan derneklerin ise Türkiye'de şube açmasını yasaklamıştır.

Uluslararası beraberlik veya işbirliği yapılmasında yarar görülen hallerde Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu uluslararası faaliyette bulunma amacını güden derneklerin kurulmasına izin verebilir. Yine aynı prosedürle mevcut derneklerin bu yönde faaliyet göstermesi mümkün olduğu gibi; uluslararası faaliyet amacını güden derneklerin ve de mevcut derneklerin yurtdışında şube açması veya yurtdışında benzer amaçları güden dernek veya kuruluşlara katılması mümkündür (Der.K.m.11)⁶⁴.

Dernekler Kanunu uyarınca ülkemizdeki derneklerin katıldığı veya işbirliği yaptığı yabancı dernek veya kuruluşların, milli kanunlarımıza veya ulusal çıkarlarımıza aykırı olan veya kuruluş amaçları ile bağdaşmayan faaliyetlerde bulunmaları halinde ise ülkemizde kurulmuş olan bu derneğin yabancı dernek veya kuruluşla olan ilişkilerine Bakanlar Kurulu

⁶³ Hıfzı V. Velidedeoğlu - Aytekin M. Ataay, **Türk Cemiyetler Hukuku**, İstanbul 1956, s.21.

⁶⁴ Dernekler Kanununun 11.maddesi uyarınca yurtdışındaki bir dernek veya kuruluşu katılmak isteyen dernek veya üst kuruluşun ;katılmak istediği dernek veya üst kuruluşun statüsünün Türkçe'ye çevrilmiş noterden onaylı iki örneğini İçişleri Bakanlığı'na vermekle yükümlüdür.

Kararı ile son verilir. Bu son verme işlemi yapılırken Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü ve İçişleri Bakanlığı'nın önerisi alınır.

Yukarıda prosedürün işletilmesi ile yurtdışında kurulan ve uluslar arası beraberlik ve işbirliği amacını güden derneklerin ülkemizde şube açmalarına veya Der.K.m.11 uyarınca kurulan derneklere katılmalarına veya işbirliği yapmalarına izin verilebilir (Der.K.m.12). Sözkonusu derneklerin milli kanunlarımıza ve çıkarlarımıza aykırı faaliyete bulunmaları halinde ise açılmış şubelerinin kapatılması veya verilen iznin geri alınması Bakanlar Kurulu kararı ile mümkündür. Bu karar alınırken yine Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü ve İçişleri Bakanlığı'nın önerisi alınır.

Yurtdışında Türk vatandaşları tarafından kurulacak dernekler için de Kanun bazı düzenlemeler içermektedir. 72.madde uyarınca bu şekilde kurulacak derneklerin tüzüklerinin tasdikli örneği ile yönetim kurulu üyeleri ile dernek üyelerinin kimliklerini gösteren bir listenin İçişleri Bakanlığı'na gönderilmek üzere, derneğin merkezinin bulunduğu yer yoksa en yakın yerdeki Türk konsolosluluğuna bir ay zarfında verilmesi zorunludur. Türk vatandaşlarının Dernekler Kanunu uyarınca yasaklanmış amaçlarla dernek kurmaları veya bu derneklere üye olmaları da yasaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DERNEK KURMA ÖZGÜRLÜĞÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

& 7. 1876 Kanun-u Esasi Dönemi

I. Anayasal Düzenleme

Meşrutiyetin ilanından önceki dönemde dernek kurma ile ilgili bir kanuna rastlanmamakla birlikte fiili durum farklı olup; Hilaliahmer Cemiyeti (Kızılay Derneği) ve Cemiyeti Tedrisiye İslamiye (İslami Eğitim Derneği) bu dönemde kurulu bulunan iki dernek olarak göze çarpmaktadır. Söz konusu dernekler kuruluşlarında iyilikseverlik duygularının hakim olmasına rağmen padişahın baskıları sonucu çalışma imkanı bulamamışlardır⁶⁵.

Kanun-u Esasi'nin değiştirilmeden önceki ilk şeklinde de dernek kurma ile ilgili hükümlere yer verilmemiştir. 31 Mart ayaklanmasının bastırılmasından ve 2. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra toplanan Meclis-i Umumi'nin yaptığı yeni yasama faaliyetleri içinde 1876 metninin 21 maddesinin değiştirilmesi de vardır. 3 Ağustos 1909 tarihli yasa ile yapılan bu değişiklikler toplanma ve dernek kurma hakkını da beraberinde getirmiştir⁶⁶.

Hukuk tarihimizde ilk defa Kanun-u Esasi'nin yeni şeklinin 120.maddesinde ifadesini bulan toplanma ve dernek kurma hakkının yine

⁶⁵ Akın, **Temel Hak ve Özgürlükler**,s.178; Akın, "Dernek Kurma Özgürlüğü," **İÜHFM**, C.32, S.1, s.477.

⁶⁶ Hüseyin Hatemi, "Bilim Derneklerinin Hukuki Çerçevesi (Dernek Tüzelkişiliği)," **Osmanlı İlimi ve Mesleki Cemiyetleri** (1.Millî Türk Bilim Tarihi Sempozyumu; 3-5 Nisan 1987), İstanbul 1987, s.83.

hukuk tarihimizdeki ilk sınırlamaları da aynı maddede yer almıştır⁶⁷. Bu sınırlamalar uyarınca Osmanlı Devletinin bütünlüğünü bozmaya, meşrutî yönetimi tağyir etmeye, Kanun-u Esasi'ye aykırı hareket etmeye ve ayrılıkçı siyasi amaç gütmeye yönelik dernek kurulması yasaktır. Bunların yanı sıra 120.madde gizli dernekleşmeyi de yasaklamıştır⁶⁸.

II. 1909 Cemiyetler Kanunu

Uygulamada bir çok derneğin kurulduğu bu dönemde kanunlar düzeyinde yürürlükte olan ilgili kanun 3 Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunudur. Fransız Cemiyetler Kanununun etkisinde kalınarak çıkarılan bu kanun dernek kurmak için ruhsat almayı şart koşmamış, fakat dernek kurulduktan sonra bir bildirimde bulunulmasını öngörmüştür⁶⁹. Derneklerin üyelerinden alacakları aidat miktarında ve derneğin taşınmaz mal edinmesinde, Kanun bazı sınırlamalar getirmiştir. Günümüz dernekler hukuku uygulamasına kadar gelen bu sınırlamalar da yine Fransız Dernekler Kanunu'ndan esinlenilerek kanuna konulmuştur. 1923 yılında Kanunda önemli değişiklikler yapılmıştır⁷⁰.

⁶⁷ Maddenin orijinal metni : Kanunu mahsusuna tebaiyet şartıyla Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir. Devlet-i Osmaniye'nin tamamıyeti mülkiyesini ihlal ve şekli meşrutiyet ve hükümeti tağyir ve Kanun-u Esasi ahkamı hilafında hareket ve anasır-ı Osmaniye'yi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim veya ahlak ve adab-ı umumiyeye mugayir cemiyetler teşkili memnu olduğu gibi alelittlak hafi cemiyetler teşkili de memnudur. Bkz, Hatemi, "Bilim Derneklerinin Hukuki Çerçevesi," s. 83.

⁶⁸ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, Der Yayınları, İstanbul 1995, s.159,160,163,164.

⁶⁹ Hasan Buran, Baskı Grupları, **Türkiye'de Dernekleşme ve Balkan Göçmen ve Mülteci Dernekleri Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul : 1993, s.1116; Hatemi, "Bilim Derneklerinin Hukuki Çerçevesi (Dernek Tüzelkişiliği)," s.83.

⁷⁰ Bkz. aşağıda & 5.

& 8. 1921 Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) Dönemi

20 Ocak 1921 tarih ve 85 sayılı Kanun ile kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 23 madde ve bir ayrı maddeden müteşekkil ve kendine özgü bir çerçeve anayasadır. Zira Kanun-u Esasi'nin kendisi ile çatışmayan maddeleri halen yürürlüktedir. Ülkenin hem bir savaşın içinde olması, hem de çeşitli eğilimlerin yarıştığı Mecliste bir geçiş döneminin yaşanması Kanun-u Esasi'nin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kaldırılmayan hükümlerinin yürürlükte sayılmasının haklı gerekçeleridir⁷¹. Bu iki anayasalılık 1924 Anayasası'nın kabul edilmesi ile ortadan kalkmıştır⁷².

Hukuki durum böyle olunca bu dönemde Kanun-u Esasi'nin 120.maddesinin halen yürürlükte olduğunu söyleyebiliriz. Kanunlar düzeyinde ise 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu yürürlüktedir. Ancak Kanun'da iki önemli değişiklik yapılmıştır. 15 Ekim 1923 tarih ve 335 sayılı Kanun, Cemiyetler Kanunu'un ilk maddesini değiştirmiş ve derneğe üye olabilmek için; onsekiz yaşını bitirmiş olmak, adam öldürme suçundan hüküm giymemiş olmak ve medeni hakları kullanmaktan yoksun bulunmamak şartlarını getirmiştir. 20 Aralık 1923 tarih ve 387 sayılı Kanun ise 18.maddeyi değiştirmiş ve yürütme organına her türlü derneğin işlemlerini denetleyebilme imkanını vermiştir⁷³.

---

⁷¹ Tanör, s.222.

⁷² 1924 Anayasası'nın 104.maddesi, "1293 tarihli Kanun-u Esasi ile mevaddı muaddelesi ve 20 Kanunusani 1337 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve müzeyyelat ve tadilatı mülğadır" hükmünü getirerek, her iki anayasayı birden yürürlükten kaldırmıştır.

⁷³ Akın, **Temel Hak ve Özgürlükler**,s.178; Akın, "Dernek Kurma Özgürlüğü," s.478.

& 9. 1924 Anayasası Dönemi

I. Anayasal Düzenleme

1921 Anayasası'nın aksine 1924 Anayasası kişi hak ve özgürlüklerini "Türklerin⁷⁴ Hukuku Ammesi" başlıklı 5.bölümünde incelemiştir. Bu bölümde yer alan 70.madde uyarınca dernek kurma hak ve özgürlüğü Türklerin tabi haklarındanadır. 79.madde ise derneklerin serbestlik sınırının kanunla çizileceğini öngörmüştür.

1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nden esinlenilerek anayasada düzenlenen kişi hak ve özgürlükleri konusunda kanunlar düzeyindeki düzenlemeler çok eleştiri konusu olmuştur. Zira yasama organı bu dönemde kişi hak ve özgürlüklerini o şekilde düzenlemiştir ki, çıkarılan kanunlar sonucu hak ve hürriyetlerin kayboldukları görülmüştür⁷⁵.

Bu dönemde yasama organının iradesi her türlü denetlemenin dışında kaldığından hak ve hürriyetler, kanunlar karşısında çok korumasız kalmıştır. Anayasanın anayasaya aykırı kanunların iptalini sağlayan dava yoluyla denetlemeyi açıkça kabul etmemesine karşın, def'i yolu ile denetlemenin mümkün olup olmadığı da tartışılmıştır. Danıştay bu konuya olumlu yaklaşırken, Yargıtay tereddüt içinde kalmıştır. Zaten fiilen de def'i yolu işlememiştir.

---

⁷⁴ 1961 ve 1982 Anayasalarının aksine 1924 Anayasası hak ve özgürlüklerin öznesi olarak Türkler ifadesini kullanmıştır. Türklerin kim olduğunu ise 88.maddesinde din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık bakımından Türkiye'deki herkes olarak ifade etmiştir.

II. Medeni Kanun

Bu dönemde çıkan en önemli kanunlarından biri 1926 tarihli Medeni Kanundur. Medeni Kanun ikinci faslını "Cemiyetler" başlığı altında derneklere ayırmıştır. "Cemiyetler Nasıl Teşekkül Eder" alt başlığı altında derneğin yapısı ve tescili, tüzel kişiliği olmayan dernekler, dernek tüzüğü'nün kanunla ilişkisi konuları düzenlenmiştir. Bu bölümdeki hükümler uyarınca dernekler tüzüklerinde dernek olarak kurulma arzularını beyan etmekle birlikte tüzel kişilik kazanırlar (MK m.53/I).

Kurucuları tarafından tüzüğü kabul edilen ve de yönetim kurulunu oluşturan derneklerin kendilerini sicile kaydettirme hakları olmakla birlikte, amacına ulaşmak için ticari işlerle uğraşan dernekler için bu tescil işlemi zorunludur (MK m.54/I-II). Dernek tüzüğünde derneğin teşkilatı ve üyeleri ile olan ilişkiler konusunda hüküm bulunmaması halinde Medeni Kanunun derneklerle ilgili hükümlerinin ilgili konulara uygulanacağı da bölümde yer alan hükümlerdendir (MK m.56/I).

İkinci faslın "Teşkilat" başlığını taşıyan ikinci bölümünde dernek genel kurulunun yapısı, kurul toplantılarına davet, kurulun yetkileri ve kararları, kurul üyelerinin oy hakkı, çoğunluk, oy hakkından mahrumiyet ve dernek yönetim kurulu düzenlenmiştir.

Faslın üçüncü bölümünde üyelik konusu düzenlenmiştir. Üyeliğe girme ve çıkma, iştirak hissesi, üyelikten ihraç, derneğin amacını ve üyelerin haklarını gözetme konuları bu bölümde ele alınmıştır.

---

⁷⁵ Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 3.b., İstanbul 1978, s.110.

“Fesih ve Fesih Kararı” başlıklı son bölümde ise derneğin kendi kararı ile feshi, kendiliğinden infisahı, hakim tarafından feshi ve de kaydın silinmesi konuları hükme bağlanmıştır.

1938 yılına kadar yürürlükte kalacak olan 1909 tarihli Cemiyetler Kanununun önemli sınırlama hükümleri Medeni Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır⁷⁶. Medeni Kanunun 71.maddesi; 1921 Anayasası döneminde 387 sayılı yasanın değiştirdiği 1909 tarihli Cemiyetler Kanununun 18.maddesinin yürütmeye vermiş olduğu dernekleri denetleme yetkisini, “kanun ve ahlaka aykırılık” durumları ile sınırlamıştır. Madde uyarınca bir derneğin amacı kanuna veya genel ahlaka aykırı olursa o dernek talep üzerine “hakim tarafından” fesholunabilir.

III. 1938 Tarihli Yeni Cemiyetler Kanunu

1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ile Medeni Kanun arasındaki ilişki; 1938 yılında çıkarılan 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'na dek sürmüştür. 1938 yılında çıkarılan 3512 sayılı Cemiyetler Kanununun ilk şekli o ana kadar bahsi geçen kanunlarda mevcut olan dernek kurmada serbestlik ilkesini ortadan kaldırmış ve izin sistemini getirmiştir. Gerçi bu Kanundan önceki dönemin hukuk uygulamalarında da fiilen izin sistemi egemen olsa da⁷⁷ en azından mevcut hukuk serbestlik ilkesini öngörmüştür. Bu açıdan bakıldığında kamu özgürlükleri ve dolayısıyla dernek kurma özgürlüğü açısından 1938 tarihli Cemiyetler Kanununun ilk şekli bir geriye gidiştir.

Altı fasıldan oluşan Cemiyetler Kanununun ilk faslı genel hükümlerden oluşmuştur. Bu fasılda derneğin yukarıda belirttiğimiz tanımı yapıldıktan sonra dernek tüzüğüne, derneğe üyelik şartlarına

⁷⁶ Tanör,s.265; Akın,Temel Hak ve Özgürlükler,s.178; Akın,“Dernek Kurma Özgürlüğü,”s.478.

⁷⁷ Tanör,s.265.

(üyelik şartları hak ehliyeti ve on sekiz yaşın ikmalidir⁷⁸) ve kuruluş işlemlerine ilişkin hükümler yer almıştır. İkinci fasıl “Memnu Hükümler” başlığını taşımakta ve kurulması yasak olan dernekler ve de derneklerin yasak faaliyetlerine ilişkin hükümlere yer vermektedir. Üçüncü fasıl dernek genel kurulu ve dernek yönetim kurulunu düzenlemekte; bu kurulların yapısı, işleyişi, görev ve yetkileri hükme bağlanmaktadır. Dördüncü fasıl derneklerin teftiş ve denetimine ilişkin hükümler içermektedir. Kanunun beşinci faslında ceza hükümleri yer almaktadır. “Müteferrik Hükümler” başlığını taşıyan son fasıl ise kamu yararına çalışan derneklerle ilgili hükümlere yer vermektedir. Aşağıda Cemiyetler Kanunu’na ilişkin ayrıntılı bilgi verilecektir⁷⁹.

3512 sayılı Kanun uyarınca derneklerin kurulması önceden alınacak bir izne bağlıdır. Ayrıca dernekler üzerinde denetim yetkisi Medeni Kanunla sınırlanmış olan yürütme organına da, tekrar geniş bir denetim yetkisi verilmiştir. Yeni Cemiyetler Kanununun getirdiği izin sistemli dönemin ömrü de fazla uzun olmamıştır. Bu dönemi sona erdiren Kanun 4919 sayılı ve 1946 tarihli Kanundur. Söz konusu Kanun 3512 sayılı Kanunu değiştirmiş ve izin sistemini ortadan kaldırmıştır.

Serbestlik ilkesinin bu düzenlemeden sonraki ömrü de ancak on yıl olabilmıştır. 1956 yılında yürürlüğe giren 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanunun 16.maddesi uyarınca; “ hükmi şahıslar bu kanunun sebep, maksat ve gayesini veya hükümlerini bertaraf etmek veya tatbikatını aksatmak maksadıyla nizamnamelerinde tadilat icra edemezler. Bunun haricinde yapılacak tadilat Devlet Şurasının iki ay zarfında tasdiki ile mümkündür. Yeni yapılacak nizamnamelerde de bu

⁷⁸ Siyasi derneklere üye olabilmek için ise milletvekili seçme hakkına sahip olma şartı aranmıştır.

⁷⁹ Bkz. aşağıda & 10, II, 1-2-3-4-5.

esaslara riayet edilmesi mecburidir” şeklindeki düzenleme dernek tüzüğü'nün Danıştay'ca onaylanması şartını koymakta ve derneklerin kuruluşlarındaki serbestlik esasını kaldırmaktadır⁸⁰.

& 10. 1961 Anayasası Dönemi

I. Anayasal Düzenleme

1960 geçici Anayasası 1924 Anayasası'nın bazı hükümlerini kaldırmasına veya değiştirmesine rağmen, ilgili anayasanın 70 ve 79.maddelerini yürürlükte bırakmıştır. 1961 Anayasası ikinci bölümünü kişi hak ve ödevlerine ayırmıştır. Bölümün 7.kısımında dernek kurma hakkı (m.29), toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı (m.28) ile beraber düzenlenmiştir.

29.maddenin ilk düzenlemesi uyarınca “herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.” Madde bu hakkın sınırlanabileceği halleri de belirlemiştir. İkinci fıkra uyarınca dernek kurma hakkı ancak kamu düzenini veya genel ahlakı korumak için kanunla sınırlanabilir.

29.madde 29.9.1971 yılında 1488 sayılı Kanunla değiştirilmiştir. Yeni düzenlemede de serbestlik ilkesi hakimdir. İlk fıkra uyarınca “herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.” Maddenin yeni ikinci fıkrası dernek kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil ve yöntemlerin kanunda gösterileceğini belirtmiştir. Atıf yapılan kanun söz konusu hakka bir takım sınırlar da koyabilecektir. Kanunun sınırlama koyabileceği haller maddenin ilk şeklindeki hallerden daha geniştir. Kamu düzeni ve genel ahlakın yanında; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez

⁸⁰ Akın, *Temel Hak ve Özgürlükler*, s.179; Akın, “Dernek Kurma Özgürlüğü,” s.479.

bütünlüğü ve milli güvenlik yeni sınırlama halleridir. 29.maddenin yeni şekli önceki düzenlemeden farklı olarak hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı ilkesini de maddeleştirmiştir.

Yeni 29.madde eskisinden farklı olarak hakkın sınırlama hallerini göstermenin yanında bu hallere aykırı olarak hakkın kullanılması halinde uygulanacak müeyyideyi de üçüncü fıkrasında belirlemiştir. Buna göre dernekler kanunların gösterdiği hallerde hakim kararı ile kapatılabilir. “...Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, mili güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması bakımından gecikmede sakınca bulunan hallerde de, hakim kararına kadar kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle faaliyetten alıkonulabilir.”

II. Kanunlardaki Düzenleme

A. Cemiyetler Kanunu

1. Genel Olarak

Anayasanın 29.maddesinin atıfta bulunduğu Kanun önemli değişikliklere uğrayan Cemiyetler Kanunudur. Bu kanunun yanında ve buna göre genel bir kanun olan Medeni Kanun da halen yürürlüktedir. Cemiyetler Kanununun “özel kanun” olması ve uğradığı değişikliklerinde Medeni Kanuna göre “sonraki” kanunlarla gerçekleştirilmiş olması, söz konusu kanunun konumuz açısından önemini daha da arttırmaktadır.

Cemiyetler Kanunu dernekleri; kazanç paylaşmaktan başka bir amaçla yediden fazla kişinin bilgilerini, faaliyetlerini sürekli bir şekilde birleştirmeleri suretiyle kurdukları müesseseler olarak tanımlamıştır. Kanun sisteminde dernek kurmada serbestlik ilkesi hakimdir. Buna göre

derneklerin tüzüklerinde dernek olarak kurulma isteğinin belirtilmesi tüzel kişilik kazanmaları için yeterlidir. Önceden izin alma söz konusu olmamakla beraber; kurulmanın ertesi iş günü mahallin en büyük mülki amirine bildirimde bulunulması, bu bildirimden başlayarak onbeş gün içinde de dernekle ilgili bazı bilgilerin⁸¹ gazete ile ilan edilmesi zorunluluğu getirilmiştir⁸².

2. Yasaklama Hükümleri

Cemiyetler Kanunu serbestlik ilkesini temel alan bir kanun olmakla beraber aynı zamanda yasaklar açısından da sistemli bir düzenleme içermektedir. Bu nedenle dernek kurmaya ilişkin yasakları belli kriterlere dayalı olarak inceleme zorunluluğu vardır.

a)Derneğin Amaç ve Konusu Bakımından

Gerek Medeni Kanun ve gerekse Cemiyetler Kanunu uyarınca kanuna, genel ahlak ve adaba aykırı amaçlara yönelik dernek kurulması yasaktır. Cemiyetler Kanunu bu yasağa bir kısım yasaklar daha eklemiştir. Buna göre devletin mülki bütünlüğünü ve siyasi ve milli birliğini bozma amacı güden; din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan; aile, cemaat, ırk esasına dayanan ve de amacı gizli tutulan derneklerin kurulması yasaktır.

Cemiyetler Kanunu derneklerin askerliğe hazırlayıcı talim ve terbiye işleriyle meşgul olmasını da yasaklamıştır. Ancak Bakanlar Kurulu bu

---

⁸¹ Bu bilgiler derneğin adı, merkezi, tüzük metni vb. hususları içermelidir.

⁸² Akın, **Temel Hak ve Özgürlükler**, s.181; Akın, "Dernek Kurma Özgürlüğü," s.481; Hüseyin Hatemi, **Medeni Hukuk Tüzel Kişileri**, C.I., İstanbul 1979, s.246-247.

işlerden bir kısmı ile ilgilenebilme yetkisini uygun gördüğü derneğe verebilir.

Öğrenci dernekleri derneklere ilişkin genel sınırlamaların yanı sıra, Cemiyetler Kanunu ile bir takım özel sınırlamalara da tabi kılınmışlardır. Bu derneklerin her ne şekilde olursa olsun siyasetle uğraşmaları yasaklanmıştır. Söz konusu derneklerin buldukları okul veya kurumların idarelerine karşı bir harekette bulunmamaları da bir başka yasaktır.

Siyasi Partiler Kanunu, “dernekler, belli bir siyasi partiyi desteklemek veya desteklememek yahut siyasi partiler arasında işbirliği sağlamak veyahut Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği veya mahalli idareler veya muhtarlık veya ihtiyar heyeti seçimlerinde belli adayları desteklemek yahut bunlar arasında işbirliği sağlamak amacıyla kurulamaz” hükmüne yer vererek derneklerin amaç ve konusuna ilişkin bir başka yasağı da öngörmüş olmaktadır.

b) Derneğin Uluslararası Niteliği Bakımından

Cemiyetler Kanunu merkezi yurt dışında bulunan derneklerin Türkiye’de şube açmasına da izin vermemiş; uluslar arası amaçlarla dernek kurulmasını da yasaklamıştır. Yasağın istisnası uluslararası beraberlik yapmakta fayda mülahaza edilen derneklerdir. Bu derneklerin kurulmasına veya kurulu bulunan derneklerin Türkiye’de şube açmasına izin verilebileceği kanunda belirtilmiştir. Kısacası uluslar arası nitelik taşıyan dernekler bakımından serbestlik ilkesi değil, izin sistemi öngörülmüştür. Ayrıca bu derneklerin kapatılması için yargı kararına gerek olmamakta; sadece Bakanlar Kurulu’nun kapatma kararı yeterli olmaktadır.

c) Derneğin Kurucuları ve Üyeleri Bakımından

Cemiyetler Kanununun 3.maddesi uyarınca derneklere üye olabilmek için medeni haklara sahip olmak ve onsekiz yaşını bitirmiş olmak gerekir. Kanun kuruculuk şartları ile üyelik şartları arasında bir ayırım gözetmemiştir. Bu nedenle derneklere üye olma hakkına sahip olan kimseler aynı zamanda dernek kurucusu da olabileceklerdir.

Cemiyetler Kanununun 12.maddesinin ilk şekli uyarınca, devlet memurlarının dernek kurmaları yasaklanmıştır. Bu yasak 1964 yılında 490 sayılı Kanun ile kaldırılmıştır.

Askeri Ceza Kanunu asker kişiler açısından derneğe üye olmada izin sistemini öngörürken aynı zamanda üye olunabilecek dernek türünü de belirlemiştir. Kanun uyarınca askerî kişiler ancak yetkili makamlardan izin aldıktan sonra hayır amacı ile kurulmuş derneklere üye olabilmektedirler.

d) Derneğin Adı Bakımından

Cemiyetler Kanunu uyarınca dernek adlarında , Cumhuriyet ve Milli kelimeleri serbestçe kullanılamaz. Bu adların kullanılmasında da izin sistemi geçerlidir. Bu unvanlar ancak Bakanlar Kurulu'nun vereceği izne dayanılarak kullanılabilir (Cem.K. m.16)

e)Derneğin Malvarlığı Bakımından

Cemiyetler Kanunu derneklerin gayrimenkul mal edinmelerini de sınırlamıştır (Cem.K. m.17). Buna göre dernekler ancak barınmalarına ve amaçlarını gerçekleştirebilmelerine yetecek kadar gayrimenkul mal edinebilirler. Bu sınırı aşan miktarda gayrimenkul mal edinmek isteyen derneğin Bakanlar Kurulu'nun bu yönde vereceği bir izine ihtiyacı vardır. Kanun derneklerin sahip olabilecekleri para bakımından gayrimenkullerde

olduğu gibi bir sınır öngörmemiştir. Sadece dernek üyelik aidatı konusunda 120 liralık bir üst sınır söz konusudur.

Derneğin bağış veya miras yolu ile kendisine intikal eden gayrimenkul mallar hakkında da bir yükümlülüğü söz konusudur. Dernekler bu şekilde kendilerine intikal eden gayrimenkulleri hükümetin tayin edeceği bir süre zarfında paraya çevirmek zorundadırlar.

B.1630 sayılı Dernekler Kanunu

1. Genel Olarak

Yukarıda incelediğimiz gibi 1961 Anayasası'nın 29.maddesi 20.9.1971 tarihinde 1488 sayılı Anayasa değişliği ile yeniden ve ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Bu değişikliğe paralel olarak 1630 sayılı Dernekler Kanunu⁸³ 22.11.1972 tarihinde kabul edilmiş; bu suretle 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu tüm ek ve değişiklikleri ile yürürlükten kaldırılmıştır.

2. Dernek Kurma Hakkı

a) Kural

Kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere en az yedi kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmeleri suretiyle kurulan örgütleri dernek olarak tanımlayan Kanunun 2.maddesi uyarınca "medeni hakları kullanma ehliyetini haiz ve 18 yaşını bitirmiş bulunan herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir." Madde bu şekilde hakkı tanıdıktan sonra hemen istisna (sınırlama) hükümlerine yer vermiştir.

⁸³ RG. 2.12.1972, 14379; Ümit Doğanay, **Dernekler Kanunu**, İstanbul 1972, s.27-129; Kazım Öztürk, **Dernekler Kanunu**, Ankara 1973, s.17-175.

b) İstisnalar

Buna göre bir siyasi partiden kesin olarak çıkarılan veya çıkarılmayıp da bir siyasi partinin kapatılmasına sebep olan parti üyeleri, çıkarma kararının veya Anayasa Mahkemesinin kapatma kararının kendilerine yazı ile bildirilmesinden itibaren beş yıllık süre içinde dernek kuramazlar.

Bunu yanında ağır para cezasına veya taksirli cezalar hariç olmak üzere beş yıldan fazla hapis cezasına mahkum olanlar ile, yüz kızartıcı suçlardan yahut bu Kanunla kurulması yasaklanan dernekleri kurmak veya idare etmek suçlarından birinden kesin olarak hüküm giymiş olanlar da dernek kuramazlar.

3. Derneğe Üye Olma Hakkı

1630 sayılı Kanununun 15.maddesi uyarınca dernek kurma hakkına sahip olan herkes derneklere üye olabilir. Ancak madde öğrenci olmayanlar ile siyasi partilerden birine kayıtlı olan öğrencilerin öğrenci derneklerine üye olmasının yasaklamıştır.

15.maddenin ikinci fıkrası yabancıların derneklere üye olabilmeleri için (fahri üyelik istisna) Türk vatandaşlarında aranan şartlara ek olarak yabancıların Türkiye’de ikamet etme şartına haiz bulunmasını da aramıştır. 15.madde uyarında dernekler kendilerine yapılan üyelik başvurularını en geç otuz gün içinde karara bağlamak zorundadırlar.

Öğrenci derneği üyesi iken öğrencilik sıfatı sona erenlerle, derneklere üyen olma hakkını kaybedenlerin, kayıtlı buldukları derneklerdeki üyelikleri de sona erer. Bu durumların tespiti halinde üyelerin kaydı dernek yönetim kurulu tarafından silinir.

4. Üyelik Hakları

1630 sayılı Kanununun 16.maddesi uyarınca hiç kimse bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Her üyenin dernekten istifa etme hakkı vardır. Madde dernek üyelerinin eşit haklara sahip olmalarını da öngörmüştür. Bu ilkeye aykırı olacak biçimde dernek tüzüklerine hüküm konulmasını da Kanun yasaklamıştır.

Dernek üyelerinin genel kurulda bir oy hakkı vardır. Fahri üyelerin oy hakkı olmamakla birlikte, isteyen fahri üyenin derneğe aidat ödemesine engel bir hükümde mevcut değildir.

5. Yasaklama Hükümleri

a) Derneğin Amacı Bakımından

1630 sayılı Kanun 4.maddesinde aşağıda sayılan amaçlarla dernek kurulmasını yasaklamıştır :

- Türk Devletinin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak,
- Dil, ırk, sınıf, diz ve mezhep ayrımına dayanarak nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak,
- İnsan hak ve hürriyetlerin ortadan kaldırmak,
- Kanunlara, genle ahlaka ve kamu düzenine aykırı faaliyette bulunmak,
- Bölge, ırk, sınıf, din veya mezhep esasına veya adına dayanarak herhangi bir bölgenin veya ırkın yahut sınıfın veyahut din veya mezhep saiklerinin diğerlerine hakim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak,
- Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak, yahut

memleket içinde kurulu iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini değiştirmek veya Devlet siyasi ve hukuki nizamlarını topyekün yok etmek,

- Devletin sosyal, iktisadi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa din kurallarına dayandırmak veya siyasi yahut şahsi çıkar ve nüfuz sağlamak amacı ile her ne surette olursa olsun dini veya dini duyguları yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar etmek veya kötüye kullanmak,
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 153.maddesinde yer alan devrim kanunlarını kaldırmak, değiştirmek veya bu kanunlarla yasaklanan hususları ihya etmek,
- Atatürk'ün şahsiyet ve faaliyetlerini yahut hatırasını kötülemek veya küçük düşürmek,
- Beli bir siyasi partiyi destekleme veya aleyhinde çalışmak, yahut siyasi partiler arasında işbirliği sağlamak, veyahut T.B.M.M. üyeliği veya mahalli idareler veya mahalle muhtarlık yahut ihtiyar heyeti seçimlerinde bir siyasi partiyi veya adayları desteklemek veya kazanmalarını önlenmek yahut bunlar arasında işbirliği sağlamak,
- Türkiye Devleti'nin şahsiyetini kötülemek veya küçültmek,
- Suç işlemek veya suç işlemeyi teşvik yahut telkin etmek.

4.madde ayrıca üniversite , fakülte, akademi ve bunlara bağlı enstitüler veya yüksek okullar ile sair her türlü resmi veya özel öğretim müesseselerinde birden fazla öğrenci derneği kurulmasını da yasaklamıştır.

b) Derneğin Adı ve İşareti Bakımından

Derneklerin bir siyasi partinin veya sendika, sendika federasyonu veya konfederasyonunun yahut bu Kanunun 64.maddesi gereğince mahkemece kapatılmalarına karar verilen bir dernek, federasyon veya konfederasyonun adını veya bunları telmih eden adları kullanmaları 5.maddede yasaklanmıştır.

Madde uyarınca ayrıca komünist, anarşist, faşist, nasyonal-sosyalist veya aynı anlama gelen adları ve bunlara ait işaret, sembol veya benzerlerini, derneklerin kullanmaları da yasaklanmıştır. Dernek üyelerinin yasaklanan işaret, sembol ve benzerlerini derneğin her türlü toplantı ve faaliyetleri sırasında kullanmaları da aynı şekilde yasaktır.

c) Derneğin Uluslararası Niteliği Bakımından

Uluslararası faaliyette bulunmak amacı ile dernek kurulması Kanunda yasaklandığı gibi, Türkiye'de kurulan derneklerin, yurt dışında kurulmuş ulusal veya uluslararası dernek veya teşekküllere katılması; merkezi yurt dışında bulunan derneklerin Türkiye'de şube açması da yasaklanmıştır. Kanunun 6.maddesinde yer alan bu yasağın istisnaları Kanunun 10 ve 11.maddelerinde düzenlenmiştir.

10.madde; uluslararası beraberlik veya işbirliği yapılmasında fayda görülen hallerde uluslararası faaliyette bulunma amacını güden derneklerin kurulmasını, mevcut derneklerin bu yönde faaliyet göstermelerini Bakanlar Kurulu'nun izin vermesi şartı ile mümkün kılmıştır. Bu imkan ve serbestlik bahsi geçen derneklerin yurt dışında şube açmaları veya yurt dışındaki benzer amaçlı dernek veya teşekküllere katılması hallerinde de uygulanır.

Yurt dışında bir dernek veya teşekküle katılmak isteyen dernekler, bu kuruluşun statüsünü İçişleri Bakanlığına vermek zorundadır. Türkiye'deki derneklerin katıldığı veya işbirliği yaptığı yabancı dernek veya teşekküllerin, Türk Kanunlarına veya Türkiye'nin uluslararası çıkarlarına uymayan yahut kuruluş amaçlarıyla bağdaşmayan faaliyetlerde bulunması halinde; Türkiye'de kurulmuş derneğin, bu dernek veya teşekküllerle olan ilişkilerinde, İçişleri Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile son verilir.

11.madde yurt dışında kurulan derneklerin Türkiye'deki faaliyetlerini düzenlemektedir. Maddeye göre yurt dışında kurulan ve uluslararası beraberlik ve işbirliğini sağlamak amacını güden derneklerin Türkiye'de şube açmalarına ; 10.madde uyarınca kurulmalarına veya uluslararası faaliyette bulunmalarına Bakanlar Kurulunca izin verilen dernek, federasyon veya konfederasyonlara katılmalarına yahut işbirliğinde bulunmalarına; yapılan işbirliği ve yürütülen müşterek faaliyetlerin faydalı olacağına kanaat getirilmesi halinde, mütekabiliyet şartıyla, Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığını teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla izin verilebilir.

11.maddede bahsi geçen derneklerin Türk Kanunlarına veya Türkiye'nin uluslar arası çıkarlarına uymayan yahut kuruluş amaçlarıyla bağdaşmayan faaliyetlerde bulunması halinde, açılmış şubelerin kapatılmasına veya verilen iznin geri alınmasına Bakanlar Kurulu yetkilidir.

d) Derneğin Faaliyetleri Bakımından

1630 sayılı Kanun her şeyden evvel derneklerin tüzüklerinde gösterilen amaçları dışındaki herhangi bir amaç için faaliyete

bulunmalarını yasaklamıştır. 35.maddede yer alan bu yasağa ilave olarak yer alan diğer yasak faaliyetler şunlardır :

- Rejim, doktrin veya ideolojileri itibarıyla kanunların yasak ettiği amaç veya faaliyetleri benimseyen bir Devleti, bir partiyi, bir tüzel kişiliği, topluluğu veya bu amaç ve faaliyetleri benimseyen ölü veya yaşayan kişileri övmek maksadıyla toplantı ve yayın yapmak,
- Silahlı Kuvvetler hizmetleri ve Silahlı Kuvvetler personelinin bütün hakları ile ilgili kanuni hükümlerin uygulanmasına veya hükümler konmasına dair faaliyette bulunmak,
- Dernek yöneticilerinin derneği temsilen dernek amaçlarına uymayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılması, beyanda bulunması veya dernek mensuplarını bu yönde teşvik etmesi,
- Öğrenci derneklerinin öğrencilikle ilgili olmayan ve özellikle si amaçlı faaliyette bulunmaları,
- Bakanlar Kurulu'nun izin vereceği derneklerin haricindeki derneklerin Askerliğe, savunma ve sivil savunma hizmetlerine hazırlayıcı öğretim ve eğitim faaliyetlerine girişmeleri,
- Üyeleri için özel kıyafet veya üniforma yahut kolbağı veya benzer işaretler ihdas etmeleri,
- Merkez ve şubelerinde veya bunlara bağlı müessese veya eklentilerinde her nevi silah veya patlayıcı madde yahut müdafa için kullanılan her türlü kesici, delici, yakıcı, yaralayıcı alet ve maddelerin bulundurulması (Avcılık ve spor derneklerinde faaliyetlerinin gerektirdiği silah ve aletlerin bulundurulmasına İçişleri Bakanlığı izin verebilir),
- Dernek, federasyon veya konfederasyonların İçişleri Bakanlığı'ndan izin almadan yabancı ülkelerdeki dernek ve kuruluşların üyelerini Türkiye'ye davet etmesi veya yabancı

derneklerin davetlerine uyarak üyelerini veya temsilcilerini yurt dışına göndermesi.

6. Anayasa Yargısının 1630 sayılı Dernekler Kanununa Bakışı

a) Genel Olarak

1630 sayılı Dernekler Kanunu yürürlüğe girdikten kısa bir süre sonra Cumhuriyet Halk Partisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu Kanununun 2, 4, 6, 11, 15, 20, 31, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 46, 53, 56, 63 ve 70.maddelerinin Anayasaya aykırılığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurmuştur.

b) Davacının Gerekçesi

aa) Davacı ilk olarak Kanunun 2.maddesinde yer alan ve de dernek kurma hakkından yoksun bulunanları (siyasi yasaklılar ve bazı hükümlüler) düzenleyen hükmün Anayasanın 10, 11 ve değişik 29.maddelerine aykırı olduğunu ileri sürmüştür.

Değişik 29.madde uyarınca kanun ancak Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması amacı ile dernek kurma hakkına sınırlar koyabilir. Halbuki 1630 sayılı Kanunun 2.maddesi (a) ve (b) bentlerinde öngörülen yasaklar bu yasaklardan değildir. Yani Anayasaya aykırı olarak ek yasaklar getirilmiştir.

Dernek kurma hakkı Anayasada belirtilen temel hak ve özgürlüklerdendir. Dernek kurma hakkı aynı zamanda bir kişilik hakkı olduğundan Anayasanın 10.maddesine göre dokunulamaz, vazgeçilemez ve de devredilemez. Devlet sadece Anayasanın 11 ve 29.maddelerindeki

sebeplerle dernek kurma hakkına sınır koyarken bu hakkın özüne dokunamaz.

bb) 1630 sayılı Kanunun; üniversite, fakülte ve bunlara bağlı enstitü veya yüksek okullar ile her türlü resmi ve özel eğitim ve öğretim kurumlarında birden fazla öğrenci derneğinin kurulmasını yasaklayan 4.maddesinin yine Anayasanın 10, 11 ve 29.maddelerine aykırı olduğu iddia edilmiştir.

Davacıya göre 10 ve 11.maddeler ışığında Anayasanın temel hak ve özgürlükler rejimi açısından bu hükmün savunulması mümkün olmadığı gibi, anılan hüküm Anayasanın 29.maddesinde yer alan ve de herkesin önceden izin almadan dernek kurma hakkına sahip olduklarını düzenleyen hükme de aykırıdır.

cc) 1630 sayılı Kanunda yer alan ve de derneklerin uluslararası niteliğini düzenleyen 6,10 ve 11.maddelerinin, Anayasanın 10, 11, 13, 18ve 29.maddelerine aykırılığı ileri sürülmüştür.

Davacıya göre 6.madde, dernek kurmada kesin yasak; bir de dernek kurma hakkının kullanılmasından önce izin almak düzenini getirmektedir. Böylece kişilerin temel hak ve özgürlükleri ihlal edilmiş olmaktadır. Bir derneğin kanunlara aykırılığı kurulmasından önce tahmin edilemez. Aykırılığın kurulduktan sonra mahkeme kararı ile saptanmasına gidilmek gerekir. Öte yandan 1630 sayılı Kanun dış kökenli veya ilişkili dernekler yönünden adli teminatı yok etmiştir.

Dernek, federasyon ve konfederasyonların yabancı ülke dernek temsilcilerini çağırmasını veya dışarıya temsilci göndermesini Bakanlar

Kurulu'nun iznine bağlayan düzenleme ise Anayasanın 18.maddesinde yer alan seyahat özgürlüğü ilkesine tamamıyla aykırıdır.

dd) Dernekler Kanunu siyasi partilerden birine kayıtlı öğrencilerin öğrenci derneklerine üye olmalarını yasaklamaktadır. Anayasanın 56.maddesinde vatandaşların siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. Davacı sözkonusu kural ile öğrencilerin Anayasanın hem 29.maddesindeki "herkes" hem de 56.maddesindeki "vatandaşlar" deyimlerinin dışına atılmış olduğunu ileri sürmüştür.

ee) Dernekler Kanununun 20.maddesi uyarınca dernek genel kurul toplantıları dernek merkezinin bulunduğu yerden başka yerde yapılamaz. Davacı bu kuralın eşyanın tabiatına aykırı olduğunu ileri sürmenin yanında, Anayasada yer alan seyahat özgürlüğü ilkesine de aykırı olduğunu iddia etmiştir.

ff) Dernek yöneticilerinin derneği temsilen dernek amaçlarına uymayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılamayacağına ilişkin Kanun hükmünün , Anayasanın 28.maddesinde yer alan ve herkesin silahsız ve saldırısız her türlü toplantıyı tertiplemesi ve gösteri yürüyüşlerine katılmasını onların genel varlık hakları olarak tanımlayan hükmüne aykırı olduğu iddiası da davacının iddiaları arasında yer almıştır.

gg) 1630 sayılı Kanunun 40 ve 42.maddelerinde İçişleri Bakanlığı başta olmak üzere ilgili bütün bakanlıkların, mülki amirlerin, kolluk kuvvetlerinin istedikleri zaman derneklerin merkez, müessese ve eklentilerine girebilecekleri ve her türlü denetimde bulunabilecekleri yazılıdır. Davacı, genel hukuk esaslarına göre kimi hakların varlığında ve kullanılmasında özel ve tüzel kişilere tanınan olanaklar açısından tam

benzerlik ve eşitlik olduğunu ileri sürmüştür. Bunu Anayasanın genel nitelikte 10 ve 11 ve daha özel nitelikte 14, 15 ve 16.maddelerinin düzenlediğini belirtmiştir. Bu nedenle ilgili Kanun hükmünün belirtilen Anayasa hükümlerine aykırı olduğunu ileri sürmüştür.

hh) Davacı Dernekler Kanununun 46.maddesinin ikinci fıkrasının Anayasanın genel müsadere yasağı ilkesine aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Zira 46.madde uyarınca mahkemece kapatılan derneklerin bütün para ve malları hazineye intikal eder.

c) Mahkemenin Kararı⁸⁴

aa) Mahkeme 1630 sayılı Kanunun 2.maddesinin (a) bendini Anayasaya aykırı bulmazken, (b) bendini aykırı bulmuştur. Yukarıda incelediğimiz gibi (a) bendi siyasi partilerden çıkarılan veya partinin kapatılmasına sebep olan kişilerin beş yıllık süre ile dernek kurmalarını düzenlenmektedir. Mahkeme Kanunun 4. ve 35.maddelerinde yer alan yasaklamaların, (a) bendindeki düzenlemeyi gerektiren endişeyi önleyici nitelikte olduğunu belirtmiştir.

Belirli suçlardan hüküm giymiş kişilerin dernek kurmalarını yasaklayan (b) bendinin Anayasaya aykırılığını inceleyen Mahkeme, incelemesini bendi ikiye ayırarak yapmıştır. Ağır hapis veya beş yıldan çok hapis cezaları ile yüz kızartıcı suçlardan hüküm giyenlerin dernek kurmalarını yasaklayan hükümleri Mahkeme Anayasaya aykırı bulmamıştır. Gerekçesinde derneklerin toplum düzeni içindeki gücüne vurgu yapmıştır. Mahkemeye göre dernekler bireylerden çok daha güçlü ve etkili, toplum içindeki yerleri önemli ve geniş çevreli olan kuruluşlardır. Bu nitelikleri itibarıyla kamu düzeni ile yakından ilgilidirler ve

⁸⁴ Ay. Mah. E.1973/3, K.1973/37, T.18,19,20/12/1973, **AYMKD**, S.11, 1974, s.293-365.

kurucularında da belirli bir saygınlık ve güvenilirlik seviyesinin aranmasını gerektirirler.

(b) bendinin son cümlesinde yer alan ve de 1630 sayılı Kanunla kurulması yasaklanan dernekleri kurmak veya idare etmek suçlarından hüküm giymiş olanların dernek kurmalarını yasaklayan hüküm Mahkemece kısmen Anayasaya aykırı bulunmuş ve iptal edilmiştir. Mahkemeye göre kurulması yasak olan dernekler 4.maddede sayılmıştır. 4.maddede yer alan, “birden fazla amaçla dernek kurulamayacağı” yasağına aykırı hareket ettiği için hüküm giymiş olanların dernek kuramayacaklarına ilişkin düzenleme yönünden (b) bendi Anayasaya aykırı bulunmuş ve sadece bu yönden iptal edilmiştir. Karşı görüşte olan Mahkeme üyeleri (b) bendinin tüm yönlerden iptal edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

bb) Bir eğitim kurumu içerisinde birden fazla öğrenci derneği kurulmasını yasaklayan 4.maddenin son fıkra hükmü Mahkemece Anayasaya aykırı bulunmamıştır. Mahkeme öğrencilerin eğitim kurumları dışında istedikleri dernekleri kurabilmelerinin önünde bir engel bulunmadığını belirtmiştir.

cc) Yüksek mahkeme 1630 sayılı Kanunun 6, 10 ve 11.maddelerini de Anayasaya aykırı bulmamıştır. Yukarıda incelediğimiz gibi 6, 10 ve 11.maddeler derneklerin uluslararası niteliklerine ve faaliyetlerine ilişkindir.

Mahkemeye göre uluslararası dernekçilik kendi içinde büyük sakıncalar hatta tehlikeler saklayabilen bir alandır. Anayasa düzenine aykırı, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, milli güvenliği, kamu düzenini veya genel ahlakı yıkmaya yönelmiş olan akımların ve

faaliyetlerin uluslararası çalışmak amacıyla kurulan veya yurt dışındaki derneklere katılan Türk dernekleri, yahut yabancı derneklerin Türkiye'deki şubeleri yoluyla ve gizlice ülkeye sızıp yayılması ve milli bünyede telafisi güç zararlara, hatta ağır tahriplere yol açması olasılığı ve olanağı her zaman için vardır.

Mahkeme belirtilen bu sakıncaların önceden karşılanabilmesini ülke açısından uluslararası dernekçilik konusunda etkili bir denetimin kurulmasına bağlamıştır. Mahkemeye göre uluslararası karşılıklı faaliyetin Bakanlar Kurulu'nun iznine bırakılması bugün için en elverişli bir denetim yolu olarak görünmekte ve böyle olunca da kural olarak uluslararası faaliyetin yasak edilmesi doğal bulunmaktadır. Uluslararası beraberlik ve işbirliği yapılmasında ülke açısından yarar bulunup bulunmadığını, Türkiye'deki derneklerin katılacağı veya işbirliği yapacağı yabancı dernek ve kuruluşların yasalarımıza veya ulusal çıkarlarımıza uymayan yahut kuruluş amaçlarıyla bağdaşamayan faaliyetleri olup olmadığı konusunda derin araştırmalara girişme ve gerçeğe uygun sonuçlara varabilme bakımından, elindeki geniş ve çeşitli olanaklara göre yürütme organının en elverişli durumda bulunduğu da ortadadır.

Anayasa mahkemesi Türk derneklerinin uluslararası faaliyette bulunabilmelerinde izin esası benimsenince izin verilmesini uygun kılan durumda köklü değişiklik olması ve uluslararası işbirliğinin ülke için zararlı olmaya dönüşmesi halinde bu durumda yine izin merciince bir son verilmesini olağan saymaktadır.

dd) Mahkeme 1630 sayılı Kanununun 15.maddesinin Anayasaya aykırılığı iddiasını ikiye ayırarak incelemiştir. İlk olarak birinci fıkranın ilk cümlesini incelemiş ve bu hükmü Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.

İlk cümle uyarınca dernek kurma hakkına sahip herkes derneklere üye olabilir.

Yüksek mahkeme dernek kurmakla kurulmuş bir derneğe üye olmayı birbirine karıştırmamak gerektiğini belirtmiştir. Mahkemeye göre dernek kurma hakkının kullanılması önemli bir girişimdir. Yasa, kurulacak derneğin güvenilir ve saygın bir seviyede olmasını sağlama bakımından dernek kuracaklarda birtakım nitelikler arayabilir; üstelik Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması söz konusu ise, sınırlamalara gidilebilir.

Mahkeme bir derneğin kurucularının bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirme üzerinde anlaştıktan ve dernek tüzüğünü düzenleyip dernek olarak kurulma isteğini tüzükte açığa vurmaya ve tüzüğü kurulduğu yerin en büyük mülki amirine vermekle o dernek tüzel kişilik kazanır. Ondan sonra derneğin varlığını yitirmesi ancak bir takım yasal koşulların gerçekleşmesi ile olabilir. Oysa dernek üyeliği, hukuka uygun olarak kurulmuş, amacı ve tutumu belli bir derneğe vatandaşın katılması demektir. Vatandaş dilediğinde dernekten çekilir ve üyelik de sona erer.

Mahkemenin görüşüne göre Anayasa Koyucu dernek kurmakla derneğe üye olmak arasındaki ayırımı (değişik madde 29) dernek kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil ve usullerin kanunda gösterileceğini ve bu hakka Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, milli güvenliği, kamu düzenini ve genel ahlakı korumak üzere kanunun sınırlar koyabilmesini kurala bağlamasına karşılık üye olma konusunda yalnızca hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı yolundaki ilke ile yetinerek daha da belirgin duruma sokmuştur. Onun içindir ki dernek kurma hakkının kullanılması ile yine bu hakkın kaynaklık ettiği derneklere üye olma hakkı aynı koşullara

bağlanırsa üye olma hakkının özüne dokunulmuş ve Anayasanın değişik 29.maddesi ile de çelişkiye düşülmüş olur. 1630 sayılı Kanundaki düzenlemenin derneklere üye olabilmeyi ne denli kısıtladığını anlamak için bu Kanunun 2.maddesinin dernek kurmayacaklara ilişkin (a) ve (b) bentlerine bakılması gereklidir. Bu nedenlerle birinci cümlede yer alan ve derneklere üye olma hakkının dernek kurma hakkına sahip olmakla sınırlanmasına yol açan “dernek kurma hakkına sahip” deyimini Anayasaya aykırıdır.

Anayasa Mahkemesi 15.maddenin ilk fıkrasının ikinci cümlesini de Anayasaya aykırı bulmuş ve iptal etmiştir. Yukarıda değindiğimiz gibi ikinci cümle uyarınca siyasi partilerden birine kayıtlı bulunan öğrenciler öğrenci derneklerine üye olamazlar.

Mahkeme kararında Anayasanın 56.maddesinin birinci fıkrasına göre vatandaşların usulüne göre siyasi partilere girme ve çıkma hakkına sahip olduklarını belirtmiştir. Mahkemeye göre bu Anayasanın Temel Haklar ve Ödevler başlıklı ikinci kısmının Siyasi Haklar ve Ödevlere ilişkin dördüncü bölümünde yer almış bir ilkedir. Bir öğrenciyi kendisine öğrenim süresince yardımcı, koruyucu, destek olabilecek öğrenci derneğine veya bir siyasi partiye girme arasında seçim yapma zorunda bırakmak, sonuç olarak onu siyasi partilere girme anayasal hakkından yoksun bırakmak demektir.

ee) Anayasa Mahkemesi 1630 sayılı Kanunun 20.maddesinin, dernek genel kurul toplantılarının dernek merkezinin bulunduğu yerden başka bir yerde yapılmasını yasaklayan , ilk fıkrasını Anayasaya aykırı bulmamış ve iptal istemini reddetmiştir.

Mahkemeye göre dernek genel kurul toplantıları, toplantı ve gösteri yürüyüşü kavramı içinde değil dernek faaliyetleri kapsamında düşünölmek ve ele alınmak gerekir. Anayasa toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ile dernek kurma hakkını ayrı ayrı yerlerde düzenlemiştir. Onun içindir ki konunun Anayasanın 28.maddesi ile bir ilişkisi yoktur. Seyahat hürriyeti ise, gerek bu özgürlüğün gerekse dernek tüzel kişiliklerinin nitelikleri dolayısı ile, derneklerin yararlanabileceği bir hürriyet değildir ve Anayasanın 18.maddesi böylece konunun dışında kalmaktadır.

Yüksek mahkeme dava konusu kuralın gerçekte dernek faaliyetlerinin bir bölümünü oluşturan genel kurul toplantılarına ilişkin gerekçede de belirlendiği üzere kamu düzenini korumaya yönelmiş bir yasal düzenleme olduğu kanaatindedir ve Anayasanın değişik 29.maddesiyle de çelişir yanı olmadığı düşüncesindedir.

ff) Anayasa Mahkemesi davacının diğer iddialarına ilişkin olarak, 1630 sayılı Kanunun 36.maddesinin 2.fıkrasını, 37.maddesinin 2.fıkrasını, 39.maddesinin 4.fıkrasını, 56.maddesinin (e) bendini, 63 ve 70.maddeleri Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Yüksek mahkeme 35.maddenin birinci bendinin (c) fıkrasını, aynı maddenin 2.bendinin (a) fıkrasını, 38.maddeyi, 39.maddenin 3.fıkrasını, 40.maddenin 1.fıkrasını, 42.maddenin 1.fıkrasını, 46.maddenin 2.fıkrasını, 56.maddenin (a) bendini Anayasaya aykırı bulmamıştır ve bu yöndeki talepleri reddetmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERDE DERNEK KURMA ÖZGÜRLÜĞÜ

& 11. Anayasa'nın 90.Madde Düzenlemesi Karşısında Konunun Önemi

I. Genel Olarak Uluslararası Hukuk - İç Hukuk İlişkisi

Uluslararası hukukta çok tartışmalı olan bu konunun bir yanı uluslararası hukuku, diğer yanı ise ilgili ülkenin anayasa hukukunu ilgilendirmektedir. Dünyada bu konu hakkında geçerli olan başlıca iki sistem vardır. Bunlar ikici ve tekçi okul görüşlerinin öngördüğü sistemlerdir.

A. İkici (düalist) Okul Görüşü

Bu görüş uyarınca uluslar arası hukuk ile iç hukuk birbirinden farklı ve bağımsız iki hukuk düzenidirler. Zira her iki hukuk düzeni farklı toplumsal ilişkileri düzenlemektedir. İç hukuk bireyler ya da bunların oluşturduğu tüzel kişiler arasındaki ilişkileri düzenlerken, uluslararası hukuk devletler arasındaki ilişkileri düzenler⁸⁵.

Bu görüş temel alındığında öncelikli varacağımız sonuç, bu iki ayrı hukuk düzeninden birinin diğerine doğrudan uygulanmasının olanaklı olmamasıdır. Buna bağlı olarak ayrıca iki hukuk düzeninin kurallarının birbiri ile çatışması olasılığı da yoktur. Bir hukuk düzeninde geçerli olan

⁸⁵ Edip Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, C.I, 4.b., İstanbul 1980, s.67; Sevin Toluner, *Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler*, İstanbul 1973, s.401 ; Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, I. Kitap, 5.b., Ankara 1995, s.18-19.

bir kuralın diğer hukuk düzeninde etki yapabilmesi için o hukuk düzenine atıf veya iktibas yolu ile dahil edilmek suretiyle mümkün olabilecektir⁸⁶.

B. Tekçi (monist) Okul Görüşü

Bu görüşü savunan yazarlara göre dünyada sadece tek bir hukuk düzeni vardır. Uluslararası hukuk ile iç hukuk bu hukuk düzeninin birer parçası durumundadırlar. Bu noktada ortaya bir sorun çıkmaktadır. O da iki hukuk düzeninden hangisinin diğerine üstün olduğudur. Baskın görüş ise uluslararası hukukun iç hukuktan daha üstün olduğudur⁸⁷.

Tekçi görüş esas alındığında ve uluslararası hukukun iç hukuktan daha üstün olduğu görüşü kabul edildiğinde bu defa uluslar arası hukukun iç hukukta “doğrudan etki yaratma (self-executing)” sorunu ortaya çıkmaktadır. Yani bir uluslararası sözleşme hükmü, sözleşmeye taraf devletin iç hukukunda doğrudan (iç hukukta bir uyum düzenlemesi yapmaksızın) etki yapabilecek midir? Teorik olarak tekçi görüşün egemen olduğu hukuk sistemlerinde, onaylanan sözleşmelerin başkaca bir işleme gerek kalmadan doğrudan uygulanma kabiliyetini kazandıkları kabul edilmektedir. Ancak bu ilke mutlak değildir.

II. Anayasa'nın 90.Maddesi

Anayasanın 90.maddesi uluslararası sözleşmelerin uygun bulunma prosedürünü düzenlemektedir. Maddenin ilk fıkrası uyarınca “Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak anlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.”

⁸⁶ Çelik, s.69; Pazarıcı, s.19; Toluner, s.401 vd.

⁸⁷ Çelik, s.73; Pazarıcı, s.20; Toluner, s.405 vd.

Maddenin son fıkrası uyarınca da "... usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir..." Bu şekilde yürürlüğe giren anlaşmalar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasında bulunulması, diğer bir ifade ile bunlar hakkında Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilmesi mümkün değildir.

Bir hukuk sisteminin tekçi ya da ikici görüşten hangisini benimsediğini somut olarak ortaya koyabilmek kolay değildir. Ancak tekçi görüş kapsamında değerlendirilebilecek 90.maddenin bu düzenlemesi⁸⁸ uluslararası anlaşmaların iç hukukta doğrudan etki yapıp yapmayacağı sorununa açık bir çözüm getirmemektedir.

Bu hüküm karşısında doktrinde bazı yazarlar (Süheyl Batum) uluslararası anlaşmaların iç hukukta doğrudan etki yaptığını kabul etmektedirler. Karşı görüşe göre (Edip Çelik) Anayasanın 15, 16, 42 ve 92.maddelerinde bazı konulara ilişkin uluslararası hukuk kurallarının iç hukukta doğrudan hüküm ifade edeceği belirtildiğinden, bunun dışındaki uluslararası hukuk kurallarının doğrudan etki doğurması olanaklı değildir⁸⁹.

Üçüncü görüş uyarınca ise, bir sözleşmenin iç hukukta doğrudan etki yaptığını anlamak için tarafların sözleşme ile güttükleri amaca, sözleşme kurallarının konusuna ve sözleşme hükümlerinin şekline bakılması gereklidir⁹⁰. Sözleşmeyi onaylayan devlet sözleşmenin öngördüğü yükümlülükleri kesin bir ifade ile kabul etmiş ise; sözleşme kişiler lehine kesin subjektif haklar tanımış veya taraf devletin yetkili

⁸⁸ Süheyl Batum, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri*, İstanbul 1993, s.37 vd.; Toluner, s.401.

⁸⁹ Pazarıcı, s.152 vd.

⁹⁰ Batum, s.43.

birimlerine belli bir şekilde davranma ya da davranmama şeklinde açık hükümler getirmişse ve son olarak sözleşme şekil olarak da mahkemelere doğrudan uygulama konusunda yeterince açıklık taşıyorsa bu sözleşmenin doğrudan uygulanabilir nitelikte olduğu sonucuna varılabilir⁹¹. Kanımızca bu görüş yerindedir.

Türk Yargısı'nın bu konuda yerleşmiş bir görüşünün olduğunu söylemek zordur. Ancak baskı görüş doğrudan etki yapmayı kabul etmeme yönündedir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 151 sayılı UÇÖ⁹² Sözleşmesine ilişkin olarak verdiği bir kararında⁹³, uluslararası sözleşmelerin iç hukukta doğrudan etki yapmasını kabul etmemiştir. Kurul doğrudan etki için; iç hukukta konuyla ilgili özel yasanın kabul edilmesi ön şartını öngörmüştür. Yargıtay 21. Hukuk Dairesi de Hukuk Genel Kurulu ile aynı görüşü paylaştığını gösteren bir karar vermiştir⁹⁴. 9. Hukuk Dairesi'nin de, Hukuk Genel Kurulu ve 21.Hukuk Dairesi ile aynı görüşü paylaştığını söyleyebiliriz⁹⁵. 4. Hukuk Dairesi 1994 yılında verdiği bir kararında⁹⁶ onaylanan uluslararası sözleşmelerin iç hukukta doğrudan etki yaptığını kabul etmiştir.

III. Konunun Önemi

Anayasal düzenleme böyle olunca, uluslararası sözleşmelerde yer alan ve dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen hükümlerin çalışmamız açısından arzettiği önem anlaşılmaktadır. Zira yukarıda incelediğimiz Dernekler Kanunu kadar aşağıda inceleyeceğimiz uluslararası

⁹¹ Melda Sur, *İş Hukukunun Uluslararası Kaynakları*, İzmir : 1995, s.56.

⁹² Uluslararası Çalışma Örgütü.

⁹³ Yarg. HGK; 24.5.1995, E.1995/4-367, K.1995/550, (TÜBA/İİÇB, 1029-24 Temmuz 1995).

⁹⁴ Yarg.21.HD, 18.10.1996, E.1996/2261, K. 1996/5790, (TÜBA/İİÇB, 141- 14 Eylül 1997).

⁹⁵ Yarg.9.HD, 02.03.1993, E.1993/3465, K.1993/3450, (TÜBA/İİÇB), 913-03 Mayıs 1993); Yarg. 9.HD, 11.5.1993, E.1993/6593, K.1993/7981, (TÜBA/İİÇB, 920-21 Haziran 1993).

⁹⁶ Yarg.4.HD, 11.7.1994, E.1993/1217, K.1994/6585, YKD (Ocak 1995), s.24-26.

sözleşmeler de ulusal hukukumuz açısından eşit değere sahiptir. Hatta uluslararası sözleşmelerin anayasa yargısından muaf olması, onları kanunlardan daha imtiyazlı bir konuma getirmektedir.

Bütün bunlardan daha da önemlisi onaylanan sözleşmelerin iç hukukta doğrudan etki yaptığı görüşünü kabul ettiğimizde meydana gelen sonuçlardır. Zira bu durumda ilgili sözleşme hükümleri, dernek kurma özgürlüğüne ilişkin olarak Türk hukukunda varolan mevzuat hükümlerinin önüne geçecek ve onların uygulanmasını önleyecektir.

Bizimde katıldığımız ve yukarıda değindiğimiz 3.görüş uyarınca, dernek kurma özgürlüğüne ilişkin olarak Türkiye'nin onayladığı uluslararası sözleşmelerin öncelikle niteliklerini incelemek gerekecektir. Sözleşme kişiler lehine kesin subjektif haklar tanımış veya taraf devletin yetkili birimlerine belli bir şekilde davranma ya da davranmama şeklinde açık hükümler getirmişse ve son olarak sözleşme şekil olarak da mahkemelere doğrudan uygulama konusunda yeterince açıklık taşıyorsa iç hukukta doğrudan uygulanacaktır. Aşağıda sözleşmeleri incelerken, her sözleşmeyi bu kriterler açısından değerlendirecek ve sözleşmenin doğrudan uygulanabilir olup olmadığına karar vereceğiz.

& 12.Birleşmiş Milletler Anlaşmaları

I. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

İnsan hakları düşüncesinin evrensel düzeyde ilk defa kaleme alınması ve bütün insanların ırk, cins, dil veya din farkı gözetilmeksizin korunmasına yönelik ifadelere yer verilmesi Birleşmiş Milletler Anlaşması ile sözkonusu olmuştur. Birleşmiş Milletler Anlaşması insan haklarının neler olduğunu belirtmemiştir ancak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne kaynaklık teşkil ederek ve insan hakları kavramına uluslar arası düzeyde

ilk defa yer vererek önemli bir yere sahip olmuştur.⁹⁷ İnsan haklarının neler olduğunun belirtilmesi ve teker teker sayılması ise 10 Aralık 1948 tarihinde kabul ve ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile olmuştur. Bildirgenin başlangıç bölümünde de belirtildiği gibi bütün insanlık için insan haklarının gerçekleştirilmesinde ortak bir başarı ölçütü, hedefi konulmuştur.

Bildirge başlangıç kısmında ilk olarak insanlık ailesinin tüm üyelerinde bulunan onuru ve onların eşit ve ayrılmaz haklarını tanımanın dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu vurgulamıştır. İnsan haklarının tanınmamasının ve hor görülmesinin insanlık vicdanını yaralayan barbarca eylemlere yol açtığını, korkudan ve yoksulluktan kurtulmuş insanların söz ve inanç özgürlüğüne sahip olacakları bir dünyanın herkesin en yüksek amacı olduğunun ilan edilmiş bulunduğu da yine başlangıç kısmında zikredilmiştir.

İnsanın zorbalık ve baskıya karşı son bir yol olarak ayaklanmaya başvurmak zorunda bırakılmaması için, insan haklarının hukuk düzeyinde korunması gerektiği, uluslararası dostça ilişkiler geliştirmeyi özendirmenin temel bir zorunluluk olduğu prensip olarak kabul edilmiştir.

Bildirgenin başlangıç kısmında son olarak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun; insanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu bildirgeyi her zaman gözönünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri

---

⁹⁷ Refik Korkusuz, **Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler**, İstanbul 1998, s.46.

amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu bildirgeyi ilan ettiği belirtilmiştir.

Bildirge bir sözleşme niteliğinde olmayan ve bu nedenle doğrudan uygulanabilme kabiliyetinden yoksun olan bildirgenin 20.maddesi dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğünü düzenlemektedir. Maddenin ilk fıkrası uyarınca herkesin barışçı amaçlarla toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır. Maddenin ikinci fıkrası ise hiç kimsenin bir derneğe girmeye zorlanamayacağı hükmüne yer vermektedir⁹⁸.

Görüldüğü gibi bildirge dernek kurma özgürlüğünün tanımı yaptıktan sonra derneğe üye olma özgürlüğünü olumlu ve olumsuz unsur ile birlikte belirtmiştir. Bildirgede dernek kurma özgürlüğünün sınırı “barışçı amaçlar” olarak belirlenmiştir.

II. Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi Türkiye tarafından 1995 yılında onaylanmıştır. Ancak bir de çekince konulmuştur. Bu çekinceye göre “Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 17, 29 ve 30.maddeleri hükümlerini T:C: Anayasası ve 24.7.1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır”⁹⁹.

Sözleşme, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında ilan edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin niteliğinden gelen onurunu ve eşit ve ayrılmaz haklarını tanımanın dünyada özgürlük , adalet ve barışın temeli olduğu ilkesinde daha başlangıç kısmında yer vermiştir.

⁹⁸ Savaş Taşkent, *İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları*, İstanbul 1995, s.90; Jale Civelek, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku*, İstanbul, s.128.

⁹⁹ RG, 27.1.1995, 22184.

Yine başlangıç kısmında Birleşmiş Milletler Halklarının, insanın temel haklarına ve bireyin insan olarak taşıdığı onur ve değere olan kesin inançlarını Birleşmiş Milletler Antlaşmasında bir kez daha doğrulamış olduklarını ve daha geniş bir özgürlük ortamında toplumsal ilerleme ve daha iyi bir yaşam düzeyi sağlama yolundaki kararlılıklarını hatırlatılarak, Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinde herkesin, bu metinlerde yer alan hak ve özgürlüklerden ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuştan veya başka durumdan kaynaklanan ayrımlar dahil hiçbir ayırım gözetilmeksizin yararlanma hakkına sahip olduklarını benimsediklerini ve ilan ettiklerini kabul etmişlerdir.

Sözleşme ilk maddesinde çocuk kavramını tanımlamıştır. Buna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır¹⁰⁰. Sözleşmenin 15.maddesi uyarınca da “taraf devletler çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler¹⁰¹.”

15.madde bu hakların kullanılmasının sınırlarının neler olabileceğini de belirtmiştir. Bunlar ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığı, kamu ahlakı ve başkalarının hak ve özgürlükleridir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 15.madde hükmünün ulusal hukukumuzdaki düzenleme ile paralel olmadığı ortadadır. Zira Dernekler Kanunu'nun 4.maddesi uyarınca “medeni hakları kullanma ehliyetine

---

¹⁰⁰ Tankut Centel, “Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çalışan Çocuklar ve Türkiye,” Prof.Dr. Kemal Oğuzman'a Armağan, Ankara : 1997, s.182; Taşkent, s.185.

¹⁰¹ Taşkent, s.190.

sahip ve onsekiz yaşını bitirmiş olan herkes, önceden izin almaksızın dernek kurabilir.” Bu düzenleme karşısında sözleşmedeki anlamı ile çocukların dernek kurma haklarının olmadığı ortadadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi kanımızda iç hukukta doğrudan etki yapabilecek nitelikteki bir sözleşmedir. Zira yukarıda değindiğimiz kriterleri gerçekleştirmektedir. İlk olarak sözleşme kişiler lehine kesin subjektif bir hak tanımaktadır. Bu hakkın tanındığı kişiler 18 yaşın altındaki kişiler yani sözleşmenin deyimi ile çocuklardır. Tanınan subjektif hak ise dernek kurma ve barışçı amaçlarla örgütlenme hakkıdır. Kanımızca, tüm bu nedenlerle hukukumuzda dernek kurma hakkına sadece fiil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını bitirmiş kişiler değil, aynı zamanda bu yaş sınırının altındaki çocuklar da sahiptir.

Katıldığımız görüş kabul edilmese de Dernekler Kanunu’ndaki bu düzenlemenin Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 15.maddesine paralel bir biçimde yeniden düzenlenmesi ülkemizin uluslararası yükümlülükleri açısından bir zorunluluktur. Zira Anayasanın 90.maddesindeki düzenleme gereği, onaylanan uluslar arası sözleşmelere aykırı olarak ulusal hukukta yer alan düzenlemeler, sözleşmeye uygun bir biçimde değiştirilmelidir.

& 13. Avrupa Konseyi Sözleşmeleri

I. İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)

Türkiye’nin 1954 tarihinde onayladığı Sözleşme’nin 11.maddesi uyarınca herkesin barışçı amaçlarla toplanma ve başkalarıyla dernek kurma özgürlüğü hakkı vardır. Sözleşme dernek kurma hakkının

kapsamına sendika kurma ve sendikaya üye olma haklarını da dahil etmiştir¹⁰².

Sözleşme dernek kurma hakkına ne gibi sınırlamalar getirilebileceğini de belirlemiştir. Ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni, suçların önlenmesi, genel sağlık, genel ahlak ve başkalarının hak ve özgürlükleri bu sınırlamalardır¹⁰³.

11.madde ayrıca silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri üyeleri için başkaca bazı kısıtlamalar getirilebileceğini de öngörmüştür¹⁰⁴. Sözleşmede yer alan bu düzenlemelerin ve bu sınırlamaların ulusal hukukumuzdaki düzenlemelere paralel olduğunu söyleyebiliriz.

II. Avrupa Sosyal Şartı (Sözleşmesi)

1965'de yürürlüğe giren Şartı ,Türkiye 1989 yılında onaylamıştır. Ancak Sözleşmenin çalışmamız açısından önem arzeden maddesi olan 5.maddeye çekince koymuştur. Örgütlenme hakkını düzenleyen 5.madde uyarınca sözleşmeciler, taraflar, çalışanların ve çalıştıranların ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak için yerel, ulusal ve uluslararası örgütler kurma veya bu örgütlere üye olma özgürlüğünü sağlamak veya geliştirmek amacıyla ulusal mevzuatın bu özgürlüğü zedelemesini veya zedeleyici biçimde uygulanmasını önlemeyi üstlenirler¹⁰⁵. Ülkemizin sözkonusu maddeye koyduğu çekince nedeni ile maddedeki düzenlemenin ulusal hukukumuz açısından bir etkisi yoktur.

---

¹⁰² Taşkent, s.346.

¹⁰³ a.g.e., s.346.

¹⁰⁴ a.g.e., s.346.

¹⁰⁵ a.g.e., s.368.

& 14. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, Tarım İşçilerinin Dernek Kurma ve Birleşme Haklarına İlişkin 11 Sayılı Sözleşmesi

Türkiye tarafından 24.10.1960 tarihinde 110 sayılı Kanun¹⁰⁶ ile onaylanan 11 sayılı UÇÖ Sözleşmesi, sözleşmeyi onaylayan her UÇÖ üyesi devlete, tarımda çalışan herkese dernek kurma ve birleşme haklarını sağlamayı ve tarım işçilerinin bu haklarını sınırlandıracak mevzuat hükümlerini yürürlükten kaldırmayı bir yükümlülük olarak öngörmüştür (m.1)¹⁰⁷.

Sözleşmenin doğrudan uygulanabilir olduğunu kabul etmekle birlikte, iç hukukumuzda sözleşme hükümleri ile çatışan hükümler olmadığından bahisle doğrudan uygulanma sorunu bu sözleşme açısından mevcut değildir.

---

¹⁰⁶ RG, 28.10.1960, 10641.

¹⁰⁷ Kamil Ateşoğulları, **Uluslararası çalışma Örgütü ve Türkiye**, İstanbul 1997,s.81; Mesut Gülmez, **Sendikal Hakların Uluslararası Kuralları ve Türkiye**, C.I, Ankara 1988,s.40.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1982 ANAYASASI'NDA DERNEK KURMA ÖZGÜRLÜĞÜ

I. Anayasal Düzenleme

A. 1982 Anayasası'nın Temel Hak ve Özgürlükler Rejimi

1. Temel Hak ve Özgürlüklerin Kökeni

1982 Anayasasının 12.maddesi uyarınca “herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.” Maddeden açıkça anlaşılmasa da Anayasanın özgürlüklerin felsefi temeli açısından çağdaş özgürlük anlayışını benimsediği söylenebilir. Bu anlayışa uygun olarak, özgürlüklerin temelini doğal hukuk kuramına dayandıran ve doğuştan geldiğini öngören klasik özgürlük anlayışı ile özgürlüklerin devlet tarafından gerçekleştirilmesi esasına dayanan özgürleştirme anlayışı bir araya getirilmiştir¹⁰⁸.

2. Temel Hak ve Özgürlüklerin Görev ve Ödev Yönü

Çağdaş hak ve özgürlük anlayışında hak ve özgürlükler bir yönüyle devlete görevler yüklemekte, diğer yönüyle de kişiler için bazı hak ve ödevler öngörmektedir. Anayasanın “kişinin hakları” ve “siyasi haklar” bölümlerinde düzenlenen hak ve özgürlükler devlete olumsuz bir görev yükler. Devlet bu görevini bu haklara karışmama şeklinde yerine getirir. Devlet bu konuda çekimser bir tutum sergiler ve hak ve özgürlüklere müdahale etmez. Ancak sosyal devlet ilkesinin sonucu olarak sosyal ve ekonomik haklar açısından devletin olumlu görevleri söz konusudur.

---

¹⁰⁸ Oktay Uygun, **1982 Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi**, İstanbul 1992, s.21-23; M. Refik Korkusuz, **Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler**, İstanbul : 1998, s.221,222.

Devlet bu görevini hem kanuni düzenleme yaparak, hem de maddi kaynaklar kullanarak yerine getirir¹⁰⁹.

Kişi sahip olduğu hak ve ödevleri kendi iradesi ile kullanırken bir takım ödev ve sorumlulukları da göz önünde bulunduracaktır.12.maddede somut bir ödev öngörülmemiştir. Yalnızca ödevlerin neye yönelik olduğu üzerinde durulmuştur. Buna göre yasa koyucu aileye, topluma ve diğer kişilere yönelik hukuki yükümlülükler getirebilir. Bu konuda çeşitli yasal düzenlemeler bulunmaktadır¹¹⁰.

3. Temel Hak ve Özgürlüklerin Düzenlenişi

Özgürlüklerin düzenlenmesi açısından 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası arasında önemli bir anlayış farkı vardır. Her iki anayasa da devletin varlığını önkoşul olarak öngörse de; 1961 Anayasası temel hak ve özgürlükler açısından kişiye öncelik tanımış, kişilerin özgürleştirilmesi görevini devlete vermiştir. Oysa 1982 Anayasası'nda öncelik devletindir, daha doğrusu devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve Anayasanın 2.maddesinde de belirtilen Cumhuriyetin vazgeçilmez nitelikleridir¹¹¹.

1982 Anayasası 1961 Anayasası'ndan farklı olarak temel hak ve hürriyetleri sadece kişilere sağlanmış birer üstünlük olarak görmemiş; yukarıda değindiğimiz gibi temel hak ve özgürlüklerin aynı zamanda kişilere bir takım ödev ve sorumluluklar da yüklediğini de vurgulamıştır. Ayrıca temel hak ve özgürlüklerin uygulama alanı da genişletilmiş; kişi ile

---

¹⁰⁹ Uygun, s.24.

¹¹⁰ a.g.e., s.53.

¹¹¹ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku : Anayasa Metni**, 5.b., Ankara : 1995, s.147; Mehmet Akad - Abdullah Dinçkol, **1982 Anayasası**, İstanbul 1998, s.136.

devlet ilişkilerinin teşkil ettiği uygulama alanı, kişilerin kendi aralarındaki ilişkileri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir¹¹².

Temel hak ve özgürlüklerin sıralanışı 1961 ve 1982 Anayasalarında aynıdır. 1982 Anayasası'nda da genel hükümlerden sonra üçlü bir ayırıma gidilmiştir. "Kişinin hakları ve ödevleri" , "sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler" ve "siyasal haklar ve ödevler"dir.

B. Anayasa'da Dernek Kurma Özgürlüğü

1. 1995 Değişikliğinden Önceki Düzenleme

a) Dernek Kurma Özgürlüğünün Olumlu Unsuru

Anayasanın ikinci bölümünde yer alan kişinin hakları ve ödevleri içerisinde sayılan dernek kurma özgürlüğü, "toplantı hak ve özgürlüğü" başlığı altında ve 33. maddede düzenlenmiştir. 33.maddenin ilk fıkrası da dernek kurma özgürlüğünün olumlu unsurunu içermektedir. İlk fıkraya göre "herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir."

Maddenin 7.fıkrası bu serbesti hükmüne bir istisna getirmiştir. Buna göre, "birinci fıkra hükmü, silahlı kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurma haklarına başkaca sınırlamalar getirmesine veya bu hürriyeti kullanmalarının yasaklanmasına engel değildir." Bu istisnai ve yasaklayıcı hükmün nedeni, söz konusu kişilerin üstlendikleri görevlerin nitelikleridir. Özel bir disipline tabi olan bu meslek mensuplarının dernekleşmesinin görevlerine zarar verebileceği gerekçede belirtilmiştir.Bu gerekçe yerinde değildir.Gerekli tedbirler alınmak şartı ile , kamu hizmetini ifa eden

¹¹² Gözübüyük, s.147.

görevlilerinde dernek kurabilmesi gerekir.Sivil Toplum Örgütleri ancak bu şekilde gelişebilir.

Maddenin ikinci fıkrası dernek kurabilmek için kanunun öngördüğü bilgi ve belgelerin yetkili makamlara verilmesini öngörmüştür. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde söz konusu yetkili makamlar tarafından derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurulabilmesi müeyyidesi de aynı fıkranın ikinci cümlesinde düzenlenmiştir.

b) Dernek Kurma Özgürlüğünün Olumsuz Unsuru

Maddenin ikinci fıkrasına göre “hiç kimse bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamaz.” Fıkra ayrıca dernek kurma özgürlüğünün kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunda gösterileceğini de belirtmiştir.

c) Genel Yasaklar

33.maddenin 4.fıkrası öncelikle genel bir yasaklama hükmünü ihtiva etmektedir. Bu hükme göre dernekler, 13. maddedeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemezler. 13.madde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını düzenlemektedir. 13.madde uyarınca “temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlandırılabilir.” Madde bu sınırlandırmaların da bir sınırının olacağını öngörmüş ve bunu da “demokratik toplum düzeninin gerekleri” ve “sınırlamalarla öngörülen amaç” şeklinde ortaya koymuştur.

Anayasanın 33. ve 13.maddesini birlikte incelediğimize derneklerin 13.maddede sayılan sınırlamalara aykırı olarak kurulamayacağı ve faaliyet gösteremeyeceği sonucu ortaya çıkar. Bu nedenle bu genel sınırlama nedenlerinin üzerinde durmakta fayda vardır.

aa) Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü

Bölünmezlik ilkesinin anayasa hukuku açısından doğurduğu sonuçlar; vatan toprağının devredilmezliği, federalizmin imkansızlığı ve sınıf egemenliğinin yasaklanması ilkeleridir.¹¹³ Bu ilkelere aykırı amaçlarla derneklerin kurulması veya derneklerin bu ilkelere aykırı faaliyette bulunmaları yasaktır.

bb) Milli egemenliğin korunması

Milli egemenliğin korunması ile egemenliğin bir kişiye, bir sınıfa bırakılması veya insan merkezli olmayan bir temele oturtulması önlenir¹¹⁴. Milli egemenliğin bir kişiye, bir sınıfa devredilmesi veya insan merkezli olmayan bir temele oturtulması amacı ile derneklerin kurulması veya derneklerin bu amaçları gerçekleştirmek için faaliyette bulunması yasaktır.

cc) Cumhuriyetin korunması

Cumhuriyet hem devlet ve hem de hükümet şeklini belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Egemenliğin toplumun tümüne ait olduğu devlet ve seçim sistemi esasına dayanan hükümet, cumhuriyet deyimi ile ifade edilir. Cumhuriyetin korunmasından kastedilen aslında cumhuriyetin niteliklerinin cumhuriyetin değişmezliği ilkesinin korunmasıdır.1982

---

¹¹³ Uygun, s.122.

¹¹⁴ a.g.e., s.123.

Anayasası'nın 1. maddesinde "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" dedikten hemen sonra, Cumhuriyetin Nitelikleri kenar başlığını taşıyan 2.maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin demokratik, laik ve sosyal bir "Hukuk Devleti" olduğunu vurgulamaktadır. Maddeye göre Türkiye Cumhuriyeti , toplumun huzuru , milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk Milliyetçiliği'ne bağlı bir demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir. Anayasanın bu tanımına göre Türkiye Cumhuriyeti Devletinin demokratik , sosyal ve laik olmak üzere üç niteliği vardır. Hukuk Devleti olması ise , başlı başına bir nitelik değil , bu üçünün bir bileşimi olma durumudur¹¹⁵.

Bir düzenin siyasal bilimlerdeki adı "demokratik" olabilir. Ancak bu adın doğru olabilmesi için demokratiklik kavramına ilişkin evrensel tanımlarda yer alan kurumların varlığı ve yine o tanımlardaki ölçütlere uygunluğu da zorunludur. Anayasanın başlangıç bölümü millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız ve şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağını açıklamakla Türkiye Cumhuriyeti Devletinin demokratik olma niteliğinin kapsam, araç ve yöntemini de belirlemiş olmaktadır.

Anayasa çoğulcu demokratik düzeni ve buna bağlı olarak sivil toplumu gerçekleştirmeyi amaçlar. Batı tipi demokrasi kendi kendini yönetme yani yöneten yönetilen ayrılığının terkedilmesi ve bu iki kategorinin birbiri ile özdeşleşmesi esasına dayanır. Bu yüzden de kısa süre için üstlenilen görevlere genel oy esaslı seçim yoluyla gelme, sürekli denetim altındaki bir temsili demokrasi bu modelin vazgeçilmez

---

¹¹⁵ Özay, s. 31.

unsurlarıdır. Öte yandan halkın yasama alanındaki aktif girişimini sağlayan yollar ve referandum gibi kurumlar da bu düzenin ayrılmaz parçası olarak kabul edilir. Böyle bir düzenin temeli çoğulcu demokrasiye dayanmakta yani herkesin Devletin yönetimine katılması ilkesi benimsenmiş olmaktadır. Bunun sonucunda toplumun her kesiminden vatandaşlara sesini doğrudan duyurmak imkanı verildiği gibi, yine herkes dernek, parti, sendika, baskı grubu ve benzerleri gibi modellere göre örgütlenme hakkına sahip bulunmaktadır. Sonuç olarak böyle bir demokrasi esasta çoğunluk ilkesi ve sistemine dayansa bile çok sayıda siyasal parti olarak örgütlenmiş politik görüş yani azınlıkların hakları da yine çok geniş bir korunma altına alınmış bulunmaktadır. Çoğulcu demokratik düzen, siyasal partiler dışında örgütlenmiş görüş ve dinamik güçlerin de yasama yetki ve sürecine aktif biçimde katılabilmesini mümkün kılmalıdır¹¹⁶.

Cumhuriyetin sosyal devlet niteliğini ilişkin olarak ilk olarak Anayasanın başlangıç kısmına bakmak gerekir. Buna göre dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olan Türkiye Cumhuriyeti refah, maddi ve manevi mutluluk içinde ilelebet varolacağı gibi her Türk vatandaşı bu Anayasadaki temel hak ve özgürlüklerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak maddi ve manevi varlığını geliştirme hak ve yetkisine sahip doğuştan sahip bulunmaktadır. Buna bağlı olarak Anayasa, kişinin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamayı Devletin temel amaç ve görevleri arasında saymıştır.

Ancak devletin sosyal bir devlet olduğunu ifade eden ön önemli madde şüphesiz 5.maddedir. Madde devletin temel amaç ve görevleri arasında "...kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak;

---

¹¹⁶ Özay,s.40.

kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları ..." hazırlamayı da saymıştır.

Anayasa 65.maddesinde "devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir". Bu madde devletin sosyal niteliğini zaafa uğratmaktadır. Çünkü siyasi iktidarlara sosyal haklara getirebileceği sınırlamalar için açık kapı bırakmaktadır.

Anayasanın başlangıç kısmında ve 2.maddesinde Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayılan laiklik, kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı ilkesini içerir. Yine laiklik anlayışı gereğince kimse; devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasi, kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacı ile her ne suretle olursa olsun, dini ve din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

dd) Mili güvenliğin korunması

Milli güvenlik devletin ve ülkenin içte ve dışta güvenlikte olmasını ifade eder. Başka devlet ve kuruluşların emir, gözetim ve denetimi altında olmama, yabancı devletlerin saldırılarından uzak bulunma ve bunlara karşı korunma dış güvenlik anlamına gelirken; devletin ve ülkenin iç isyan, ayaklanma, tahrik ve yıkıcı eylemlere karşı korunmasına ise iç güvenlik denmektedir¹¹⁷. Mili güvenlik ulusun tüm olanaklarının topyekün bir halde güvenliğin sağlanmasına yönelmesini gerektirir. Derneklerin milli

¹¹⁷ Uygun, s.124.

güvenliği tehlikeye düşürecek fiil ve işlemleri amaç edinmeleri yasaktır. Aynı zamanda dernekler faaliyetlerinde de milli güvenliğin korunmasını gözetmek zorundadırlar.

ee) Kamu düzeninin korunması

Kamu düzeni kavramı kamu huzuru, kamu güvenliği ve kamu sağlığı adlarını taşıyan üç alt kavramdan oluşmaktadır. Kamu huzuru, toplumsal yaşamın alışlagelmiş sakıncalarını aşacak ölçüde ortaya çıkan rahatsızlıkların ve bozuklukların önlenmesi ya da giderilmesini ifade eder. Topluma, kişilere ya da eşyalara yönelecek tehlike ve kazaların önlenmesi, kamu güvenliği anlamına gelir. Kamu sağlığı ise toplumun bulaşıcı ya da yaygın hastalıklardan korunması ve toplumun uygun sağlık koşulları içinde tutulması demektir¹¹⁸. Derneklerin amaçları kamu huzuru, kamu güvenliği ve kamu sağlığının korunması hususunda aykırı düzenlemeler içermemeli ve dernek faaliyetleri yine bu korumayı engelleyecek veya ortadan kaldıracak nitelikte olmamalıdır.

ff) Genel asayişin korunması

Bir toplulukta güvenliğin egemen olması, korku ve endişe yaratacak bir şeyin bulunmaması durumu asayiş olarak tanımlanmaktadır. Bu durum yukarıda incelediğimiz kamu huzuru ve kamu güvenliği kavramları ile karşılanmaktadır¹¹⁹. Ancak asayişin kamu huzuru ve kamu güvenliği kavramlarından daha dar bir kavram olduğu da ileri sürülebilir. Asayiş bozan bütün eylemler tüm hukuk sistemlerinde olduğu gibi ülkemiz hukuk sisteminde de suç olarak kabul edilmektedir. Derneklerin amacı ve faaliyetleri bu suçların kapsamına girmemelidir.

---

¹¹⁸ Uygun, s.126.

¹¹⁹ a.g.e., s.127.

gg) Kamu yararının korunması

İçeriği çok zor belirlenebilecek bir kavramdır. Bütün yasalar ve bu arada temel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenleme ve sınırlamalar kamu yararı amacı ile yapılır. Dolayısıyla kamu yararı temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusunda genel bir sınırlandırma nedenidir. Temel hak ve hürriyetlerin kamu yararı nedenine dayanılarak sınırlandırılması durumunda kamu yararının ne olduğuna yasa koyucu karar verecektir¹²⁰. Dernekler açısından durum dernek amacının kamu yararının korunması ilkesine aykırı olamayacağı ve de dernek faaliyetlerinin bu ilke çerçevesinde söz konusu olabilmesi şeklinde kendini gösterir.

hh) Genel ahlakın korunması

Belli bir zamanda belli bir toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş bulunan ahlak kuralları ile ilgili hareketleri gösteren kurallar bütünü genel ahlak deyimi ile ifade edilebilir. Genel ahlak toplumun manevi yönüdür. Her ne kadar demokratik devletlerde düşünce ve davranış kuralları ahlak kuralları açısından denetlenemese de ;devletin toplumun ortak ahlaki değerlerinin oluşturduğu maddi düzenin korunması için müdahale yetkisi vardır¹²¹. Yani genel ahlakın korunmasından kamu düzenini bozacak davranışların önlenmesi anlaşılmalıdır. Derneklerin amacı toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş ahlak kurallarına aykırı olamaz. Bu yasaklama kamu düzeninin korunmasının da bir gereğidir. Dernek faaliyetleri için de aynı husus geçerlidir.

---

¹²⁰ Uygun, s.129.

¹²¹ a.g.e., s.132.

ii) Genel sağlığın korunması

Genel sađlıđı yukarıda kamu dūzeni bařlıđı altında incelemiřtik. Bu nedenle burada ayrıca ūzerinde durmuyor ve konunun incelendiđi kısma atıf yapmakla yetiniyoruz.

d) Özel Yasaklar

Bu yasaklamalar Anayasanın temel haklar ilgili maddelerinde yer alır ve sadece o haklar bakımından hūkūm ifade ederler. Bu açıdan Anayasanın 33.maddesinde 13.maddeye yapılan atıftan sonra belirtilen ūzel yasalara bakmak gerekir. 33.maddenin ilk fıkrasının devamı uyarınca dernekler "... siyasi amaç gūdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek gūremez ve onlara destek olamazlar, sendikalarla, kamu kurumu niteliđindeki meslek kuruluşları vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler."

Maddenin gerekçesinde, bu ūzel yasaklarla, son yıllarda Tūrk siyasi hayatında řahit olunan ve siyasi hayatı dejenere eden faaliyetlerin ūnlenmesinin istendiđi ve meřru amaç etiketi altında derneklerin amaçları dıřında faaliyetlerinin engellendiđi belirtilmiřtir¹²².

e) Derneğin Kendiliğinden Dağılması, Faaliyetinin Durdurulması ve Kapatılması

33.maddenin 3. fıkrası geređi "kuruluř amaç ve řartlarını kaybeden, yahut kanunun ūngūrdūđū yūkūmlūlūkleri yerine getirmeyen dernekler, kendiliđinden dađılmıř sayılır." Bu halde dernek hukuken varlıđını

¹²²Burhan Kuzu, **Tūrk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat**, İstanbul 1995, s.59; Mūjdat řakar, **1982 Anayasası ve Őnceki Anayasalar**, İstanbul 1994, s.58; Akad - Dinçkol, s.136.

kaybeder. Ayrıca bir işleme gerek yoktur. İdare sadece burada durumun tespitini yapacaktır¹²³. Bu tespit işlemi de yargı denetimine tabidir.

Aynı maddenin 4.fıkrasına ise derneklerin kanunun öngördüğü hallerde hakim kararı ile kapatılabileceğini öngörmüştür. Burada bahsi geçen Kanun 2908 sayılı Dernekler Kanunu'dur. Söz konusu Kanunda hangi hallerde bir derneğin kapatılabileceği belirtilmiştir.

Ancak fıkranın ikinci cümlesi uyarınca "... devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, milli egemenliğinin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, hakim kararına kadar kanunen yetkili kılınan merciin emri ile faaliyetten alıkonulabilir." İdarenin bu işlemi de genel hükümlere göre yargı denetimine tabidir.

Açıkça görülmektedir ki 1982 Anayasası döneminde, 4. fıkranın ikini cümlesi dernek kurma özgürlüğünü 1995 yılına kadar önemli ölçüde zaafa uğratmıştır. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde dahi olsa yargı kararı olmadan sadece idari mercilerin kararı ile bir derneğin faaliyetten alıkonulabilmesi özgürlükler hukuku açısından haklı görülemez.

Anayasanın hazırlanış sürecinde M.G.K. Anayasa Komisyonu'nun söz konusu fıkranın ikinci cümlesine verdiği ilk şekil daha vahimdir. Komisyonun verdiği ilk şekilde derneklerin İçişleri Bakanlığı'nca kapatılabileceği hükmü vardır¹²⁴.

¹²³ Kuzu, s.59; Şakar, s.58; Akad - Dinçkol, s.136.

¹²⁴ Kuzu, s.59; Şakar, s.58. Akad - Dinçkol, s.136.

2. 1995 Değişikliğinden Sonraki Düzenleme

a) Genel Olarak

23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun Anayasanın 33.maddesini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu konuda dört önemli değişikliğin olduğunu söyleyebiliriz. İlk olarak eski düzenlemede yer alan yasaklama hükümleri (4. fıkra) yürürlükten kaldırılmıştır. İkinci olarak derneğin kendiliğinden dağılmasını düzenleyen 5.fıkra hükmünün yeni düzenlemede öngörülmemiştir. Sadece derneğin kapatılmasından değil faaliyetinin durdurulmasında da hakim kararının “açıkça” aranması üçüncü önemli değişikliktir. Son olarak dernek faaliyetlerinin hakim kararı olmadan yetkili makamlarca durdurulmasında bir süre sınırı öngörülmüştür. Bunlar aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir.

b) Dernek Kurma Özgürlüğünün Olumlu Unsuru

Yeni 33.maddenin ilk fıkrası değişmemiştir. Fıkra yine dernek kurma özgürlüğünün olumlu unsurunu içermektedir. İlk fıkraya göre “herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.” Eski düzenlemede yer alan ve silahlı kuvvetler mensupları, kolluk kuvvetlerinin ve kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurma hak ve özgürlüğünü sınırlayan istisna hükmü yeni düzenlemede 5.fıkroda yer almıştır.

Maddenin yeni düzenlemesinin ikinci fıkrası da değişmemiştir. Yukarıda incelediğimiz gibi bu fıkra dernek kurabilmek için kanunun öngördüğü bilgi ve belgelerin yetkili makamlara verilmesini öngörmüştür. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde söz konusu yetkili makamlar tarafından, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurulabilmesi müeyyidesi de aynı fıkranın ikinci cümlesinde düzenlenmiştir.

c) Dernek Kurma Özgürlüğünün Olumsuz Unsuru

Yeni düzenlemede eskisinde olduğu gibi dernek kurma özgürlüğünün olumsuz unsuruna da açıklık getirildiğini görmekteyiz. 3.fıkra uyarınca “hiç kimse bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamaz”. Fıkra ayrıca dernek kurma özgürlüğünün kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunda gösterildiğini de belirtmiştir¹²⁵.

d) Genel Yasaklar

33.maddenin eski düzenlemesinde yer alan 4. fıkra yürürlükten kaldırılmıştır. Fıkroda Anayasanın 13.maddesine atıfla temel hak ve özgürlüklere ilişkin genel yasakların dernek kurma özgürlüğü konusunda da geçerli kılındığını olduğunu incelemiştik. Ancak hemen belirtmek gerekir ki maddenin metninden çıkarılsa da 13.maddede yer alan yasakların hala geçerli olduğunda şüphe yoktur. Zira 13.maddedeki yasaklar tüm temel hak ve özgürlüklere ilişkin genel yasaklardır. Kaldı ki bu genel yasaklar 2908 sayılı Dernekler Kanunu’nda da tekrar edilmiştir. Yürürlükten kaldırılan yasaklar ise özel yasaklardır. Bunlar derneğin siyasi amaç gütmesi yasağı; siyasi faaliyette bulunma yasağı; siyasi partilerden destek görme ve onlara destek olma yasağı; sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlara yönelik ortak hareket yasağıdır. Ancak hemen belirtelim ki Anayasadan bu yasaklar çıkarılsa da 2908 sayılı Dernekler Kanunu’nda siyasi faaliyetlere ilişkin bir kısım yasaklar halen yürürlükte¹²⁶.

¹²⁵ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul 1990,s.227.

¹²⁶ Yıldızhan Yayla, “Dernek, Vakıf ve Sendikalara İlişkin Anayasa Değişiklikleri,” **Coşkun Kırca’ya Armağan**, İstanbul 1995, s.29.

e) Derneğin Faaliyetinin Durdurulması ve Kapatılması

33.maddenin yeni 4.fıkrası uyarınca “dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hakim kararı ile kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir.” Milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde ise gecikmesinde sakınca varsa , kanun tarafından bir makama derneğin faaliyetlerini durdurma yetkisi verilebilir. Bu yetkili makamın vereceği karar 24 saat içerisinde görevli hakimin onayına sunulmalıdır. Eski düzenlemede yetkili makamın dernek faaliyetini ne kadar süre ile durduracağı açık değildi. “Hakim kararına kadar” ibaresi ise muğlak bir ifade olup, kötüye kullanmaya elverişli bir düzenlemeydi. Yetkili merciin kararını 24 saatlik bir süre ile sınırlandırmanın dernek kurma özgürlüğü açısından olumlu bir gelişme olduğunu söyleyebiliriz.

Kuruluş amaç ve şartlarını kaybeden veya kanunun öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen derneklerin kendiliğinden dağılmış sayılacağına ilişkin hüküm yeni düzenlemede yer almamıştır.

II. Kanunlar ve Diğer Mevzuatlardaki Düzenlemeler

A. 2908 sayılı Yeni Dernekler Kanunu

1. Genel Olarak

1982 Anayasası'nın 33.maddesinde yer alan düzenlemeye uygun olarak, 4.10.1983 tarih ve 2908 sayılı yeni Dernekler Kanunu¹²⁷ kabul edilerek, 7.10.1983 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹²⁸. 2908 sayılı Kanun

¹²⁷ R.G. 7.10.1983, 18184.

¹²⁸ Akünal, s.4; Yayla, s.29.

1630 sayılı eski Dernekler Kanunu'nu ve bu kanunun tüm ek ve değişikliklerini yürürlükten kaldırmıştır.

Yürürlükte olan Medeni Kanun ile 2908 sayılı Dernekler Kanununun ilişkisi özel kanun-genel kanun ilkesi ile düzenlenmektedir. Buna göre Dernekler Kanunu Medeni Kanuna göre özel kanun olması hasebi ile dernekler konusunda ilk uygulanacak kanundur. Ancak Dernekler Kanunu'nda hüküm bulunmayan hallerde Medeni Kanunun tüzel kişilere ve derneklere ilişkin genel hükümleri uygulama alanı bulur.

Yeni Dernekler Kanunu dönemini incelerken, niteliği itibari ile birer dernek olan ve Dernekler Kanunu dışında kendi özel kanunlarına tabi olan kişi topluluklarını da belirtmekte fayda vardır. Bu kişi topluluklarına örnek olarak 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'na kanuna tabi olan sendika ve konfederasyonları, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'na tabi olan siyasi partileri ve de yine kendi özel kanunlarına tabi olan Türkiye Kızılay Derneğini ve Türk Hava Kurumu'nu verebiliriz¹²⁹.

Anayasanın siyasi haklar ve ödevler kısmında yer alan 68.maddesi uyarınca yüksek öğretim elemanlarının siyasi partilere üye olmaları ancak kanunla düzenlenebilir. Kanun bu kişilerin siyasi partilerin merkez organları dışında kalan parti görevi almalarına cevaz vermez. Parti üyesi yüksek öğretim elemanlarının uyacakları esasları belirler. Bu düzenleme derneklere ilişkin aynı konudaki düzenlemeye paraleldir. Fakat Yüksek Öğretim Kanununda buna ilişkin düzenleme henüz yapılmış değildir. Demokratikleşme açısından bu düzenlemenin bir an önce yapılması gerekir.

---

¹²⁹ Akünal, s.47; Yayla, s.30.

2908 sayılı Kanununun 1. Maddesinde ; dernek "... kazanç paylaşma dışında , kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir gayeyi gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek kişinin, bilgi ve çalışmalarının sürekli olarak birleştirmeleri suretiyle oluşturdukları ..." kişi toplulukları olarak tanımlanmıştır. Kanunun öngördüğü dernek tanımından çıkarılacak unsurları ve dernek türlerini yukarıda incelediğimizden dolayı burada ayrıca üzerinde durmayacağız.

Kanun dernek kurmada serbestlik ilkesini Anayasada olduğu gibi 4.maddesinde tekrarlamış ve fiil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını bitirmiş olan herkesin önceden izin almaksızın dernek kurabileceği hükmüne yer vermiştir. Bu genel serbestlik ilkesinin sınırlarını aşağıda ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

2.Yasaklama Hükümleri

a) Derneğin Amaç ve Konusu Bakımından

aa)Genel olarak

Dernek üyelerini bir araya getirmeye ve bilgi ve çalışmalarını birleştirmeye yönelten; derneğin tüm faaliyetlerinin tek hedefi olan üyelerin ortak menfaatlerine amaç denir¹³⁰. Derneğin amacı kazanç paylaşmak dışında bir amaç olmalıdır (MK.m.53; Der.K.m.1). Dernekler Kanunu ayrıca amacın belirli olmasını da aramıştır (Der.K.m.1). Bu amaç tüzükte belirtilme suretiyle somutlaştırılmak zorundadır.

¹³⁰ Akünal, s.56; Yayla, s.30.

bb) Medeni Kanun'un öngördüğü yasak amaçlar
Medeni Kanunun 45.maddesi uyarınca amaçları kanuna ve ahlaka aykırı olan dernekler şahsiyet kazanamazlar. Dernekler Kanunu'ndan farklı olarak Medeni Kanun derneklerin amaçlarına ilişkin olarak sadece genel bir sınırlama koymakla yetinmiştir¹³¹.

Medeni Kanunda yer alan bu yasağın müeyyidesi yine aynı Kanunun 71.maddesinde ifade edilmiştir. Buna göre amaçları kanuna ve ahlaka aykırı olan dernekler savcının veya herhangi bir kimsenin talebi üzerine fesholunur.

Derneğin amacının imkansız olduğu hallerde hukuki sonucun ne olacağı konusunda Kanunda açıklık yoktur. Ancak doktrinde imkansız bir amacı gerçekleştirmek için dernek kurulamayacağı kabul edilmektedir. Zira bu halde derneğin bir amacının varlığı kabul edilemez. İmkansızlık kesin olmalıdır. Dernek kurulduğu anda imkansızlık mevcutsa dernek tüzel kişilik kazanamayacak; imkansızlık sonradan ortaya çıktığı zaman ise dernek kendiliğinden sona erecektir¹³².

cc) Dernekler Kanunu'nun öngördüğü yasak amaçlar

Kanunun 5.maddesi ilk cümlesinde Anayasanın başlangıç kısmında belirtilen temel ilkelere aykırı olarak dernek kurulamayacağını belirtmiştir. Başlangıç kısmında ilk olarak Atatürk ilke ve inkılaplarına atıf yapılmıştır.

---

¹³¹ Akünal, s.57; Yayla, s.31.

¹³² Akünal, s.58; Yayla, s.32.

Dolayısıyla ilk olarak belirtmek gerekir ki Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı amaçlarla dernek kurulması ülkemizde mümkün değildir.

Başlangıç kısmında belirtilen bir diğer temel ilke Türkiye Cumhuriyeti'nin ilelebet varlığı, refahı ve maddi ve manevi mutluluğudur. Kurulmak istenen derneklerin amaçlarının da bu ilkenin çizdiği çerçevenin içinde kalması zorunludur.

Millet iradesinin üstünlüğü ve egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete ait olduğu ilkesi başlangıç kısmında yer alan ve toplumumuz açısından çok önemli olan bir ilkedir. Millet iradesinin üstünde iradeler öngören fikir ve düşünce akımlarını desteklemek amacı ile dernek kurmak bu anlamda Dernekler Kanunu'na aykırılık teşkil edecektir.

Bütün demokrasilerim temel taşıını teşkil eden kuvvetler ayrımı prensini Anayasamızda da esas alınmış; başlangıç kısmında da ayrıca ilke olarak zikredilmiştir. Yasama, yürütme ve yargı organları arasında bir üstünlük sıralaması söz konusu değildir. Ayırım devlet yetkilerinin kullanımındaki işbölümü ve işbirliğini ifade etmektedir. Bu ilkeye aykırılık teşkil edecek amaçlarla dernek kurulması yasaktır.

Her Türk vatandaşının Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanması ve insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürme hakkına sahip olduğu ilkesi devletin sosyal devlet fonksiyonunu daha başlangıç kısmında belirtmesi açısından önemlidir. Derneklerin amaçları bu ilkeye de uyumlu olmak zorundadır.

Dernekler Kanununun 5.madesinin ilk cümlesi Anayasanın başlangıç kısmına bu şekilde atıf yaptıktan sonra ayrıca amaç unsuru açısından kurulması yasak olan dernekleri de sıralamıştır.

Madde, Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozma; Türk Devletinin manevi şahsiyetini kötüleme veya küçültme; Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürme veya Cumhuriyeti ortadan kaldırma (dil,din,ırk ve mezhep ayırımına dayanmak suretiyle); Anayasadaki temel hak ve özgürlükleri yok etme amaçlarına yönelik olarak dernek kurulmasını yasaklamıştır.

Madde uyarınca ayrıca, kanunlara, milli güvenliğe, kamu düzenine ve genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığın korunmasına aykırı olacak biçimde faaliyette bulunulmasını da yasaklamıştır. Anayasanın 13.maddesinde sayılan ve temel hak ve özgürlüklerin genel anlamda sınırlarını ifade eden bu kavramların aynı zamanda kanunda da sayıldığını görüyoruz.

Belirtmek gerekir ki hak ve özgürlükler rejimi açısından sınırlama ve yasaklama hükümlerinin çok sık ve her norm düzeyinde aynı kalıplarla tekrar edilmesi hoş karşılanamaz. Hatta daha katı bir yorumla bu kadar sık tekrarın devlet politikasının hak ve özgürlükler konusunda çekingen bir tavra sahip olduğu sonucuna da varılabilir.

Bölge, ırk, sosyal sınıf, dil ve mezhep esasına veya adına dayanılarak faaliyette bulunmak amacı ile dernek kurulması maddede yasaklandığı gibi ; bu kriterlere dayalı azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek; Türk dilinden ve kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek ve yaymak suretiyle azınlık yaratmak veya herhangi bir bölgenin, ırkın, sınıfın veya belli din veya mezhepten olanların diğerlerine hakim veya diğerlerinden imtiyazlı olmalarını sağlamak amaçlarına yönelik olarak dernek kurulması da madde uyarınca yasaktır.

Derneklerin amaç olarak inkılap kanunlarını kaldırmayı belirlemesi yasak olduğu gibi, bu kanunlarla yasaklanan hususları yeniden canlandırma amacını taşımaları da yasaktır. Söz konusu inkılapların yaratıcısı Atatürk'ün kişiliği, ilkeleri, çalışmaları ve anıları da Dernekler Kanununun 5.maddesi ile koruma altına alınmıştır. Bu doğrultuda Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini, çalışmalarını ve anılarını kötülemek veya küçük düşürmek amaçlı dernek kurulması mümkün değildir. 5.maddenin 7. ve 8. bendlerinde yer alan bu yasaklama hükümleri 12 Nisan 1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 23.maddesinin d fıkrası ile yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, 7. ve 8. bendlerle korunan hususlar bu değişikliklerle korumasız kalmış değildir. Ancak hukuki koruma artık Terörle Mücadele Kanunu vasıtası ile olacaktır.

Anayasanın 33.maddesinden kaldırıldığı halde derneklerin siyasi faaliyetlere ilişkin yasakları Dernekler Kanununun 5.maddesinin 11.bendinde iki yıl yürürlükte kalmıştır. 3 Temmuz 1997 tarih ve 4280 sayılı Kanunun 6.maddesi ile yürürlükten kaldırılan 11.bendin önceki şekline göre "bir siyasi partiyi desteklemek veya aleyhinde çalışmak, siyasi partiler arasında işbirliği sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, mahalli idareler veya mahalle muhtarlığı veya ihtiyar heyeti seçimlerinde bir siyasi partiyi veya birini veya birkaçını veya bağımsız bir aday veya adayları desteklemek veya kazanmalarını önlemek veya bunlar arasında işbirliği sağlamak dahil olmak üzere, her türlü siyasi faaliyette bulunmak ve sendikalarla kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları veya vakıflarla bu amaçla ortak hareket etmek" yasaktır.

11.bendin yürürlükten kaldırılması öncelikle hukuk tekniği açısından olumlu bir gelişmedir. Zira Anayasadan kaldırılan ve de temel hak ve özgürlüklere ilişkin olan bir yasaklama hükmünün Kanunlarda halen yer

alması ülkenin hukuk sistemi açısından olumsuz bir durumdu. Söz konusu değişiklik hukuk tekniği açısından böyle bir olumsuzluğu ortadan kaldırdığı gibi, bundan daha önemlisi çok etkili bir siyasal katılım yolunu ülkemiz demokrasisine kazandırmıştır.

Anayasanın 33.maddesi değiştirildiği ve fakat Dernekler Kanununun 5.maddesinin 11.bendinin değiştirilmediği dönemde Anayasa Mahkemesi verdiği bir kararında¹³³ 11.bendin iptal istemini, yetkisiz olduğu gerekçesi ile yerinde bulmamıştır.

Olayda yerel mahkeme bir kamu davasını görürken, 11.bendin halen yürürlükte olmasından dolayı Anayasaya aykırılık olduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesine iptal istemi ile başvurmuştur. Mahkeme itiraz gerekçesinde, Anayasanın 11.maddesi gereği hiçbir yasanın Anayasaya aykırı olamayacağı gerçeğinden hareketle, Dernekler Kanununun 5.maddesinin 11.bendinin Anayasanın 11, 25 ve 26.maddelerine aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Yerel Mahkemeye göre 25. ve 26.maddeler gereği herkesin düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başlarına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkı vardır.

Anayasa Mahkemesi iptal istemini “yetkisiz olduğu” gerekçesi ile yerinde bulmazken dayandığı hukuki düzenleme Anayasanın geçici 15.maddesidir. Bilinmektedir ki, geçici 15.maddeye göre 12 Eylül 1980 tarihinden genel seçim sonucunda toplanacak TBMM Başkanlık Divanı oluşturuluncaya kadar geçecek süre içinde çıkarılan yasalar ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve yapılan işlemlerin Anayasaya aykırılığı iddia edilemez. Yüksek Mahkemeye göre

¹³³ Ay. Mah.E.1996/6, K.1996/6, T.14.2.1996, AYMKD, S.32, C.2, 1997, s.577.

bu durumda 2908 sayılı Dernekler Kanununun Anayasaya aykırılığı iddia edilemediğinden bu konuda kendisi yetkisizdir.

Yüksek Mahkemenin bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Zira bir ülkedeki bireylerin siyasal örgütlenmesi sonucunda oluşan devlet birey için vardır ve sonuç olarak devletin en önemli amacı o ülkedeki insanların güvenliğini, refahını ve mutluluğunu sağlamaktır. Bu amaç 1982 Anayasasının 2.ve 5. maddelerinde dile getirilmiştir. Anayasanın temel esprisi başlangıç kısmında da belirtildiği gibi, ulus iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız ve şartsız Türk ulusuna ait olması ve bu ulus adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkmamasıdır. Bir döneme ait kimi yasama işlemlerinin Anayasal denetimin dışında kalması ve bu denetim yasağına zamanla bir sınır getirilmemesi, Cumhuriyetin hukuk devleti olma niteliğini zedeler ve Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenen hukuk düzeninin dışına çıkılması sonucunu doğurur¹³⁴.

Ayrıca belirtmek gerekir ki Anayasanın geçici 15.maddesi halen yürürlükte olsa da, Milli Güvenlik Konseyi döneminde çıkarılan Anayasanın, aynı yasakları ihtiva eden 33.maddesinden sözkonusu yasaklar çıkarılmış, Anayasa – Kanun bütünlüğü bozulmuş ve Anayasanın 11.maddesine açıkça aykırı bir durum oluşmuştur. Ne ilginçtir ki, bu bütünlüğü yeniden sağlama imkanı eline geçen mahkeme bu imkanını kullanmamış, yasakçı tavrın yanında yer almıştır.

Anayasa Mahkemesinin kararını yanlış bulan görüşümüze bir diğer dayanak olarak da Anayasanın 138.maddesini gösterebiliriz. Madde

---

¹³⁴ Yılmaz Aliefendioğlu, **Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi**, Ankara 1996, s.156.

hakimleri Anayasaya, yasalara ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre karar vermekle yükümlü kılmıştır. Geçici maddeye süreklilik kazandırılır ve bu maddeyle bir dönemde çıkarılan yasama işlemlerinin Anayasaya uygunluk denetimi önlenir ise, hakim Anayasaya ve vicdani kanısına göre nasıl karar verecektir? Hakim, Anayasaya aykırı olduğuna inandığı ya da aykırılık iddiasını ciddi bulduğu bir yasayı uygulamak durumunda kalırsa kararını, Anayasaya ve hukuka uygun bir biçimde vicdani kanaatine göre vermiş sayılabilecek midir? Bu durumda hakim Anayasanın temel kurallarını bir yana bırakmış ve geçici 15.maddenin anayasal denetimi yasaklayan kuralına öncelik tanımış olur. Anayasa geçici bir maddesiyle bir dönemde çıkan yasama işlemleri yönünden kendisini yok sayamaz¹³⁵.

5.madde son olarak suç işlemek veya suç işlemeyi teşvik veya telkin etmek amacıyla dernek kurulmasını da yasaklamıştır. Serozan'ın ifadesiyle adeta bir yasaklar manifestosu şeklinde 5.maddede sıralanan¹³⁶ tüm yasaklar Türk vatandaşları tarafından yurt dışında kurulacak dernekler bakımından da geçerlidir (Der.K.m.72/III).

b) Derneğin Uluslararası Niteliği Bakımından

aa) K u r a l

Dernekler Kanununun 7.maddesi uyarınca 11 ve 12.maddeler saklı olmak üzere uluslararası faaliyette bulunmak amacı ile dernek kurulması; Türkiye'de kurulan yurtdışında kurulmuş ulusal veya uluslararası dernek veya kuruluşlara katılması ve de merkezi yurt dışında bulunan derneklerin

¹³⁵ Aliefendioğlu, s.157-158.

¹³⁶ Serozan, s.58.

Türkiye’de şube açması yasaktır. Kanunun 11 ve 12.maddeleri ile bu yasaklamalara çeşitli istisnalar getirilmiştir.

bb) Türkiye’de kurulan derneklerin yurtdışındaki faaliyetleri

11.madde uyarınca uluslararası beraberlik ve işbirliği yapılmasında yarar görülen hallerde; uluslararası faaliyette bulunma amacını güden derneklerin kurulması, mevcut derneklerin bu yönde faaliyet göstermesi, bahsi geçen bu derneklerin yurtdışında şube açması ve de yurtdışında benzer amaçlı dernek veya kuruluşlara katılması mümkündür. Ancak bunun için Dışişleri Bakanlığı’nın görüşü alınarak ve İçişleri Bakanlığı’nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulunun izin vermesi gereklidir.

11.madde ayrıca yurtdışındaki bir dernek veya kuruluşa katılmak isteyen dernek veya üst kuruluşun, katılmak istedikleri kuruluşun statüsünün Türkçe’ye çevrilmiş noterden onaylı iki örneğini İçişleri Bakanlığı’na verilmesini de öngörmüştür.

11.maddenin son fıkrası yukarıda bahsi geçen yabancı dernek veya kuruluşların , kanunlarımıza veya uluslararası çıkarlarımıza uymayan veya kuruluş amaçları ile bağdaşmayan faaliyetlerde bulunması ihtimalini düzenlemiştir. Bu ihtimal gerçekleşirse Türkiye’de kurulmuş derneğin, bu yabancı dernek veya kuruluşlarla olan ilişkilerine Dışişleri Bakanlığı’nın görüşü alınmak suretiyle, İçişleri Bakanlığı’nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile son verilir.

cc) Yurtdışında Kurulan Derneklerin Türkiye’deki Faaliyetleri

Dernekler Kanununun 12.maddesi gereği yurtdışında kurulan ve uluslararası beraberlik ve işbirliği sağlamak amacını güden dernekler bazı

koşulların gerçekleşmesi ile Türkiye’de şube açabilirler. İşbirliği veya ortak faaliyetlerin yararlı olacağına kanaat getirilirse, karşılıklı olmak kaydı ile Dışişleri Bakanlığı’nın görüşü alınarak, İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulu bu hususta izin verebilir.

Türkiye’de kurulu bir derneğin, yine Türkiye’de kurulmuş ve fakat 11.madde gereğince yurtdışında faaliyette bulunmasına Bakanlar Kurulu’nca izin verilmiş olan kuruluş ve derneklere katılmaları ve bunlarla işbirliği yapmaları da aynı prosedüre tabidir.

Derneklerin bu şekilde katıldığı veya işbirliği yaptığı kuruluş veya dernekler, kanunlarımıza veya ulusal çıkarlarımıza uymayan veya kuruluş amaçları ile bağdaşmayan faaliyetlerde bulunursa, açılmış şubelerinin kapatılmasına veya verilen izin geri alınmasına, Dışişleri Bakanlığı’nın görüşü alınarak, İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulu karar verebilir.

c) Derneğin Kurucuları ve Üyeleri Bakımından

aa) Gerçek kişilik

Dernekler Kanununun 1.maddesinde yer alan “... en az yedi gerçek kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirilmeleri suretiyle oluşturdukları ...” ifadesinden derneklerin kurucu üyelerinin sadece gerçek kişiler olabileceği sonucunu çıkarabiliriz. Tüzel kişiler derneklerde kurucu üye olamazlar.

bb) Yaş

Dernekler Kanununun 4.maddesi uyarınca, “medeni hakları kullanma ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını bitirmiş olan herkes, önceden izin almaksızın dernek kurabilir.” Görülüyor ki Kanun kurucu üyelik için fiil

ehliyeti ile birlikte yaş sınırını da belirtmiştir. Bunun sonucu olarak kazai rüşet veya evlenme ile kazanılan rüşet kurucu üyelik için yeterli değildir.

cc) E h l i y e t

Kurucu üyelik için fiil ehliyetine sahip olmak gereklidir. Tam ehliyetsizler ve sınırlı ehliyetsizler (mümeyyiz küçük ve mümeyyiz mahcurlar) kurucu üye olamazlar. Dernekler Kanunu'nda açıklık olmamakla birlikte temyiz kudretine sahip kısıtlıların, kanuni temsilcilerinin izniyle de olsa dernek kurabilmeleri doktrinde mümkün görülmemektedir¹³⁷. Ancak sınırlı ehliyetlilerinin kurucu üye olmalarında bir sakınca görülmemektedir.

dd) S a b ı k a

Dernekler Kanununun 4.maddesi gereği yukarıdaki şartlar gerçekleşse dahi bazı suçlardan dolayı mahkum olanlar affa uğramış olsalar bile derneklerde kurucu üye olamazlar. Maddeye sayılan suçlar şunlardır:

- Zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar
- İstimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları
- Resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma suçları
- Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci babında yazılı suçlar veya bu suçların işlenmesini alenen tahrik suçları
- Türk Ceza Kanununun 312.maddesinin ikinci fıkrasında yazılı, halkı sınıf, ırk, dil, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığı açıkça tahrik etme suçları
- Türk Ceza Kanununun 316, 317 ve 318.maddelerinde yazılı kalpazanlık suçları

¹³⁷ Öztan, s.50.

- Türk Ceza Kanununun 536.maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı fiillerin siyasi ve ideolojik amaçla gerçekleştirilmesi suçu
- Türk Ceza Kanununun 537.maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı fiillerin siyasi ve ideolojik amaçla gerçekleştirilmesi suçu
- Ağır hapsi gerektiren suçlar
- Taksirli suçlar hariç beş yıl ve daha fazla hapsi gerektiren suçlar¹³⁸

4.maddenin son fıkrası uyarınca, kurulması yasaklanmış dernekleri kuranlar ve yönetenlerle dernekler için yasaklanmış faaliyette bulunmaları sebebiyle mahkemece kapatılmasına karar verilen derneklerin yöneticileri, kapatma kararının kesinleşmesinden; Siyasi Partiler Kanununun 101.maddesinin (d) bendi uyarınca bir siyasi partiden kesin olarak çıkarılan veya fiilleri sebebiyle bir siyasi partinin kapatılmasına sebep olan parti üyeleri de çıkarma kararının veya Anayasa Mahkemesinin kapatma kararının yazı ile bildirilmesinden itibaren beş yıl süresince dernek kuramazlar.

ee) M e s l e k

Dernekler Kanunu bazı meslek mensuplarının dernek kurmalarını da yasaklamıştır. Bu yasaklama hükümlerinin çoğu yukarıda bahsi geçen 3 Temmuz 1997 tarih ve 4279 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. Buradaki yasaklama hükümlerinin altında yatan mantık bazı kötü niyetli kişi veya kişilerin kamu hizmeti görevlilerinin iyi amaçlarla kurdukları dernekleri siyasetin içine sokarak onları kanunlara göre suçlu duruma düşürebileceğini; politik düşümce ayırımı yaparak bölünmelerine

¹³⁸ Baki İlkay Engin, **Dernek Üyeliğinin Kazanılması ve Kaybedilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul : 1993, s.18.

sebebiyet verebilecekleri endişesidir. 4.maddenin değiştirilmeden önceki şekline göre dernek kurmaları yasak olan meslek mensupları şunlardır:

- Yüksek Mahkeme üyeleri
- Hakim ve savcılar
- Sayıştay meslek mensupları ile savcı ve yardımcılar
- Mülki İdare Amirliği hizmetlerine dahil kadrolarda çalışanlar
- Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları
- Genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları
- Resmi ve özel ilkokul, ortaokul, lise veya dengi okullar öğretmen ve yöneticileri
- Milli Eğitim Bakanlığı merkez ve iller kuruluşunda çalışan öğretmenler ile diğer personel
- Özel kanunlarında dernek kuramayacakları belirtilen kamu hizmeti görevlileri¹³⁹

4279 sayılı Kanun Yüksek Mahkeme üyelerinin; hakim ve savcılarının; Sayıştay meslek mensupları ile savcı ve yardımcılarının mülki idare amirliği hizmetlerine dahil kadrolarda çalışanların; Resmi ve özel ilkokul, ortaokul, lise veya dengi okullar öğretmen ve yöneticilerinin; Milli Eğitim Bakanlığı merkez ve iller kuruluşunda çalışan öğretmenler ile diğer personelin dernek kurabilmeleri imkanını getirmiştir. Bu yeni düzenleme de oldukça umut verici bir gelişmedir. Zira kendi alanlarında en uzman kişilerinin sivil inisiyatiflerde yer alması ülkemizin demokratikleştirilmesi açısından önemlidir.

¹³⁹ Kaboğlu, "Dernek ve Toplanma Özgürlükleri," s.110; Engin, s.17-18.

ff) Öğrencilik

Dernekler Kanunu resmi ve özel ortaokul ve orta öğretim öğrencilerinin dernek kurmalarını da yasaklamıştır. Kanun genel gerekçesinde kendinden önceki döneme atıfta bulunarak "... 18 yaşını bitirmiş olan orta dereceli okul öğrencilerinin dernek kurmalarına mani olunamaması, orta dereceleri okullara bazı ideolojik ve yıkıcı akımların girmesine neden olmuştur ..." ibaresine yer vermiştir¹⁴⁰.

Kanunun 38.maddesine göre ise yüksek öğretim kurumu öğrencileri ancak eğitim, öğretim, çalışma, moral, beslenme, dinlenme ihtiyaçlarının karşılanması, beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi ve öğrencilerin bu konularda kurum idaresi veya diğer kuruluşlar nezdinde temsil edilmesi amaçlarıyla dernek kurabilmeler. Öğrenci derneklerinin bu amaçlar dışında faaliyette bulunmaları yasaktır.

38.madde uyarınca kurulacak öğrenci derneklerinin merkez ve şubeleri ile çeşitli faaliyet kollarına ait idare yerlerinin öğrenci yurt binaları ile bunların eklentilerinde açılması da Dernekler Kanunu uyarınca mümkün değildir (Der.K.m.66/I).

gg) Belli süre ikamet

Dernekler Kanununun 31.maddesinin üçüncü fıkrası dernek şubelerinin kurucuları açısından da bir şart öngörmüştür. Buna göre şube kurucuları şubenin açılacağı yerde en az altı aydan beri ikamet etmeleri zorunludur.

---

¹⁴⁰ Akünal, s.64.

hh) Y a b a n c ı l ı k

Türk vatandaşları ile yabancılar arasında dernek kurma ve üye olma açısından bir fark sözkonusu değildir. Yabancılar da dernek kurmaya ilişkin genel koşulları gerçekleştirirlerse dernek kurabilirler. Ancak ek bir şart olarak sözkonusu yabancıların Türkiye’de ikamet etme hakkına sahip olmaları gerekir¹⁴¹.

d) Derneğin Adı, İşareti ve Dili Bakımından

Dernekler Kanunu gereği dernekler; bir siyasi partinin, kapatılmış siyasi partilerin, sendikanın, konfederasyonun veya kapatılmasına karar verilen bir dernek veya üst kuruluşun adını, amblemini, rumuzlarını, rozetlerini ve benzeri işaretleri ile daha önce kurulmuş Türk Devletlerine ait topluma malolmuş bayrak, amblem ve flamaları kullanamazlar (Der.K.m.6/I).

Derneklerin adlarında; Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet; Atatürk; Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların baş sonlarına getirilen eklerle teşkil kelimeleri kullanabilmeleri Bakanlar Kurulu’nun bu konuda vereceği izin ile mümkün olabilir (Der.K.m.65/I).

Öğrenci derneklerinin ise kuruldukları yüksek öğretim kurumlarının ismini almaları öngörülmüştür. Sözkonusu bu adlarla her ne surette olursa olsun başkaca dernek kurulması yasaktır (Der.K.m.65/II).

Kanunlar tarafından yasaklanan dillerin, dernek mevzuatının yazılmasında ve yayınlanmasında; dernek genel kurulları ile her türlü toplantılarında kullanılması yasaktır. Ayrıca sözkonusu yasak dillerle yazılmış olan pankart, levha, plak, ses ve görüntü bandı, broşür, el ilanı,

---

¹⁴¹ Akünal, s.64.

beyanname ve el ilanlarının her türlü dernek toplantılarında kullanılması da hukuken mümkün değildir (Der.K.m.6/II-III)

B. Medeni Kanun

Medeni Kanunda derneklere ilişkin hükümlere yukarıda değindiğimiz için burada ayrıca üzerinde durmayacağız. Ancak belirtmek gerekir ki, Dernekler Kanunu'nda hüküm olmayan hallerde Medeni Kanunun derneklere ilişkin hükümlerinin uygulanacağına şüphe yoktur. Zira Medeni Kanun, Dernekler Kanunu'na göre genel kanundur.

SONUÇ

Türk hukukunda dernek kurma özgürlüğü konusundaki genel ilke herkesin önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahip olması ve yine hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya veya dernekte üye kalmaya zorlanamamasıdır (Ay.m.33). İdarenin bu konudaki yetkisi sadece dernek kuruluş belgelerinin kendisine verilmemesi halinde mahkemeye başvurmaktan ibarettir. Dernekler kanunun öngördüğü hallerde ve ancak hakim kararı ile kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Bu düzenleme çağdaş hukuk standartlarına uygun bir düzenlemedir.

Ülkemiz hukuk sisteminde siyasi amaçlara hizmet etmek için dernek kurulabilir. Aynı şekilde derneklerin siyasi faaliyette bulunması; kamu kurumları, sendikalar, meslek kuruluşları ve de vakıflarla ortak hareket etmesi de serbesttir. Kanımızca bu serbestliklerin çok geç verilmesi ülkemizde insan hakları standartları ve demokratikleşmenin tam manası ile sağlanmasını geciktiren önemli bir etkidir. Ancak yine de yapılan bu yeni düzenlemeler sivil toplum olma, demokratikleşme ve insan hak ve özgürlüklerine gereken özeni gösterme amacıyla olan ülkemiz için oldukça önemli ve umut verici gelişmelerdir. Zira dernekler en önemli sivil toplum örgütleridir. Bu değişiklikler dernek gibi en önemli bir sivil toplum örgütünün hareket alanını genişletmiştir.

Gelişmiş batı demokrasilerinde siyasal katılım yollarına ve özellikle sivil inisiyatifler yolu ile siyasal katılıma verilen önem bilinmektedir. Ülkemizde 1997 değişikliğine kadar dernekler siyasal katılımın bir aracı değilken, değişiklikten sonra siyasal katılımın en önemli aracı olabilecek bir hukuki yapıya bürünmüşlerdir. Kuşkusuz bu yeni yapının etkin kullanımı ülkemizde demokrasinin işleyişi açısından yararlı olacaktır.

Uluslararası faaliyette bulunmak amacı ile dernek kurulması; Türkiye'de kurulan derneklerin yurtdışında kurulmuş ulusal veya uluslararası dernek veya kuruluşlara katılması yasaktır. Aynı şekilde merkezi yurt dışında bulunan derneklerin Türkiye'de şube açması da yasaktır. Bu yasağın uygulanmamasının kriteri uluslararası beraberlik ve işbirliği yapılmasında yarar görülen hallerdir. Bu hallerde dernek kurabilmek için Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü alınarak ve de İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulunun izin vermesi gereklidir. Bu düzenleme, Dernekler Kanununun özgürlükler açısından farklı maddelerde farklı standartlar öngördüğünü göstermektedir. Bu olumsuz durumun giderilmesi ve derneklerin uluslararası faaliyetleri bakımından da bir serbestlik rejiminin getirilmesi gerektiği bir gerçektir. Başka bir açıdan konuya bakıldığında, aynı kanun içinde farklı hak ve özgürlük standartlarının öngörülmesi hukuk tekniğine de aykırıdır.

Aynı standart eşitsizliği öğrenci dernekleri açısından da vardır. Dernekler Kanunu resmi ve özel ortaokul ve orta öğretim öğrencilerinin dernek kurmalarını da yasaklamıştır. Kanunun 38.maddesine göre ise yüksek öğretim kurumu öğrencileri ancak eğitim, öğretim, çalışma, moral, beslenme, dinlenme ihtiyaçlarının karşılanması, beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi ve öğrencilerin bu konularda kurum idaresi veya diğer kuruluşlar nezdinde temsil edilmesi amaçlarıyla dernek kurabilirler. Öğrenci derneklerinin bu amaçlar dışında faaliyette bulunmaları yasaktır. Bu düzenlemeler de özgürlükçü bir değişimden geçen Dernekler Kanununda göze batan hükümlerdir. Yüksek öğretim kurumu öğrencilerinin kuracakları derneklerin, amaçlarına getirilen sınırlama hükümleri kaldırılmalıdır.

Türk Hukukunda dernek kurucu üyesi olacak gerçek kişilerin fiil ehliyeti ile birlikte onsekiz yaş sınırını aşmaları da gereklidir. Çalışmamızın son bölümünde incelediğimiz gibi Türkiye'nin tarafı olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi onsekiz yaşına kadar her insanı çocuk saymış ve taraf devletlere çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını sağlama yükümlülüğü vermiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 15.madde hükmünün ulusal hukukumuzdaki bu düzenleme ile paralel olmadığı ortadadır.

Kanımızca Çocuk Hakları Sözleşmesi iç hukukta doğrudan etki yapabilecek nitelikteki bir sözleşme olduğundan hukukumuzda dernek kurma hakkına sadece fiil ehliyetine sahip ve onsekiz yaşını bitirmiş kişiler değil, aynı zamanda bu yaş sınırının altındaki çocuklar da sahiptir. Katıldığımız görüş kabul edilmese de Dernekler Kanunu'ndaki bu düzenlemenin Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 15.maddesine paralel bir biçimde yeniden düzenlenmesi ülkemizin uluslararası yükümlülükleri açısından bir zorunluluktur. Zira Anayasanın 90.maddesindeki düzenleme gereği, onaylanan uluslararası sözleşmelere aykırı olarak ulusal hukukta yer alan düzenlemeler, sözleşmeye uygun bir biçimde değiştirilmelidir.

Türk vatandaşları ile yabancılar arasında dernek kurma ve üye olma açısından bir fark sözkonusu değildir. Yabancılar da dernek kurmaya ilişkin genel koşulları gerçekleştirirlerse dernek kurabilirler. Ancak ek bir şart olarak sözkonusu yabancıların Türkiye'de ikamet etme hakkına sahip olmaları gerekir. Bu düzenleme yerinde bir düzenlemedir.

Aynı şekilde dernek kurabilmede meslek unsurunun sınırlandırıcı bir kriter olmasının 1997 yılında önemli ölçüde kaldırılması olumlu bir gelişmedir. Bugün mevcut olan hukuki durumda, silahlı kuvvetler mensupları, özel kolluk kuvvetleri mensupları ve de özel kanunlarında

dernek kuramayacakları belirtilen memur statüsündeki kamu görevlilerinin dışındaki kamu görevlileri dernek kurma hakkına sahiptir.

Çalışmamızın giriş kısmında da belirttiğimiz gibi, ülkemiz hukuk sisteminin gelişiminde, derneklere ilişkin değişik zamanlarda yapılan yasal düzenlemelere hakim olan anlayış, özgürlük tanıma , yasaklama arasında gidip gelmiştir. Sonuç olarak diyebiliriz ki; son yıllarda yapılan değişiklikler ve halen yürürlükte olan mevzuat gösteriyor ki şu anda bu düzenlemelere hakim anlayış özgürlükten yana bir anlayıştır. Dileriz ki geçmiş uygulamalarda olduğu gibi, sağlanan bu hak ve özgürlükler kötüye kullanıldığı bahanesi ile sınırlandırılmaz ve yasaklayıcı anlayışa geri dönülmez.

BİBLİYOGRAFYA

Aldıkaçtı, Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası. 3.b. İstanbul 1978.

Aliefendioğlu, Yılmaz, Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi, Ankara 1996.

Akad, Mehmet – Dinçkol Abdullah, 1982 Anayasası. İstanbul 1998.

Akın, İlhan F, Temel Hak ve Özgürlükler. 3.b. İstanbul 1971.

Akın, İlhan F, "Dernek Kurma Özgürlüğü," İÜHF. C.32. S.1.

Akünel, Teoman, Türk Medeni Hukukunda Tüzel Kişiler. İstanbul. 1995.

Ateşoğulları, Kamil, Uluslararası çalışma Örgütü ve Türkiye. İstanbul 1997.

Ballar, Suat, Türk Dernekler Hukuku. 3.b. İstanbul 1996.

Batum, Süheyl, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri. İstanbul 1993.

Buran, Hasan, Baskı Grupları, Türkiye'de Dernekleşme ve Balkan Göçmen ve Mülteci Dernekleri Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul. 1993.

Centel, Tankut, "Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çalışan Çocuklar ve Türkiye," **Prof.Dr. Kemal Oğuzman'a Armağan.** Ankara : 1997.

Çelik, Edip, **Milletlerarası Hukuk.** C.I, 4.b. İstanbul : 1980.

Doğanay, Ümit ,**Hükmi Şahıslar (Ders Notları) .** 2.b. İstanbul 1969.

Doğanay, Ümit, **Dernekler Kanunu.** İstanbul 1972.

Engin, Baki İlkay, **Dernek Üyeliğinin Kazanılması ve Kaybedilmesi.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.1993.

Gülmez, Mesut, **Sendikal Hakların Uluslararası Kuralları ve Türkiye.** C.I. Ankara 1988.

Gözübüyük, Şeref, **Anayasa Hukuku : Anayasa Metni.** 5.b. Ankara 1995.

Hatemi, Hüseyin, "Bilim Derneklerinin Hukuki Çerçevesi (Dernek Tüzelkişiliği)," **Osmanlı İlimi ve Mesleki Cemiyetleri (1.Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu; 3-5 Nisan 1987).** İstanbul 1987.

Hatemi, Hüseyin, **Medeni Hukuk Tüzel Kişileri,** C.I.İstanbul.1979.

Kaboğlu,İbrahim Ö, **Özgürlükler Hukuku.** İstanbul 1999.

Kaboğlu, İbrahim Ö, **Kolektif Özgürlükler.** Diyarbakır 1989.

Kaboğlu, İbrahim Ö, "Dernek ve Toplanma Özgürlükleri," **İnsan Hakları Yıllığı .** C.14. Ankara 1993.

Kapani, Münci, **Kamu Hürriyetleri**. 6.b. Ankara 1981.

Karayalçın, Yaşar, **Kamuya Faydalı Müesseseler**. Ankara 1946.

Korkusuz, M. Refik, **Uluslararası Belgelerde ve Türk Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlükler**. İstanbul 1998.

Kuzu, Burhan, **Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat**. İstanbul 1995.

Mumcu, Ahmet, **İnsan Hakları & Kamu Özgürlükleri**. 2.b. Ankara 1994.

Özay , İlhan, **Günişığında Yönetim**. İstanbul 1992.

Özsunay, Ergun, **Medeni Hukukumuzda Tüzel Kişiler**. 5.b. İstanbul 1982.

Özsunay, Ergun, "Türkiye'de Dernekler Hukukunun Gelişimi Bakımından Medeni Kanunun Derneklere İlişkin Düzenlemesinin Değerlendirilmesi," **Medeni Kanunun 50.Yılı – Bilimsel Hafta**. 15-17 Nisan 1976.

Öztañ, Bilge, **Tüzel Kişiler : Ders Notları**. Ankara 1994.

Öztürk, Kazım, **Dernekler Kanunu**. Ankara 1973.

Pazarıcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**. I. Kitap. 5.b. Ankara 1995.

Sur, Melda, **İş Hukukunun Uluslararası Kaynakları**. İzmir 1995.

Şakar, Müjdat, 1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar. İstanbul 1994.

Tanör, Bülent, Anayasa Hukuku Meseleleri : Temel Hak ve Hürriyetlerin Rejimi ve Anayasa Yargısı. İstanbul 1969.

Tanör, Bülent, Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu. İstanbul 1990.

Tanör, Bülent, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980). İstanbul 1995.

Taşkent, Savaş, İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları. İstanbul 1995.

Toluner, Sevin, Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler. İstanbul 1973.

Tunaya, Tarık Zafer, Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku. 3.b. İstanbul 1975.

Uygun, Oktay, 1982 Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Genel Rejimi. İstanbul 1992.

Velidedeoğlu, Hıfzı V.- Ataay, Aytekin M., Türk Cemiyetler Hukuku. İstanbul 1956.

Yayla, Yıldızhan, "Dernek, Vakıf ve Sendikalara İlişkin Anayasa Değişiklikleri," Coşkun Kırca'ya Armağan. Galatasaray Üniversitesi Yayınları. İstanbul 1995.

Zevkliler, Aydın, Medeni Hukuk. Ankara 1991.